

La Botalària

Gener 2015 | Segona època | Número 6

EDITORIAL	3	FOTOS ANTIGUES	46-53
ACTUALITAT	4-27	TRADICIONS	54-59
Borriol: El 2014 ha estat notícia. REDACCIÓ	4-5	Històries dels avis: Nadal Escrig Fornals. DAVID ROCO ALAFONT	54-55
L'any de la depuradora. ÀLVARO SALES FABREGAT.....	4-5	Constuir cabanyes: un joc perdut de la infantesa. VICENT PALLARÉS PASCUAL	56-57
Breus. REDACCIÓ	8-11	La pilota als carrers de Borriol. Jocs d'infantesa. LLUÍS RAMOS SANTAMARÍA	58-61
Trist adéu per al 'Quiosco de Pepito'. REDACCIÓ.....	12-14	Jocs tradicionals. REDACCIÓ	62
Què opina la gent sobre... REDACCIÓ	15	Recepta de cuina: les "panaes". ASSUTZENA SANTAMARIA LUNA	59
Esportistes locals: germans Carlos, Israel i Victor Bernad. MAITE VIDAL BERNAD	16-17	ART I LITERATURA	64-73
Borriolencs pel món: Balma Ortega Tena ÀLEX TENA ROCA	18-20	Artistes locals: Elisa Merino Calvo. MERXE VILARROCHA BERNAD I MAITE VIDAL BERNAD ...	64-65
La revista La Botlària al repositori de la UJI REDACCIÓ	21	2014, un bon any per a la música borriolenca. REDACCIÓ.....	66-68
Nous Borriolencs: Ramiro Lastra Bautista MAITE VIDAL BERNAD	22-23	Eloy Moreno, un borriolenc que triomfa en la literatura nacional i internacional. ÀLEX TENA ROCA	69
Vilanova d'Alcolea acull les XIX Jornades Culturals a la Plana de l'Arc. JOAN SERAFI BERNAT MARTÍ	24-27	Borriol, tardor de 1380. ANDREA DELCAMPO NOVALES I FRANCISCO DELCAMPO BERNAD	70-71
ASSOCIACIONS	28-35	Concurs literari: Al 2050 m'agradaria que Borriol fóra... REDACCIÓ	72-73
Club ciclista de Borriol: passió per la bicicleta i la muntanya. ÀLEX TENA ROCA	28-29	TERME	74-86
Marató de muntanya de Borriol: un referent en les curses de muntanya. REDACCIÓ.....	30-32	La cova de les Ferreries. ESPELEO CLUB CASTELLÓ.....	74-77
Grup de Dansa l'Hereu de Borriol. GRUP DE DANSA L'HEREU.....	33	Tot no és química en l'agricultura. EUGENIO LLORENS VILARROCHA.....	78-79
El treball més solidari de Borriol. IVAN TORRES PALLARÉS	34-35	Erodium Aguilellae, una joia botànica al terme municipal de Borriol (II) AGUSTÍ AGUT ESCRIG ..	80-83
HISTÒRIA	36-45	Caminant per Borriol. IVAN PALLARÉS MONTAÑES	84-86
Borriol i la primera guerra carlista (II). XAVIER ANDREU MIRALLES	36-39	ABANS I ARA	87
L'escola al Borriol de la postguerra. ÀLEX TENA ROCA	40-44		
Borriol en el primer documental a color de la Guerra Civil. ELOI PALLARÉS PASCUAL	45		

CONSELL DE REDACCIÓ: Xavier Andreu Miralles, Anna Cabo Esteve, Francisco Delcampo Bernad, David Roco Alafont, Assutzena Santamaría Luna, Àlex Tena Roca, Ivan Torres Pallarés, Maite Vidal Bernad i Merxe Vilarrocha Bernad.

REVISIÓ LINGÜÍSTICA: Teresa Agut Escrig i Salva Belenguer

COL·LABORADORS EN AQUEST VOLUM: Agustí Agut Escrig, Joan Serafi Bernat Martí, Lluís M. Cabo Portolés, Andrea Delcampo Novales, Eugenio Llorens Vilarrocha, Ivan Pallarés Montañés, Eloi Pallarés Pascual, Vicent Pallarés Pascual, Lluís Ramos Santamaría, Àlvaro Sales Fabregat, Espeleo Club Castelló i Grup de Danses L'Hereu.

AGRAÏMENTS: A totes les persones que ens han ajudat a la redacció dels articles i a l'aportació de la secció de fotos antigues, així com de manera especial a tots els comerços que ens han recolzat econòmicament mitjançant les publicitats, sense els quals, aquesta revista no hauria estat possible.

EDITA: Associació Cultural La Botlària (Borriol)

DISSENY I MAQUETACIÓ: Ivan Torres Pallarés i Àlex Tena Roca

FOTOGRAFIA DE PORTADA: Toll de Borrús
Fotografia de Salva Alfaro Pallarés (Guanyador del II Concurs Fotogràfic de la revista La Botlària)

DIPÒSIT LEGAL: CS 394-1997

ISSN: 1888-8402

EDITORIAL: De Tinta

IMPRIMEIX: Grupo Zona

CONTACTE: botlaria@gmail.com

Segueix-nos a Facebook:
Associació Cultural La Botlària

EDITORIAL

Vistes del poble des de la pujada al Calvari // Foto: Ivan Torres

La vesprada del passat 27 de desembre una onada d'incrèdulitat, seguida de curiositat i finalment de dessassossec s'estengué per tot el poble, amb una celeritat només possible en l'era de les xarxes socials i del whatsapp. El quiosco de la plaça de la Font ja no hi era. La notícia causà estupor entre tots aquells per als quals aquell malaurat cotxe semblava haver arrencat també un bon grapat dels seus records. De sobte, sentírem que ens havien pres una cosa nostra i, molts, empesos per una mena de sentiment fúnebre, vam fer cap a la Font per veure la desfeta i per retre un últim homenatge a aquella part de nosaltres que ens abandonava.

Certament, semblava un final apropiat per un any en què la crisi econòmica no ha afluiat, com ho proven les nombroses i impagables campanyes solidàries engegades a Borriol per Món Obert i per Càritas, i en què la política local ha estat sacsejada per un terratrèmol amb epicentre en la polèmica depuradora i que s'ha endut per davant l'alcaldia d'Adelino Santamaría. Com afirma també en aquestes pàgines Álvaro Sales, tot plegat ha fet que el 2014 haja estat l'any políticament més important a Borriol en molt de temps.

Ara bé, el que mostra també aquest nou número de la Botlària és que el nostre poble ha patit situacions molt més difícils en el passat i que ha sabut refer-se i tirar endavant. En aquest número ens ocupem, per exemple, de la primera Guerra Carlista del vuit-cents o de la postguerra franquista, amb un article sobre l'educació al Borriol dels anys 40 i 50 que remourà bells records de joventut, però que ens deixa percebre també com patiren els nostres avis i àvies les conseqüències d'una escola dogmàtica i adoctrinadora.

El que tot plegat ens ensenya és que davant dels problemes toca actuar i ser creatiu. En les pàgines que segueixen es fa palés un fet esperançador: l'enorme vitalitat i creativitat que malgrat totes les dificultats manté la nostra gent. Una vitalitat de què són bona metàfora els germans Bernad Blasco, exemple de superació personal constant, o tot un seguit d'iniciatives esportives que no deixen de consolidar-se al nostre poble i que, d'alguna manera, són indicadores d'una nova forma d'entendre l'esport, l'exercici físic i la relació amb l'entorn que ha calat entre nosaltres en les últimes dècades. Creativitat tampoc ens en falta, com posa de manifest el treball d'Elisa Merino i d'Eloy Moreno, una artista i un novel·lista que tenim el privilegi de comptar entre nosaltres.

Ja hi ha engegat un moviment popular per debatre què cal fer amb l'espai que ocupava el quiosco, convertit a hores d'ara en una mena de zona zero sobre la que es projecten ben diverses possibilitats. Mai tres metres quadrats havien donat tants maldecaps als borriolencs. Ara bé, més enllà del que té d'anecdòtic, que s'haja enllestit una iniciativa d'aquest tipus i en tant poc de temps és un símptoma de què s'estan produint canvis importants (també al nostre poble) en la forma d'entendre la política i l'espai públic. Els borriolencs i les borriolenques volen que s'escolte més la seua veu, reclamen nous espais de participació en la governança del municipi, més enllà de dipositar una papereta a una urna cada quatre anys. Potser convindria als grups polítics locals, especialment aquest 2015 que és any electoral, prendre nota, afavorir i canalitzar (i no entrebrancar) aquesta nova ànsia de participació popular.

BORRIOL: EL 2014 HA ESTAT NOTÍCIA...

Aquests titulars han estat extrets de l'hemeroteca digital dels següents diaris: El País, Levante-EMV, Las Provincias i Mediterraneo.

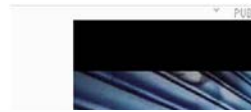
EL PAÍS

PORTADA INTERNACIONAL POLÍTICA ECONOMÍA CULTURA

COMUNIDAD VALENCIANA

TEMAS DEL DÍA El escándalo de la cooperación Caso Gürtel El 'caso Nóos' Caso Emarsa Financiación autonómica

El fiscal ve prevaricación y tráfico de influencias en la depuradora de Borriol

Mediterráneo el Periódico

Comarcas

Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Participa Blogs Gastronomía Moving Plan Televisión

Castellón Comarcas Vila-real Comunitat Opinión España Internacional Economía Espectáculos Tema del día Titulares Última Hora

BORRIOL EL RECINTO ESTÁ EN MANOS DE VARIAS ENTIDADES BANCARIAS

Borriol exige el derribo de la nave de Leoni para evitar los saqueos

Levante EL MERCANTIL VALENCIANO

Valencia 26 / 15° Castelló 24 / 16° Alicante 26 / 16°

C.Valenciana Más noticias Deportes Economía Opinión Ocio Vida y Estilo Participación Multimedia Servicios Suscripto

Valencia Castelló Comarcas La Safor La Ribera La Costera-La Canal-La Vall d'Albaida El Camp de Morvedre L'Horta La Marina Sucesos

Urbanismo

La Diputación de Castelló renuncia a la depuradora de Borriol tras el escándalo de los terrenos

Mediterráneo el Periódico

Castellón

Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Participa Blogs Gastronomía Moving Plan Televisión

Castellón Comarcas Vila-real Comunitat Opinión España Internacional Economía Espectáculos Tema del día Titulares Última Hora

MEMORIA HISTÓRICA

Denuncian en Argentina el fusilamiento de Borriol

Twitter Me gusta 16

Enviar Imprimir Valorar Añade a tu blog

Levante EL MERCANTIL VALENCIANO

Valencia 16 / 9° Castelló 16 / 12°

C.Valenciana Más noticias Deportes Economía Opinión Ocio Vida y Estilo Participación Multimedia Servicios

La oposición de Borriol rechaza una modificación de crédito por 90.000 euros del PP

El alcalde buscará un nuevo consenso para aprobar la medida en diciembre y reforzar el presupuesto

Mediterráneo el Periódico

Sucesos

Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Participa Blogs Gastronomía Moving Plan Televisión

Castellón Comarcas Vila-real Comunitat Opinión España Internacional Economía Espectáculos Tema del día Titulares Última Hora

BORRIOL EL CON SITORIO RESCINDE CONTRATO CON LA FIRMA ORGANIZADORA

Detenido por intentar estafar al Ayuntamiento de Borriol 108.750 €

Levante EL MERCANTIL VALENCIANO

Valencia 20 / 10° Castelló 20 / 9°

C.Valenciana Más noticias Deportes Economía Opinión Ocio Vida y Estilo Participación Multimedia Servicios

Valencia Castelló Comarcas La Safor La Ribera La Costera-La Canal-La Vall d'Albaida El Camp de Morvedre L'Horta La Marina Sucesos

Casi 50 parados de Borriol optan a una de las 12 plazas del taller de empleo

L'ANY DE LA DEPURADORA

Álvaro Sales Fabregat
Redactor del Levante de Castelló

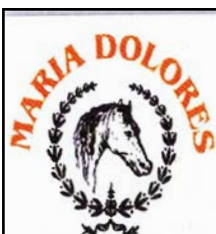
Corporació municipal durant la realització d'un plenari // Foto: La Redacció

Sí, el títol de l'article estava cantat. Si l'haguera pensat a finals de 2013, hauria encertat el tema central de la crònica política d'enguany amb un marge d'error quasi nul. Estic segur. El que ja no estava tan clar era el seu contingut. Si fa un any la depuradora pareixia un projecte cada vegada més proper, ara ja és història. No hi haurà depuradora. Almenys tal i com estava projectada, ja que el servei es donarà finalment a través de la xarxa de depuració de Castelló.

Ja està confirmat. La planta no es construirà. Després de molts anys de tramitacions, el projecte per a la depuració d'aigües està prop de vore la fi, encara que no en forma de depuradora. El procés per arribar a aquest punt ha sigut llarg i polèmic. Molt llarg i molt polèmic. Destitucions, dimissions, imputacions i conseqüències que ningú s'esperava. L'any de la depuradora ha sigut, per a molts, l'any més important a nivell polític a Borriol en molt de temps.

Fem cinc cèntims dels fets. L'equip de govern del Partit Popular, i Veïns, havia abandonat l'executiu local setmanes enrere, i va portar al plenari de gener el conveni d'expropiació dels terrenys per a la planta. S'anaven a pagar prop de 190.000 euros. La depuradora era pràcticament una realitat. La Diputació de Castelló, impulsora del projecte, ja havia licitat les obres al 2013 per un valor de 2'2 milions d'euros.

Tot pareixia tancat, però una notícia va alterar totes les previsions a poques hores de començar la sessió: Compromís va fer públic que Francisco Martínez, aleshores vicepresident de la Diputació, mantenia vincles comercials i familiars amb els propietaris d'una de les parcel·les que s'anaven a adquirir. Tot salta pels aires. L'alcalde Adelino Santamaría va retirar el punt de l'ordre del dia. El conveni expropiatiu es quedava en suspens. A partir d'ací tot va anar a més. Era el començament del final de la depuradora de Borriol.

**Piensos • Cereales
Material ganadero
Alfalfa y Forrajes
Pajarería**

Camino La Coma, s/n
Teléf. 964 32 10 93
12190 BORRIOL (Castellón)

Poques hores més tard, la Diputació de Castelló va emetre un comunicat on s'anunciava que el seu president Javier Moliner destituïa Martínez de les seues responsabilitats "per falta de confiança". Una vegada Martínez fora del joc, totes les mirades apuntaven a Adelino Santamaría. L'oposició sempre ha cregut que l'exalcalde coneixia la relació entre Martínez i Franvaltur, l'empresa propietària dels polèmics terrenys.

Per contra, Santamaría sempre ha defensat que no sabia res de les pretensions de Martínez. Que la trama de l'alcalde de Vall d'Alba li era aliena. El clima de confrontació era màxim. Compromís, que havia destapat les intencions de Francisco Martínez i havia encapçalat la denúncia tant a Borriol com a la Diputació, i el PSPV, que va presentar una moció de censura encoberta contra l'alcalde -que no va eixir endavant ja que el PP va aconseguir el suport de Veïns a canvi de celebrar una comissió d'investigació-, van atacar durament l'equip de govern. Consideraven que tenien responsabilitats.

Santamaría va dimitir un mes després d'haver-se realitzat el plenari en què s'anaven a comprar els terrenys vinculats a Martínez. Va al·legar que la seua eixida estava pactada amb el partit. Un pacte que era un secret a veus. No obstant això, ningú dubta que l'assumpte de la depuradora va precipitar la seua eixida. Iban Pauner, fins a eixe moment era el regidor d'Urbanisme, i el va substituir. El PP va pactar de nou amb Veïns per buscar estabilitat en el tram final de la legislatura. L'equip de govern conjunt va durar tres mesos.

L'activitat política va ser frenètica. La Diputació de Castelló va apartar les propietats vinculades a Martínez del projecte. Ja no feien falta. Aquest moviment va ocasionar més dubtes. Aquest canvi de criteris va ser un dels eixos centrals de la comissió d'investigació per la depuradora. No es va arribar a una conclusió conjunta sobre el procés de compra dels polèmics terrenys. Cada grup polític va extraure les seues pròpies idees, que venien a ser les que ja defensaven des del primer moment.

En l'apartat judicial, Santamaría i Martínez van acabar imputats pel cas. Francisco Martínez va acusar al municipi d'escollir la ubicació de la depuradora. Segons ell, no tenia cap responsabilitat en la tria dels terrenys a pesar que era el responsable d'Infraestructures de la Diputació. Des de l'equip de govern van defensar que les parcel·les venien marcades per l'ens provincial, que va adaptar el projecte original de la Generalitat Valenciana. Martínez va acabar abandonant la Diputació.

La Diputació de Castelló va renunciar a construir la depuradora. A canvi, Borriol tindrà un nou servei de depuració d'aigües a través de la depuradora de Castelló. Es construiran col·lectors per a connectar els dos punts, de manera paral·lela a la CV-10. En total, 9 kilòmetres de canonades. El pressupost de l'operació és el mateix que el de la depuradora.

"És un projecte on tots guanyem: els veïns de Borriol veuen resolt el seu problema i s'estalvien diners, la ciutat de Castelló rep millores en les seues canonades i aquesta casa veu complert el seu històric compromís, de la manera més eficient

i transparent possible, de depurar el 100% de les aigües residuals d'aquest poble veï", va dir el president de la Diputació, Javier Moliner.

I en aquest punt ens trobem. A pocs mesos de les eleccions

municipals, vorem com es va materialitzant aquest nou projecte. Una solució per a la depuradora que ha eclipsat altres temes importants en l'activitat política local com el deute municipal, l'externalització del servei de l'aigua potable o la polèmica per la placa en homenatge del cementeri, per citar-ne alguns. Ha sigut l'any de la depuradora. En això estem tots d'acord.

Per cert, gràcies a *La Botlària* per deixar-me participar en la revista. Ànim i endavant.

“L'any de la depuradora ha sigut, per a molts, l'any més important a nivell polític a Borriol en molt de temps”

DETALL'S
papereria i regals

TERESA R. PERSONAT SAFONT
terepersonat@gmail.com

Ximent Perez d'arenos, 15
BORRIOL

964 321714
M.675885288

ES TROBA UNA PLANTA INVASORA AL NOSTRE TERME: “*IPOMOEA COCCINEA*”

Aun bancal de l'Assut s'han trobat diferents exemplars d'una planta invasora que no està citada fins ara com a assilvestrada al País Valencià.

Es tracta de l'*Ipomoea coccínea* L., una planta originària d'Amèrica del Nord. És una planta trepadora, amb les fulles en forma de cor o fletxa i unes flors d'un color roig vistós, però no molt grans.

És una planta de la família de les convolvulàcies, com les corretjoles, i és “cosina germana” de la *Ipomoea purpurea* L., una altra trepadora invasora que segur que heu vist per molts llocs i que té unes flors morades molt vistoses.

Encara que puga semblar una planta bonica, no convé que vaja estenent-se pels nostres bancals, ja que és una planta exòtica, i invasora, que en poc de temps va escampant-se i cobreix els arbres que tenim cultivats o, pitjor encara, les plantes autòctones. Per tant, si la veieu, convé que l'elimineu.

Ipomoea coccinea a la partida l'Assut

LA XVII MARXA A PEU PER BORRIOL DÓNA INICI A LA VII Lliga CASTELLÓ NORD

La XVII Marxa Peu per Borriol, organitzada pel C. M. La Pedrera, que tindrà lloc el proper 1 de març, serà la primera prova de la Lliga de Curses per Muntanya Castelló Nord. El circuit seguirà pels pobles d'Atzeneta, Vall d'Alba, Benassal, La Serra, Vistabella, Catí i Vilafranca. Inscripcions i tota la informació a: www.marxaborriol.org

ONADA DE ROBATORIS AL NOSTRE POBLE

Durant el passat any s'ha produït una onada de robatoris a Borriol. Diversos han estat els veïns i veïnes que s'han vist afectats per aquests successos. Encara que a les urbanitzacions els robatoris s'han produït per bandes organitzades, al nucli urbà s'han realitzat de dia i mentre que els veïns no permaneixien en les seues vivendes. El botí preferit per als lladres ha sigut diners i joies.

Davant d'aquesta situació, tant la Guàrdia Civil com la Policia Local de Borriol, han vist la necessitat de reforçar la vigilància arreu del nostre municipi.

Seu de la Policia Local a Borriol

6 DETINGUTS PEL DESMANTELLAMENT DE “LEONI”

La Guàrdia Civil, en col·laboració amb la Policia Local de Borriol, ha detingut a 6 persones pel desmantellament de l'empresa taulellera local Leoni. L'empresa es troba tancada i en situació de concurs de creditors i presenta risc d'esllavissament.

L'Ajuntament s'ha vist obligat a precintat les instal·lacions per tal d'evitar l'assetjament i evitar futurs problemes, així com obrir un expedient als administradors concursals per infracció urbanística. Un nou símbol de la crisi.

UNANIMITAT EN LA RETIRADA DE PLAQUES A CORRUPTES

L'Ajuntament de Borriol redactarà una declaració institucional per a la retirada de plaques commemoratives a polítics condemnats i empresonats com Carlos Fabra, després de l'acord aconseguit per unanimitat a instàncies del grup municipal socialista en sessió plenària.

Aquesta decisió afectarà a plaques com la de la Font, el pont de la Platera o el poliesportiu.

(Font: laveupv.com)

Placa de la Font que serà retirada

BORRIOL DISPOSARÀ D'OFICINA DE TURISME

En breu Borriol passarà a formar part de la xarxa d'oficines d'informació turística, RED TOURIST INFO de l'Agència Valenciana de Turisme. L'oficina estarà ubicada a la planta baixa del museu. Amb gestió 100% municipal, serà punt de pas obligatori per a tots aquells que ens visiten.

ECOPARC A L'ABAST DE TOTS ELS VEÏNS

Els veïns del nostre poble ja disposen d'Ecoparc, situat al solar adjacent de les piscines municipals. Està obert tots els dijous per la vesprada amb un horari de 15 a 18h de setembre a maig, i de 16 a 19 de juny a agost. També compta amb contenidors per llençar oli domèstic i industrial.

ACORD PER A LA COL·LOCACIÓ D'UNA PLACA EN HOMENATGE A LA MEMÒRIA HISTÒRICA

Tot i la negativa inicial de l'alcalde de Borriol a la proposta del grup municipal socialista de la col·locació d'una placa en homenatge a la Memòria Històrica, l'Ajuntament de Borriol, va acordar per unanimitat situar una placa al cementiri municipal al costat de les restes enterrades dels veïns afusellats de la Guerra Civil. Prèviament, els familiars de les víctimes van plantar una olivera en record.

En el darrer número de La Botalària, detallàvem l'exhumació realitzada per tal d'encontrar els cossos a través de "l'Agrupació de familiars i víctimes de la fossa comuna del cementiri de Borriol" amb la col·laboració del "Grup per la Recuperació de la Memòria Històrica de València".

Aquest treball no va aconseguir l'objectiu proposat, ja que tot i trobar restes humanes, no es va trobar el cos de José Valls, afusellat el 2 de setembre de 1938. Amb aquest acte, es fa el merescut reconeixement als veïns morts i es compleix la Llei de Memòria Històrica.

Plantació d'una olivera com a homenatge a les víctimes

PEP "BOTIFARRA" PRESENTA EL LLIBRE 'LA VEU DE LA MEMÒRIA' A BORRIOL

El famós 'cantaor' de valencianes Pep Gimeno "Botifarra" va presentar el llibre 'La veu de la memòria' a Borriol. L'exemplar és un recull de la seua evolució i trajectòria al panorama musical del País Valencià.

L'acte es va realitzar el gener de l'any passat amb un saló d'actes de l'ajuntament ple de gom a gom. A la presentació també va intervenir Antoni Martínez, autor del llibre. Després de la presentació del llibre, Pep "Botifarra" va amenitzar l'esdeveniment amb les seues dites i cançons més conegudes.

"El Botifarra" i Pere Ròdenas en plena actuació

LA MÚSICA DE JOAQUÍN MONTAÑÉS RECOBRA VIDA DE LA MÀ DE L'ORQUESTRA MONTANTO

Membres de l'Orquesta Montanto

Borriol ha observat aquest passat any la creació d'una nova formació musical. La iniciativa surgida des de la Unió Musical Lira Borriolenca ha resultat l'eixida a la llum d'una orquestra per a la gent més major. El seu objectiu ha estat donar a conèixer l'extens arxiu musical del conegut compositor borriolenc Joaquín Montañés. Fins el moment, la partitura més coneguda de Montañés havia estat "Todo Pasó".

L'orquestra es va estrenar a les festes de Sant Vicent amb una plaça de la Font de gom a gom. Entre el públic s'encontrava el fill de Montañés, qui va cedir els drets de la peça 'Añoranza Borriolense' a l'Ajuntament de Borriol.

BORRIOL RECUPERA LA FIRA DE SANTA CECÍLIA

El nostre poble va recuperar el 21, 22 i 23 de novembre una tradició que feia més de 20 anys que no es celebrava: la Fira de Santa Cecília.

La plaça El Pou i els casc antic de Borriol van acollir la fira, que va comptar amb tot tipus d'artesanía i alimentació, així com exhibicions d'oficis antics, balls i concerts, exposicions i visites guiades a les excavacions arqueològiques de la Moreria.

Els borriolencs i borriolenques van tornar al passat per gaudir d'una festa molt arrelada al nostre poble. Esperem que vinguen moltes més fires de Santa Cecília.

Paradeta de la fira de Santa Cecília

GRAN PARTICIPACIÓ EN EL II CONCURS FOTOGRÀFIC DE LA REVISTA “LA BOTALÀRIA”

Després de l'èxit del I Concurs fotogràfic de la nostra revista, aquest any ha tingut lloc la segona edició. I com no, la gent de Borriol ha sigut fidel al nostre projecte. Després de recollir totes les imatges candidates a ser portada de la revista que tenen entre mans, el jurat es va disposar a escollir la guanyadora. Cal dir que s'ha valorat l'adequació a les bases, la qualitat i l'originalitat. Curiosament, el guanyador ha revalidat títol. I ell és Salva Alfaro Pallarés, a qui donem l'enhorabona.

Agraïm la participació a tots els concursants i animem a tot el món a participar en futurs projectes de La Botalària.

Fotografia guanyadora del concurs: Salva Alfaro

CONTINUEM FENT GRAN L'ARXIU DE FOTOS ANTIGUES

Recollida de fotos antigues a la plaça La Font

El recull de fotografies antigues no para. Aquestes formen part del passat i la història dels borriolencs i borriolenques. Compartir-les, doncs, és una gran opció.

Com ja és habitual, dos caps de setmana d'octubre, ens instal·lem davant de l'Ajuntament per recollir i digitalitzar les imatges que ens aporten els borriolencs i borriolenques per fer més gran i ric l'arxiu fotogràfic digital.

No dubteu en aportar les vostres fotografies. També ho podeu fer a través del nostre correu: botalaria@gmail.com

ENCARA NO T'HAS ENGANXAT A BORRIOL?

Ja són molts els qui han enganxat el bruixot al seu vehicle per identificar-se com a borriolencs i borriolenques allà on van. Encara no ho has fet? Recordem que encara disposem d'adhesius, en blanc o en negre, que podreu aconseguir a través dels membres de l'Associació Cultural La Botalària.

Cotxe amb l'adhesiu del bruixot

TRIST ADÉU PER AL 'QUIOSCO DE PEPITO'

La Redacció

Veïns i veïnes s'apropen a la plaça La Font per veure l'accident del 'Quiosco de Pepito' // Foto: La Redacció

El passat 27 de desembre, el quiosc de Pepito, un dels símbols de Borriol, va ser destrossat per un vehicle que va topar contra ell quan fugia després que el conductor haguera robat a la floristeria del Raval.

Des de La Botalària, no podíem deixar passar aquest fet per alt i hem decidit incloure al número que teniu a les vostres mans un article sobre aquesta "institució" del nostre poble.

El començament

El quiosc, que es va obrir quan Pepito tenia 19 anys, enguany hauria complit 54 anys.

Durant els primers 17 anys el va portar son pare, a qui l'ajuntament li va atorgar la concessió, i després va agafar el relleu Pepito, qui el va portar fins que es va jubilar el maig del 2008.

El final

Com tots sabeu, el dissabte 27 de desembre de 2014, un delinqüent que feia una setmana que havia eixit de la presó després d'estar tancat 19 anys, va atracar a la floristeria del Raval per robar-los els diners de la caixa, i amb el seu botí es va ficar al cotxe que també havia robat prèviament i que havia deixat en marxa al carrer.

Quan Loles, la propietària de l'establiment, va cridar, la gent del carrer va posar contenidors enmig del carrer per tallar el pas al delinqüent, que va moure ràpid amb el cotxe i es va pegar trompada contra el quiosc, i va destrossar també part de la terrassa de la pastisseria.

El delinqüent va eixir del cotxe corrents, però el van seguir venedors ambulants d'origen marroquí d'una de les parades del mercat, que van aconseguir

**El Racó
de La Font**
cafeteria - pastisseria

Telf. 964 322 096
Plaça La Font, 29A
12190 BORRIOL (Castelló)

agafar-lo a la plaça de la Torre. En la persecució, el delinqüent va ferir lleument a un dels venedors ambulants amb el "destornillador" que havia usat per l'atracament, però afortunadament el venedor portava roba grossa pel fred, i l'agressor no li va fer molt de mal.

Per sort, no va haver cap altra desgràcia personal, ja que a la terrassa de la pastisseria ja no n'hi havia gent i al mercat tampoc, però feia minuts que els dos llocs estaven plens de gent.

A la vesprada-nit del mateix dia, la grua va haver de llevar les restes del quiosc perquè era un perill. Des d'eixe moment, Borriol s'ha quedat sense una de les imatges típiques de la plaça de la Font, la del quiosc de fusta pintat de verd que es trobava on el Raval es junta amb la plaça de la Font, justet al costat de la baraneta.

Símbol dels borriolencs

Per què el quiosc és un símbol de Borriol? Perquè ha sigut un lloc de reunió, un punt de trobada de 4 generacions de borriolencs.

Alguns, els homes més majors, recordaran el quiosc com el lloc d'intercanvi de novel·letes de l'oest. Com contava Pepito en una entrevista a La Botlària de 1998, quan es va obrir el quiosc, a Borriol no n'hi havia massa opcions d'entreteniment i llegir novel·les era una de les que més s'estilava. L'intercanvi de novel·les era una costum als quioscs de Castelló i al pare de Pepito li va agradar la idea i la va instaurar al quiosc de Borriol. Així, el quiosc va funcionar com a centre

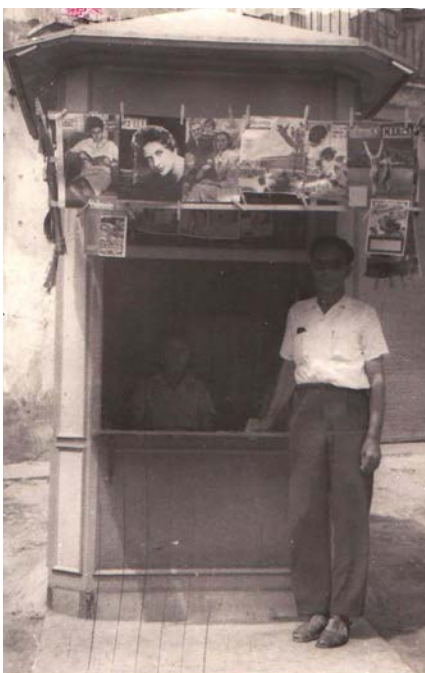
d'intercanvi de novel·letes de l'oest. Els homes les compraven al quiosc i després anaven allà mateix a intercanviar-les amb els amics.

Molts el recordaran perquè anaven a comprar-se paperines de llepolies o de cacaus, o gotets de tramussos. Aquestes paperines de paper d'estrassa van ser substituïdes amb el temps per bossetes de plàstic, que eren més higièniques i menys costoses de fer.

Alguns el recordaran com el lloc de pas obligat, tots els dies, abans d'anar a escola. Com ens conta Elisa Ortega, altres recordaran la baraneta del quiosc com el lloc on es passaven hores i hores, jugant a trobar paraules a les novel·les de l'oest i de Corin Tellado que Pepito ficava exposades cara a fora als vidres del quiosc. Un xiquet/a deia una paraula que havia vist a les revistes i els altres l'havien de buscar a veure qui la trobava primer.

Altres recordaran que anaven a comprar-se "sidral", xocolata de moro, espongetes o pipes La Cumbre, que estaven boníssimes i a Castelló no n'hi havia manera de trobar-les. I altres recordaran les col·leccions de cromos que es va fer, comprant els sobrets al quiosc i després canviant els cromos repetits amb els amics. O les cues que es feien al quiosc els diumenges, en eixir de missa, i que obligaven a Pepito i Luisa a atendre als clients els dos al mateix temps, un per la finestra i l'altre per la porta de darrere.

Però el que recordarem tots, sense excepció, els borriolencs i els forasters que l'han tastada, és

*El Quiosco del Tio Pepe. Any 1965
Pepet "del Quiosco" i Maria "la Catalana"
Propietat: Pepito "del Quiosco"*

'Quiosco de Pepito' // Fotos: Francisco Delcampo

Pepito davant del lloc on estava situat el quiosc // Foto: Àlex Tena

la caellona del quiosc. Què és la caellona? Una beguda refrescant pareguda a "l'aigua de civada" de Castelló, que ja es feia a Borriol abans que existira el quiosc, però que Pepito va millorar i arribar a convertir també en beguda típica de Borriol. Com és fa? Ah? Recepta secreta de Pepito. Com diu ell, aigua i uns "polvets màgics". Esperem que Pepito haja passat la recepta als seus fills i no es perda, ja que forma part de les nostres tradicions. Qui no ha anat al quiosc a comprar-se una caellona, gran, xicoteta, amp pipo de vainilla o de nata? Mare meua, se'ns fa la boca aigua de pensar-ho! Segur que a vosaltres també!

I el que també recordarem sempre, per suposat, és la simpatia i amabilitat de Pepito i Luisa, que malgrat les hores i hores que es passaven dins del quiosc, sempre tenien un somriure per regalar-nos.

Futur del quiosc

La desaparició d'aquest símbol ha causat gran agitació al nostre poble.

Tanta agitació, que s'ha fet una enquesta per Internet per veure què opinen els borriolencs que s'hauria de fer amb el solar on estava el quiosc. De moment, dos opcions han sigut les més votades i amb diferència: a) que es construisca un altre quiosc i que es llogue a una persona necessitada per a la seua gestió; b) que es fique una placa on estava el quiosc explicant la història de l'edifici.

El mateix alcalde ha dit que s'habilitarà un lloc a l'ajuntament i a la pàgina web perquè els borriolencs puguen opinar sobre el futur del lloc on estava el quiosc, futur que es decidirà amb la participació de tots els partits de l'ajuntament.

LA TORRE

Electrodomésticos, Ferrería, Regalos, Menaje cocina, Flores...

Plaza de la Torre, 1 B - 12190 BORRIOL (Castellón)
Tel. y Fax: 964 32 11 72

Plaza la Font, 19
Tel. 964 32 18 47
12190 Borriol
Castellón

Los fines de semana puedes encargarnos
PAELLA, ARROS SEÑORET y FIDEUA

QUÈ OPINA LA GENT SOBRE...

La Redacció

- 1- Quin és el símbol que més representa al nostre poble?
- 2- Quin és el racó del nostre poble o del seu terme més especial per a tu?
- 3- Què opines sobre el nou servei de recollida de fem del nostre poble?

Maite Mayo Ramírez
34 anys

- 1- La coca amb xocolata i les olives trencaes.
- 2- Sant Vicent. És molt bonic i és una festa molt important per als borriolencs i borriolenques.
- 3- En cap de setmana molt fluix, la resta de dies no ho sé.

Tomàs Esteve Arandes
70 anys

- 1- Tot i que he de dir que tot és molt bonic, el castell. Representa la fundació d'este poble. A partir d'ací, ve tot.
- 2- La plaça del Pou. És molt bonica i molt antiga.
- 3- Fatal, s'hauria de fer cada dia. És un tema de salut.

Marga Ramos Portolés
45 anys

- 1- El Castell. És el nostre patrimoni més històric. També la Font.
- 2- La vista al poble des del Calvari és molt bonica.
- 3- En el meu cas, no tinc cap queixa.

Javier Barreda Linares
22 anys

- 1- El Castell. És de tota la vida i és el que més es veu.
- 2- Pujant per Poble Nou cap als Fornets. És la baixada de la Marató de Muntanya de Borriol; té unes vistes molt boniques.
- 3- Està bé, però un escombraire més no estaria malament. L'aspiradora està molt bé, també passa per les urbanitzacions i abans no passava. Hi ha dos dies en què no passa i això suposa un inconvenient. Té avantatges i inconvenients.

Inmaculada Gómez León
48 anys

- 1- La Font, sense dubte. La primera vegada que vaig vindre a Borriol em van deixar a la Font i em va agradar molt. Aleshores estava pintada de verd, i vaig pensar: va a conjunt amb el quiosc!
- 2- El carreronet que puja des del Torill a la Rapa. És molt bonic.
- 3- Sé que passa l'escombraire. L'escampada que es feia de cartrons ara ja no es fa. És bonic poder vore el poble en bones condicions.

Iván Calpe Casanova
37 anys

- 1- El Castell. És història pura del nostre poble. És el que més es veu. Es veu des de Betxí!
- 2- La volta a la Joquera. És una volta molt bonica i va molt bé per fer esport.
- 3- No sabia que havia canviat. No tinc cap queixa al respecte.

ESPORTISTES LOCALS:

GERMANS CARLOS, ISRAEL I VICTOR BERNAD

 Maite Vidal Bernad

Carlos, Israel i Victor a la seua tenda inBike // Foto: La Redacció

16 // ACTUALITAT

Aquest any hem decidit fer un xicotet homenatge a una família d'esportistes de Borriol, en concret, als germans Israel, Victor i Carlos Bernad Blasco. Aquests tres germans ens donen una lliçó de constància, de sacrifici i de superació personal dia rere dia. A més, no deixen a banda l'agraïment a la seva família i amics/es que els donen el seu suport incondicional en els moments més difícils d'aquesta afició, en els entrenaments, en els avituallaments, en la meta final...

Tot va començar quan, amb 7 o 8 anys, el seu pare els acompanyava a les instal·lacions d'atletisme, on havien d'entrenar dur per tal d'anar a curses els caps de setmana i principalment passar-s'ho bé i conèixer gent. A poc a poc, van anar creixent físicament i psicològicament i unes coses van

portar a unes altres i el que va començar en xicotetes passejades es va convertir en eixides diàries. Estes eixides els van portar a poc a poc a vore si podien fer-ho més ràpid que ahir, i d'ací a la competició sols faltava un xicotet pas, com ens comenta Carlos. L'esport els ha enganxat als tres i dediquen moltes hores a la setmana a l'entrenament seguint plans específics i combinant-ho amb diferents activitats, açò comporta un sacrifici personal i també de la família, ja que sense ells no ho podrien aconseguir. Carlos es decanta més pel ciclisme, Israel per les curses de muntanya i Víctor combina la seua passió per les bicicletes amb curses de muntanyes.

Quina és la cursa que més heu disfrutat?

Victor: Moltes proves al record i molt difícil valorar-ho, 30 anys d'esport donen per a molts

 <p>TALLERES J.L. Andrés Gestión Integral del Mantenimiento de su Vehículo</p>	 <p>desde 1956 a su servicio Tlf. 964 321 145 Avda. Zaragoza, 8-10. 12190 BORRIOL (Cs) admon@jlandres.es - taller@jlandres.es</p>
--	--

Carlos i Victor

Victor i Israel a una cursa

records. Però potser em quede amb el Ultra Trail de Montblanc d'enguany com a prova on vaig disfrutar més, 24h 33' donen per a molt i, si va bé, més encara.

Carlos: La realitat és que tinc bons records de totes les curses disputades, ja que cadascuna té les seues coses bones i és diferent a les altres: acabar la Gegant de Pedra amb un resultat increïble, amb els meus pares ajudant-me al llarg de la cursa, i adonar-me que disfruten tant com jo (o més), causa una sensació molt agradable.

Israel: La cursa en què més he disfrutat ha sigut, de moment, la Marató de Borriol de l'any passat, ja que es tractava del meu primer repte personal i vaig obtenir un inesperat tercer lloc local darrere del meu germà i de Víctor Llorens. Esta cursa va ser la que em va motivar i em va fer pensar en nous reptes: les curses de llarga distància.

Quins són els vostres propers objectius?

Victor: La planificació va encaminada a la MABO 2015, potser Marató i mitja i tornar a fer el Ultra Trail del Monblanc al 2016 per intentar millorar la meua marca.

Carlos: Tinc com a objectiu principal la Volta al Gegant de Pedra (200km), en què l'any passat vaig quedar en 6é lloc darrere del meu germà Victor. També tinc com a objectiu important la MEDEXTREM (300 km) cursa de 3 etapes: la

primera va de Castelló a Morella, la segona una volta per la comarca dels Ports i la darrera etapa que va de Morella a Castelló.

Israel: Ara mateix estic inscrit en la UltraMallorca (112 km) i en la Celestrail d'Andorra (83km)

Palmarés

Carlos: Guanyador de la marxa BTT Especial (80 Km) de Borriol 2014, 2n amb el mateix temps que el seu germà Victor a la Cronoescalada del Desert de les Palmes, 6é en el Gegant de pedra (180 Km), 26é en Pedals de foc non stop (220 Km), entre d'altres.

Victor: En els últims anys: guanyador MIM 2012, 3r a la MABO 2014, 3r al Gegant de Pedra en btt 2013, 5é al Gran Trail de l'Anet 2012, guanyador i diversos pòdiums en Duatlò Cross, guanyador de la cronoescalada del Desert de les Palmes en bicicleta de carretera i alguna cosa més. També m'han concedit enguany el premi al millor corredor/a de muntanya de l'any de la província.

Sols acabar dient una frase que ens comentava Victor: l'esport és una forma de vida integrada en el nostre dia a dia, que ens fa desconnectar, disfrutar i patir al mateix temps i te fa veure la vida des d'un altre punt de vista.

MUEBLES

Balaguer

Ros de Ursinos, 29 - 31
Tif. 964 22 86 38 - 12004 CASTELLÓN

Fàbrica: Avda. Zaragoza, 6
Tel. 964 32 10 52 - 12190 BORRIOL

BORRIOLENCS PEL MÓN:

BALMA ORTEGA TENA,

BORRIOLENCA RESIDENT A PARÍS

✍️ Àlex Tena Roca

Balma a l'entrada del Museu d'Orsay

Un any més tard, seguim tenint a molts veïns i veïnes del nostre poble repartits per tot el món. Deixem Vietnam enrere, on vam tindre el plaer de retrobar-nos amb Leonor Ramos, per viatjar a París. Allà tenim una jove borriolenca fisioterapeuta que ja parla un francès perfecte: Balma Ortega Tena.

Què t'ha portat a París? Com vas arribar?

Bàsicament el treball. També l'experiència de viatjar i viure en un altre país, però em vaig veure un poc abocada a fer-ho si volia trelllar del que havia estudiat tenint un sou digne.

Sabia que a França podia trobar feina de fisioterapeuta i vaig voler provar sort a París. Vaig arribar un dia plujós a finals d'octubre després de 12 hores d'autobús des de Barcelona, perquè hi havia vaga de trens. Typical french: les vagues. I és per això que tenen unes condicions laborals i ajudes socials envejables...

A què et dediques exactament?

Sóc fisioterapeuta. He treballat 3 anys i mig en un hospital públic, i ara estic en un centre de reeducació de fa poca, amb pacients neurològics. La meua feina consisteix a ajudar i guiar la gent que té una discapacitat a recuperar i potenciar les seues capacitats perquè tinguen el màxim d'autonomia possible. Treballe amb un equip multidisciplinari format per fisioterapeutes, logopedes, terapeutes ocupacionals, metges, infermers, assistents socials i psicòlegs.

Quant de temps fa que estàs allí?

4 anys, i des del primer mes estic dient que no en duraria més d'un... Es veu que sol passar: véns a París per a un temps, vols anar-te'n prompte perquè és estressant i la gent no és molt simpàtica ni acollidora però, no se sap com, t'acabes quedant, i continues dient que te n'aniràs prompte... Que no tornaràs a passar un hivern ací... I en ple hivern estem.

Julian Roco

tlf. 669459464
tlf. 964321493

c/ Colón, 46. 12190 BORRIOL (C.S)

Pintura i decoració

- pintura d'alta decoració
- pintura industrial
- interiors
- lacats i envernissats
- empaperats
- restauració de façanes

Adaptació: clima, menjar, idioma, costums..

Respecte a la gastronomia, ací s'utilitza més mantega, us ho assegure! I poc d'oli d'oliva. No hi ha coca de xocolate, ni d'ametla, ni olives trencades. I les taronges no són tan bones. Però el "pain au chocolat" i el "vin rouge" mereixen una menció especial. De la pastisseria no tinc cap queixa. I si t'agrada el formatge, n'hi ha un de diferent per a cada dia de l'any!

Pel que fa als costums, a París no es coneix la gent pels malnoms, no fan bando, no esmorzen perquè dinen prompte, ni tenen masets per a estiuajar. Qui té diners, se'n va a la platja a Normandia, i qui no, es queda ací tot l'any...

Als poblets com Borriol, tots ens coneixem. I s'ha d'anar amb compte, que diuen que les finestres tenen ulls i les portes orelles... A una ciutat com París, per contra, pots gaudir d'un cert anonimat. Això sí, a voltes es porta a l'extrem... hi ha una certa deshumanització, et pots sentir molt a soles entre la multitud.

La llengua és cosina germana de la nostra, i després de 4 anys no tinc problema. A més, utilitzen molt els diminutius com nosaltres, posen "petit" abans de tots els noms! Ara bé, dec tindre un accent estrany perquè sempre em pregunten si sóc dels països de l'est... En canvi, quan els jòvens parlen en el seu argot "verlan", ja no se'm fa tant fàcil... perquè diuen les paraules a l'inrevès!

I què puc dir del clima? Ací fa un fred que "pele"! Però això ho duc prou bé. Plou més, però no tant com conta la gent. Si fera un poquet més de sol, seria de categoria.

Què portaries de Borriol a París? Què portaries a Borriol des de París?

Pregunta difícil... La veritat és que després de 4 anys ja no faig massa comparacions, estar ací és el meu dia a dia i hi estic acostumada. Però crec que de París trobaria a faltar els barets on quasi totes les nits fan concerts, les botigues de llibres de 2a mà, els pícnic a l'estiu al costat del Sena o a un parc, o coses tan insòlites com assistir a un concert a les catacumbes o veure una obra de teatre dins d'una estació de rodalia...

I de Borriol duria el solet, la qualitat de vida i bona fruita i verdura.

Balma amb la torre Eiffel al fons

No obstant això, millor que es quede tal com està i ja tinc una excusa per fer una visiteta quan m'enyore de la meua terra.

Quina relació tens amb Borriol?

Faig uns 3 o 4 viatges a l'any, no està tant lluny... I parle a sovint amb la gent de per allà perquè em posen al dia. Quan vaig, tinc la impressió que tot segueix igual, i m'agrada perquè em sent com a casa.

Com veus Borriol des de París?

Xicotet. El veig amb bons ulls, és on tinc tots els records de la meua infància, i m'alegre d'haver-la viscuda en un poblet amb qualitat de vida. Per tant, me l'estime molt. De fet, tots els parisencs saben que sóc de "Bogiol", com diuen ells.

Idea de tornar? Per què? Quan? Com t'ho plantejges?

Tornar al poble, la veritat és que de moment no m'ho he plantejat. Sí que voldria tornar per la terreta, que tira molt, però no de seguida... De moment em quede ací que tinc moltes opcions per a treballar,

però comença la crisi, i com que també estan fent l'error de prendre mesures d'austeritat com s'ha fet a casa nostra, no sé si d'ací un temps hi haurà tanta feina com ara ni tan bones condicions laborals...

A veure si hi ha un canvi per a millor i els exiliats podem tornar.

Curiositats i anècdotes...

Als pocs dies d'haver arribat a París va nevar, i baixant una costera vaig caure un bac. Es nota que no estic acostumada a la neu... Li ho vaig contar a ma mare i em va comprar uns crampons per a les

sabates per a caminar sobre la neu! Jo vaig pensar que era una exageració, però els utilitze tots els hiverns!

Hi ha gent major del poble que va anar a França a veremar (la història es repeteix) i pregunta per mi a la meua família, a veure siestic bé, i si menge prou!

Moltes gràcies!

Davant de la Soborne, a una concentració en suport a la Primavera Valenciana

 PERRUQUERIA ANA LINARES
Avda. Saragossa, num.84 BORRIOL
Telf. 964 32 11 24

CAFETERÍA
el Pou
Desayunos - Bocadillos
Fiestas de cumpleaños
C/ Sant Vicent, 4 - 12190 BORRIOL (Cs)
T. 619 199 697

LA REVISTA LA BOTALÀRIA AL REPOSITORI DE L'UJI

 La Redacció

Biblioteca de la Universitat Jaume I // Foto: La Redacció

Des de l'Associació La Botalària busquem principalment, i dins les nostres possibilitats, construir una eina cultural al nostre poble ja que com deia l'editorial de la primera revista publicada la tardor de 1997: "Borriol té una manca increïble de publicacions sobre temes que parlen sobre la seua història, tradicions, costums, etc. Aquest mitjà serveix per transmetre tota eixa informació a les generacions futures; i a més a més pot servir com a vehicle de comunicació per a la gent del poble. Degut a tot açò, i a les ganes de començar un projecte cultural com aquest ha sorgit *La Botalària*, revista cultural de Borriol, i voltants".

Aquest projecte només té sentit amb vosaltres, els lectors. És el nostre objectiu que els veïns i veïnes se senten identificats amb els continguts de la revista, així com també ho és arribar a totes aquelles persones que també estan interessades en conèixer un poquet més de Borriol.

Tot i que apostem per una revista física, no ens podem oblidar de les noves tecnologies de la informació i la comunicació per dur a terme aquesta tasca. Per tot açò, la revista fa ús del Repositori de la Universitat Jaume I com a una segona via de comunicació. El Repositori de la UJI és un portal multidisciplinari on podem

consultar, compartir i descarregar textos complets d'articles, llibres, documents d'investigació, arxius audiovisuals, etc. I, entre tots ells, podeu consultar i descarregar en PDF la Revista *La Botalària*.

Per accedir a la revista, només cal posar la següent adreça web: <http://repositori.uji.es/>

Una vegada dins, cliquem en l'apartat "*Biblioteca Digital de Castelló*", després "*Revistes i col·leccions castellonenques*" i finalment "*La Botalària-Revista Cultural*". Ací podrem trobar totes les revistes de l'Associació, tant d'aquesta segona època com de l'anterior.

Podeu fer servir aquesta eina per veure les revistes en format electrònic. I no oblideu que també teniu a la vostra disposició a tot el Consell de Redacció de la revista per informar-vos de la disponibilitat de revistes físiques d'anys anteriors, en cas que us en falte alguna, o sobre qualsevol altre dubte.

NOUS BORRIOLENCs:

RAMIRO LASTRA BAUTISTA

Origen: Rosario, l'Argentina

Professió: Comerciant

Residència a Borriol: Agost de 2013

✉ Maite Vidal Bernad

Ramiro al seu bar Expressarte // Foto: Ivan Torres

Ramiro és un dels nous borriolencs que s'ha fet més popular en l'últim any al nostre poble, perquè amb la seua amabilitat, la seua alegria i el seu accent que ens encanta, no deixa indiferent a ningú que parle amb ell. Ramiro, juntament amb la seua família, ens ha contat aquells aspectes més destacables de la seua vida en Borriol. Ens ha comentat que li agrada la tranquil·litat que desprén aquest poble i que esta molt a gust ací.

Quin va ser el motiu que et va portar a deixar el teu país i vindre a Borriol (o un altre lloc abans de Borriol)?

El motiu pel qual vaig decidir emigrar va ser per la necessitat de brindar-los al meu fill i filles millors possibilitats de desenvolupament personal. A l'Argentina la inestabilitat econòmica i, sobretot, la inseguretad fan que no siga un context ideal per viure.

Què trobes més a faltar del lloc d'on vens?

La veritat que quasi res. Òbviament, a la meua família, la meua mare i els germans però tenint quatre fills no em dona temps de trobar coses a faltar.

Com t'has adaptat al clima, el menjar, la llengua...?

M'he adaptat molt bé, on vivia hi ha un clima paregut i l'Argentina té molta influència de la cuina mediterrània. El pitjor que porte és la llengua, ho entenc tot, però em costa parlar valencià, però com no ho conec em fa vergonya i "chapurreo".

Que portaries de Borriol al teu país i del teu país a Borriol?

D'ací m'emportaria la tranquil·litat, la seguretad i el paisatge. D'allà portaria a la meua mare.

Un lugar para
Expressarte...

Entrantes · Bocadillos · Hamburguesas · Postres

Calle Peiró Nº5 (Frente al colegio)
Tel: 964 32 16 44

Canviaries alguna cosa de Borriol?

Intentaria explotar més el turisme, encara que veig que hi ha moltes iniciatives, crec que encara es podria fer més.

Participes en alguna activitat que es realitza al poble?

El meu treball no em dóna temps, hi estic tots els dies des de molt prompte i acabe tard, però sempre em queda un momentet per escapar-me a la carpa, quan són festes, i prendre una cervesa.

On i com veus el futur de la teua família?

És molt difícil d'imaginar, potser per la meua condició d'immigrant (per a la qual primer s'ha de ser emigrant), crec que cadascú ha de buscar les oportunitats i anar allà on puga desenvolupar-se.

Ara amb la crisi hi ha molta gent que s'està plantejant tornar al seu país, tu t'ho plantes?

No, de cap manera. L'any 2011 no tenia treball i ho passàvem molt malament. En aquest moment ens vam plantejar tornar i els meus fills em van dir que per a nosaltres (la meua dona i jo) seria "tornar" però que per a ells seria "anar-se'n" perquè ells ja son d'ací.

Podries contar alguna curiositat i anècdota que t'ha passat en aquest poble o en aquest país?

Una vegada, quan vivie a Castelló anava a treballar a Benicàssim en autobús i estava un poc adormit. Vaig demanar un bitllet a Castelló i el xofer em va preguntar on anava i jo pensava que no m'escoltava i li ho deia més fort " a Castelló", i ell em va dir " estàs a Castelló, gallego!"

Ramiro amb part de la seua família // Foto: Ivan Torres

Nuria peques

PUERICULTURA Y MODA INFANTIL

NURIA SOLIVA

C/ Alicante, 2 bajo B - 12190 Borriol (Cs)
T. 606 840 623 - nsoliva@hotmail.es

Raúl Zaragoza Balaguer

MAPFRE

Agente de Seguros Exclusivo de
 MAPFRE FAMILIAR SA
 Nº de Registro DGS y FP C005850243838C

Calle El Molí, 1
 12190 Borriol Castellón España
 T +34 964 32 30 48
 M +34 638 88 42 90
 F +34 964 32 15 64
 rauzara@mapfre.com

VILANOVA D'ALCOLEA ACULL LES XIX JORNADES CULTURALS A LA PLANA DE L'ARC

✍️ Joan Serafí Bernat Martí

Visita guiada pel terme de Vilanova d'Alcolea sobre el paper de l'aigua

Com tots els anys quan els torts arriben a les nostres terres es van celebrar les Jornades de la Plana de l'Arc. En aquesta ocasió el poble amfitrió va ser Vilanova d'Alcolea que també per segona vegada les acollia, amb renovada il·lusió i amb la millor voluntat de mostrar als qui volgueren arribar-se la riquesa cultural de dita comunitat. Amb un format similar al d'altres edicions, s'oferia un programa ben replet d'activitats, tant pels congressistes com pel poble en general.

El lema escollit "El nostre ahir, avui i demà" evidencia la voluntat dels organitzadors de reflexionar a partir del coneixement del nostre passat, per comprendre el present i d'eixa manera poder definir els objectius als quals aspirar en el futur. Sense dubte va estar una decisió ben encertada i oportuna en els temps actuals, doncs posicionar-se des d'eixa perspectiva va permetre

establir algunes comparacions entre la situació de la comarca i de la vila fa deu anys i ara, que van resultar ben aclaridores.

El divendres 17 d'octubre s'iniciaven els actes amb la recepció i lliurament dels materials a l'edifici multifuncional, gran espai a mig acabar (a causa de promeses incomplides), però molt ben condicionats pel voluntarisme dels veïns. La inauguració la protagonitzaren el Sr. Francisco Oller Capdevila, alcalde-president, que donà la benvinguda, i el Sr. Wenceslao Rambla Zaragoza, Vice-rector de Cultura i Extensió Universitària de la UJI, qui va destacar el compromís de la universitat amb les Jornades. Immediatament, es van succeir un bon grapat d'actes: Un homenatge, a càrrec de Vicent Pitarch, al malaurat historiador benassalenc Pere Enric Barreda; una ponència d'Aïda Antonino Queralt, titulada "La dona rural a través del cinema"; la visualització d'un documental realitzat

Dr. Portolés. 6
12190 BORRIOL
(Castellón)
Tel. 964 321 369
Móvil 616 946 600
625 172 631

Araceli Balaguer Balaguer

EXPERTO INMOBILIARIO
ASESORIA FISCAL Y CONTABLE
SEGUROS CATALANA OCCIDENTE

per l'associació de joves de Vilanova, amb el nom de "Àvia"; i la inauguració d'una exposició de tot el material que any rere any s'ha anat produint en el sí de les jornades, dins del mateix recinte, i que van anomenar "1996-2014. Dinou edicions de Jornades Culturals a la Plana de l'Arc". Per tancar la vesprada, vam poder gaudir d'una mostra de pastes de tota la comarca.

El dissabte va començar amb la lectura de comunicacions, que després comentarem, i va continuar amb la presentació de dos llibres. Per una banda, la Comissió de Patrimoni de Vilanova va aportar l'obra **La festa de Sant Antoni a Vilanova d'Alcolea**, un extraordinari treball d'un grup de vilanovins, i vilanovines amb algun valuós reforç, que escorcolla els orígens de la festa, com una via per aprofundir en les arrels del seu poble. Per una altra banda, Josep Miquel Ribés Pallarés i Magí Espinach Briansó ens han regalat un molt documentat llibre, sota el títol de **Llibre de passos de Vilanova d'Alcolea (1846-1907)**, en el qual es dona a conèixer un document ben interessant sobre els assegadors del terme, però que també ofereix informació sobre moltes altres qüestions vinculades a la vida ramadera. La tasca d'aquests autors ha estat extraordinàriament acurada, i a l'interès de les notícies que aporta s'afegeix el fet que aquesta monografia és una fita metodològica en el tractament d'aquesta tipologia de fonts que, encara que sense ser exageradament abundant, s'ha conservat en diferents municipis de la nostra regió.

Però el plat fort del matí era la taula redona que, a l'igual que fa deu anys, va tractar sobre l'aeroport. En aquesta ocasió els participants van ser Ivana Guinot, directora d'operacions i manteniment de l'empresa Lavalin que ha estat seleccionada per la Generalitat Valenciana per gestionar les instal·lacions; Diego López Olivares, professor de la UJI i expert en temes turístics; i Francisco González Babiloni, qui parlava en nom del grup ecologista Gecen. L'organització va intentar orientar l'acte vers una reflexió sobre el possible impacte en la comarca quan es pose en marxa, si es que es posa, la infraestructura, ja que l'obra ja està feta (fou inaugurada abans de les darreres eleccions locals per C. Fabra i F. Camps) i s'ha de tirar endavant amb el que hi ha. La representant de la concessionària va dir que esperen que a partir del 11 de desembre (es referia al 2014) ja es podria obrir al trànsit aeri, que en una primera etapa hi hauria un vol al dia durant cinc dies a la setmana i que progressivament s'incrementaria el moviment, a poc a poc, fins que en arribar-ne molts milers i milers de passatgers ja no ens costarà diners als contribuents. L'acadèmic va incidir en la necessitat de dotar-nos d'un nou model turístic que siga més sustentable que l'actual de sol i platja. I Francisco González va enumerar totes les contradiccions, despropòsits i mentides al voltant d'aquesta polèmica inversió dels governs provincial i regional, que tanta fama ens ha donat, fins i tot més enllà de les fronteres del nostre estat. Hi va haver una ampla participació dels assistents que, en gran mesura, van posar de palès el rebuig i

Ponència de les XIX Jornades Culturals de la Plana de l'Arc a Vilanova d'Alcolea

MUEBLES
Pitarch
INDUSTRIA DEL MUEBLE KIT

Avda. Castellón s/n BORRIOL telf.: 964321111 - fax: 964321163

*Amb la cultura i
les tradicions de Borriol*

Actes musicals i de dansa a les XIX Jornades Culturals de la Plana de l'Arc

el malestar entre la gent de la contrada a la manera com s'han fet les coses.

Abans de dinar encara es van inaugurar dues exposicions, amb els seus corresponents catàlegs editats: "Vida rural", que amb la col·laboració desinteressada de molta gent del poble van reunir al molí de la família Bellés Rambla, un bon grapat d'eines i aparells per mostrar la vida del pagès d'abans; i "El cinema a Vilanova d'Alcolea", que en una altra dependència de l'ajuntament mostrava un extraordinari volum de materials diversos, des de màquines de projectar fins a les butlletes de les entrades, però que entre tots permetien tenir una molt clara noció del que va significar el cinema per als majors actuals i les generacions anteriors a Vilanova.

Com per la vesprada es va reprendre la feina amb les comunicacions, aprofite aquest fet, per relacionar-les a continuació: Enric Forner i Valls, Joaquín Segura Collado i Vicent Gual i Ortí van presentar el treball: "Geologia i paleontologia a la Plana de l'Arc: recent troballa d'una interessant fauna de l'Albià (Cretaci Inferior)"; Joaquim Barreda Traver, "El futbol a Vilanova d'Alcolea: inicis i consolidació"; Ismael Saura: "Corrals de Vilanova"; Irene Bort Martínez, "Evolució dels recursos turístics vilanovins"; Maria Amparo Calduch Ferreres, "Cinema a Vilanova"; Tomàs Segarra Arnau,

Eugeni Trilles Fabregat, Joan Traver Martí i Maria Lozano Estivalis, "Les Missions Interculturals"; i el borriolenc Rogeli Santamaria, "Nivell d'estudis de la població del Pla de l'Arc a partir del cens de 2011 en relació al de 1991". Aquesta dimensió de les Jornades és un element clau, ja que permet que els inscrits ens assabentem de les investigacions que s'estan fent a la nostra terra, al mateix temps que pels autors de les recerques constitueix una magnífica ocasió per donar a conèixer els seus treballs.

I, a continuació, se celebrava la segona taula redona, també al voltant d'un tema de absoluta importància, actualitat i interès: "L'impacte en el desenvolupament local de la comarca de les prospeccions d'hidrocarburs". Hi van participar Jesús Carrera Domínguez, enginyer geològic i doctor en hidrologia per la Universitat d'Arizona, Esteban Domenech, portaveu de la plataforma *antifracking* de les comarques de Castelló, i Carles Seijó, enginyer industrial per la Universitat de Milà. Els tres tècnics es van manifestar, amb matisos, en contra d'aquesta tecnologia. Els seus parlaments posaren de relleu els problemes que podria generar, així com les institucions que de moment s'han posicionat per denegar el permís, encara que les competències estan en mans de la Generalitat i aquesta encara no s'ha pronunciat. I van demanar la implicació de la societat civil en

talleres
BALAGUER

auto-electrónica y mecánica
para el automóvil

Vicente Balaguer Meseguer

Rey D. Jaime, 3
Telf. y Fax: 964 32 13 03 - Móvil: 629 67 71 96
12190 BORRIOL (Castellón)

Visita guiada pel terme de Vilanova d'Alcolea

el rebuig d'aquestes activitats extractives pel greus riscos per la salut i el medi ambient que podrien implicar.

Acabats el actes acadèmics, es van iniciar el lúdics, amb la participació generalitzada de tota la comunitat vilanovina. Primer el teatre al carrer, anomenat "*Un viatge per Vilanova*", en el qual es va fer paròdia del temes recurrents, com ara l'aeroport i van intervenir, a mes dels actors, el grup de ball i la banda de música locals. I per tancar el dia, o millor dit la nit, van tenir lloc les actuacions musicals.

El diumenge es va fer la tradicional visita, guiada per Joan Mateu. En aquesta ocasió ens va mostrar el paper que l'aigua i el seu aprofitament pels humans ha jugat al modelar els paisatge dels voltants del poble. Per molts de nosaltres va ser una gran sorpresa el comprovar els vestigis que encara resten i en especial el gran nombre de sènies que, mig derruïdes, es poden contemplar pels bancals dels costats de l'antiga via Augusta. Els organitzadors ens van delectar amb la visió d'un cavall donant voltes per pujar l'aigua del pou, com es feia abans de la generalització dels motors d'explosió i dels elèctrics.

El matí va continuar amb la celebració d'una assemblea per fer una valoració global de les

Jornades. Fidels al lema de l'edició d'aquest any, es va analitzar el grau de compliment dels objectius que es van plantejar en la primera edició de la Poble, la seua vigència, la participació ciutadana, el format, etc. Les conclusions més consensuades van ser que cal continuar amb la celebració d'aquestes activitats, que al menys pel proper any sembla convenient mantenir una estructura d'actes semblants, i que cal estar vigilant davant els canvis socials i culturals que es produeixen, per tal d'anar adaptant les Jornades a les noves realitats i als efectes que la globalització i les noves tecnologies estan produint a les comunitats de la comarca.

I es va concloure amb un dinar de germanor. La gent de l'organització va preparar tot el necessari al local on es van desenvolupar la major part de les activitats tancades, van guisar una olleta del terreny, que va ser una delícia, i l'àpat va cloure amb una varietat de dolços locals. La XIX edició de les Jornades Culturals a la Plana de l'Arc, celebrades a Vilanova d'Alcoleja, han estat de nou un gran èxit de participació democràtica, de compromís comunitari i de consolidació de la societat civil. El proper any, estem tots convidats a la Serratella. Un repte per a un municipi amb menys d'un centenar d'habitants, però que, com ja va demostrar fa una dècada, té capacitat per fer tot allò que es proposen.

Paco Zaragoza

Taller y Joyería

C/. Hereu, 2 - 12190 **Borriol** (Castellón) - Tel. 964 32 11 82

CLUB CICLISTA DE BORRIOL:

PASSIÓ PER LA BICICLETA I LA MUNTANYA

Àlex Tena Roca

Eixida de la Marxa BTT de Borriol

Amb més de 30 anys d'existència, els objectius del Club Ciclista de Borriol són clars i evidents: fomentar els hàbits de vida saludables a través de l'esport i de la seua gran passió, la bicicleta i la muntanya. La participació en la vida cultural del poble és l'altre gran objectiu: tenir una activitat dinàmica i viva, tant en els actes propis del club com en festes locals o actes benèfics. I és ben evident que els aconsegueixen.

Aquest passat 2014, el Club Ciclista de Borriol ha estat de celebració. I és que la seua popular Marxa BTT per Borriol ha complit 25 anys. És per això que han volgut celebrar-ho amb una programació extensa i de qualitat.

D'una banda, han preparat eixides nocturnes pel nostre terme. Una activitat diferent i atractiva pel biker. També ha entrat dins de la programació,

en la seua sisena edició, la ja tradicional baixada des de l'Ermitori de Sant Joan de Penyagolosa. L'organització i infraestructura és curiosa: carregar les bicicletes en un camió i pujar fins Sant Joan amb autobús. I des d'allà dalt, baixar cap a Borriol a les 8:30h amb arribada aproximada al poble a les 14:30h. Després, una merescuda paella per a dinar. També són una tradició, entre alguns membres del Club, les escapades per veure una etapa del Tour de França al seu pas pels Pirineus, aprofitant per pujar, amb la llengua fora, algun dels seus ports mítics.

La vessant educativa del Club Ciclista també mereix un reconeixement. I és que van organitzar dos tallers de bicicletes amb l'objectiu d'ensenyar els més joves a fer xicotetes reparacions de la bicicleta i disminuir la dependència dels tallers. Un va tindre lloc a l'Escola l'Hereu i l'altre a la plaça La Font, dins

CERRAJERÍA
ramos
Abel Ramos Portolés

puertas - rejas - pasamanos - verjas - cerrajería artística
Avda. Zaragoza, 11 • 12190 BORRIOL • Tlf: 964 65 77 11
Móbil: 676 810 228 abelrampor@hotmail.com

de la programació de la Setmana Cultural i de la Joventut. A més, també es va fer una eixida amb BTT per a xiquets, amb pocs quilòmetres i poca dificultat tècnica.

Una de les activitats que més èxit ha tingut ha sigut el Duatló de Muntanya, vigent des de 2011. El Club Ciclista ha volgut aprofitar l'experiència en marxes BTT i afegir la inquietud de molts bikers que també practiquen l'esport de córrer per muntanya: tot un encert.

La varietat d'activitats no acaba ací. Al mes de setembre es va preparar una cursa d'orientació, on els participants rebien un mapa amb molt poques senyalitzacions. Amb aquest mapa els participants havien de trobar diverses balises amagades per tot el terme. Tot un repte.

No cal oblidar les eixides setmanals dels membres del club per fer el que més els agrada: agafar la bicicleta i rodar.

I com no, l'exitosa i popular Marxa BTT. Una marxa que, després de 25 edicions, s'ha convertit en un referent entre els bikers no només de les nostres comarques, sinó d'arreu del País Valencià i de l'Estat Espanyol. Aquest any amb una doble modalitat: d'una banda, la clàssica, 40 quilòmetres de camins, sendes, pistes i trialeres pels llocs més emblemàtics del nostre terme; d'altra banda, la modalitat Rally-Maratón, amb ni més ni menys

“La Marxa BTT de Borriol s'ha convertit, després de 25 edicions, en un referent entre els bikers no només de les nostres comarques, sinó d'arreu del País Valencià i tot l'Estat Espanyol”

que 80 quilòmetres de BTT en estat pur pel nostre terme. Sense dubte, un repte només a l'abast dels bikers millor preparats. Un esdeveniment amb una excel·lent organització, ja que els ciclistes no van trobar a faltar res: xerrada-col·loqui, volta prèvia de 15 quilòmetres i sopar el dia d'abans. Bons avituallaments, un bon marcatge, una bona bossa del corredor, un bon esmorzar i dinar i molts altres regals el dia de la cursa.

Només ens queda felicitar a la gent del Club Ciclista de Borriol per la bona feina i animar-los a continuar amb aquesta dinàmica d'esport i iniciatives al nostre poble.

Membres del C. C. Borriol pujant al Penyagolosa

PIZZERÍA

COLISEO

Abierto sábados medio día
Menús Personalizados

Avda. Zaragoza, 93 · BORRIOL (Cs)
Tel. 964 32 16 62

MARATÓ DE MUNTANYA DE BORRIOL:

UN REFERENT EN LES CURSES DE MUNTANYA

La Redacció

Línia d'eixida de la MABO 2014 // Foto: Andrés Núñez

El naixement i els inicis de la prova

La història de la Marató de Muntanya de Borriol, coneguda per tots i totes com la Mabo, comença a finals del 2006, quan uns quants membres del Club Muntanyer La Pedrera amb experiència en curses de muntanya, es plantegen realitzar una cursa de grans dimensions al nostre poble.

A banda de la distància de marató (42 km), aquests experts corredors, tenien en ment una cursa exigent, tant pel desnivell com pel tipus de terreny. Una prova que recorreria els llocs més emblemàtics i durs del nostre terme.

Els inicis no van ser gens fàcils per a la Mabo. No va ser fins la tercera edició, l'any 2010, quan es va arribar als 200 participants: les dos primeres edicions havien deixat ben clar que no era una cursa a l'abast de qualsevol corredor de muntanya.

En aquest moment, el club es va trobar immers en un dubte: mantenir una cursa que dona molta feina i poca recompensa, o donar un nou impuls a la prova i potenciar-la a tots els nivells. La gent de La Pedrera va escollir la segona opció i els resultats no van tardar en arribar: les 350 inscripcions per a la MABO 2015 es van esgotar en hora i quart. Podem parlar ja d'una cursa mediàtica. Una bogeria.

Una progressió espectacular

A dia d'avui, tenim a Borriol una de les maratons de muntanya més exigents i atractives d'Espanya i amb una qualitat excel·lent a tots els nivells. Una prova emmarcada dins de la EMM Series (European Mountain Marathon Series), circuit amb maratons d'Anglaterra, Portugal, Siberia i Espanya. A més, la propera edició, tornarà a estar homologada per la Federació Espanyola d'Esports de Muntanya.

PANADERIA - PASTISSERIA

REI EN JAUME

Rei en Jaume, 10
Tels. 964 322 009
964 321 950
12190 BORRIOL (Castelló)

Com s'ha arribat a aquest punt? Les claus han sigut l'esforç, les ganes, l'experiència i la il·lusió que els membres de La Pedrera han posat en aquest projecte, així com la voluntat de projectar la prova més enllà de l'àmbit provincial. La MABO ja no és una cursa on es treballa 3 mesos abans de celebrar-la, sinó que al dia següent de celebrar una edició ja es comença a treballar en la següent.

És ben sabut que la publicitat juga avui en dia un paper fonamental, i així s'ha fet amb la Mabo. S'han invertit molts recursos econòmics en publicitat de mitjans especialitzats a nivell nacional, i es comença a fer per mitjans internacionals. L'estand de la Mabo ha viatjat a Madrid, Astúries i Osca, entre d'altres, i s'ha fet publicitat a curses de Portugal, Anglaterra, Astúries o Canàries.

El tema dels patrocinadors també esdevé clau en l'organització d'una prova de les dimensions de la Mabo. El suport de l'Ajuntament de Borriol ha sigut vital, així com la col·laboració dels comerços locals, sempre fidels al costat de la cursa.

Menció especial mereix la Diputació de Castelló, patrocinador que des de la darrera edició ha

assumit el paper de patrocinador principal de la Mabo, sota la marca "Montañas de Castellón". I, enguany, acompanyada de la marca esportiva TUGA, que forma part de la prova des de 2012, dóna un pas endavant.

Malgrat la necessitat dels patrocinadors, la Mabo no seria possible sense la part humana, sense la implicació de la gent del nostre poble. La prova compta cada any amb el treball de més de 100 voluntaris decidits a donar un cop de mà. Segurament, és aquest el valor afegit que té la Mabo.

“A dia d'avui, tenim a Borriol una de les maratons de muntanya més exigents i atractives d'Espanya i amb una qualitat excel·lent a tots els nivells.”

Una primera línia immillorable

Corredors de 20 províncies espanyoles i, fins i tot, corredors internacionals es desplacen al nostre poble per recórrer el Castell, la Serra, la Mola, Raca i altres racons especials del nostre terme. La primera línia d'eixida de la Mabo

compta, sense dubte, amb els millors corredors d'Espanya.

A nivell esportiu, en 8 edicions de la MABO, els aficionats al trailrunning, han pogut gaudir de la presència de les primeres figures, tant en categoria

Corredors de la MABO baixen pel Calvari amb el poble de fons // Foto: Jean-Noël Huillery

**CARNISSERIA
XARCUTERIA**

**XARCUTERIA SELECTA • EMBOTITS CASOLANS
POLLASTRES A L'AST • PLATS PRECUINATS**

Plaça La Font, 12 · BORRIOL (Castellón)
Encàrrec al 964 321 203

masculina com femenina. Corredors com Raül García, Iván Ortiz, Nuria Domínguez o Chari Adrián, tots tres Campions d'Espanya en alguna ocasió. A tots aquests, cal afegir altres de gran nivell com Nerea Martínez, David López, Miguel Caballero, Dani Tristany, Zaid Ait, Cristòbal Adell o Ragna Debats, tots ells competint en els circuits internacionals. Els actuals rècords de la prova estan en mans d'Iván Ortiz (3h 56m 57s) i Nuria Domínguez (4h 46m 04s).

Cal esmentar també els actes que envolten a la Mabo. Des de l'any passat, La Pedrera ha preparat una exposició fotogràfica amb les

imatges més espectaculars de totes les edicions i un concurs fotogràfic, on els inscrits havien de captar els millors moments amb l'objectiu. També s'ha engegat la Petit Mabo, una cursa per iniciar als més petits en l'ambient de les curses de muntanya.

Des d'ací, felicitem al Club Muntanyer La Pedrera per l'èxit de la cursa any rere any i els animem a continuar en aquesta bona tasca que, sense cap dubte, fa més gran al nostre poble.

DADES TÈCNiques:

Distància: 42 km
Desnivell +: 2550 m
Desnivell - : 2550 m
Alçada mínima: 42 m
Alçada màxima: 695

Núria Domínguez es proclama guanyadora de la MABO 2014 // Foto: Andrés Núñez

dental
BORRIOL

Av. Zaragoza, 69 • 12190 Borriol (cs)
964 32 32 65 • dentalborriol@gmail.com

GRUP DE DANSA L'HEREU DE BORRIOL

Grup de Dansa l'Hereu

Actuació del Grup de Dansa L'Hereu a La Mostreta 2014

El Grup de dansa l'Hereu de Borriol va iniciar la seua trajectòria com una activitat extraescolar, i fa un poc més de set anys es va constituir com a grup. El formen una vintena de xiquets i xiquetes entre tres i dotze anys. Com han fet altres grups, la seua tasca no ha quedat limitada a les actuacions, sinó que també han recuperat un ball tradicional del poble: el Ball de l'arquet. Es tracta d'un ball ja documentat des de principis del segle XIX, abans ja de la primera guerra mundial, tal i com posa de manifest el nostre cronista Henri Bouché en el llibre *Records festius*, sobre les festes i tradicions de Borriol.

A banda, també es balla: el Ball de plaça de les Coves, el Ball de plaça d'Alcalà, el Ball dels Nanos de Castelló, el *El Bolero loco*, el *Fandango de Cofrents* i el *Fandango d'Ayora*.

Aquest any es va celebrar La Mostreta a Borriol al mes de setembre, que integra grups infantils de

balls tradicionals valencians i té com a objectiu potenciar, difondre i dignificar la cultura popular a través del protagonisme dels més menuts. Va començar el novembre de 2003, al Teatre Principal de la capital, quan el Grup Castelló celebrava el seu 50 aniversari. A partir d'aquell moment, tots els pobles integrats en aquesta iniciativa hem celebrat edicions successives de La Mostreta, fins al punt de fer conèixer per tota la província el nostre festival de danses.

Les properes actuacions seran, entre d'altres: el pregó infantil de la Magdalena 2015 i la festivitat de Sant Vicent a Borriol.

Ens podeu seguir al Facebook com a 'Grup de Danses L'Hereu de Borriol'.

Dos dissabtes al mes assagem a l'Era l'Omet. Vos animem a que apunteu als vostres fills i filles al grup, ho passaran d'allò més bé.

BORRIOL Tel. 964 322 061

CASTESAN

castesanborriol@yahoo.es

ALIMENTACIÓ ECOLÒGICA COMERÇ SOLIDARI
PRODUCTES DE LA COMARCA

OSTEOPATIA ACUPUNTURA REIKI
NATUROPATIA TERÀPIES ENERGÈTIQUES
FORMACIÓ EN TERÀPIES NATURALS

EL TREBALL MÉS SOLIDARI DE BORRIOL

 Ivan Torres Pallarés

Acte del sopar solidari organitzat per Món Obert // Foto: Sara Castelló

Davant l'actual situació de crisi econòmica, podem observar diverses iniciatives solidàries, a Borriol, que treballen per millorar la vida de les persones més necessitades. Aquest és el cas de l'activitat associativa de Món Obert o de Càritas.

Món Obert és una associació que treballa per ajudar qualsevol persona que ho necessite, així com per promoure activitats culturals al nostre poble. Durant l'any realitzen diverses activitats solidàries per ajudar veïns i veïnes. Els dissabtes venen articles al mercat per recollir recursos econòmics. Alguns d'aquests dissabtes ho fan amb la col·laboració d'associacions com Síndrome de Rett, El Cau, Vicent Ferrer, ASPANION, etc. També cal destacar la col·laboració de Món amb l'escola L'Hereu: el passat juny es va realitzar una recollida de material escolar que es va destinar a més de 30 xiquets i xiquetes; al mes de novembre es va realitzar una recollida de roba i sabates. Aquests productes es van emmagatzemar a l'armari de l'associació que serveix per ajudar les famílies més necessitades. Els alumnes de l'escola també van col·laborar amb la recaptació del mercadet solidari de nadal de 2013. Els més de 2000€ van anar destinats a sufragar beques de menjador. Amb l'ajuda de SEAFI (Servei d'Atenció a la Família i la Infància) es van seleccionar les famílies amb

nens més necessitades. La participació dels serveis socials ha estat una ajuda contínua per distribuir, a més dels productes esmentats anteriorment, vals de compra per a comerços locals.

Però, sens dubte, dos dels esdeveniments més coneguts de Món Obert són el sopar solidari i la diada solidària. El sopar solidari és un acte que s'ha consolidat amb els anys, aconseguint omplir la plaça de La Font de gom a gom. Aquest any es va celebrar el 5 de juliol i va comptar amb l'actuació de Pep Gimeno Botifarra i la seua rondalla. L'esdeveniment va concentrar a més de 600 persones i va recaptar més de 6000 euros que es van destinar a l'associació 'Ajuda directa Safané' per tal de rehabilitar un hospital. El sopar va comptar amb la col·laboració desinteressada de molts veïns/es i comerços locals. Per altra banda, el 20 de desembre es va celebrar la diada solidària. Aquest dia es van reunir nombroses associacions a la plaça de La Font amb les seues paradetes solidàries. També es van realitzar balls, xarrades, exposicions o el concert de nades de la banda juvenil de la Lira Borriolenca.

L'activitat solidària a Borriol no acaba ací. Des de fa mesos, la Confraria Santíssima Trinitat de Borriol s'ha fet càrrec de l'organització de Càritas. El primer

“Podem observar diverses iniciatives solidàries, a Borriol, que treballen per millorar la vida de les persones més necessitades. Aquest és el cas de l'activitat associativa de Món Obert o de Càritas”

cap de setmana de cada mes realitzen una recollida d'aliments que destinen a famílies necessitades. En total són 26 les famílies que reben ajuda per part de Càritas, però l'organització espera poder ampliar la seua ajuda. Per realitzar la seua activitat es coordinen amb els serveis socials (SEAFI), i amb el banc d'aliments de Castelló. Càritas també va comptar el passat any amb la col·laboració del col·legi l'Hereu. Els xiquets i xiquetes van aportar aliments i altres productes de primera necessitat. Per altra banda, l'organització va participar en la passada diada solidària de Món Obert on van recollir aliments i van vendre joguets per obtenir recursos econòmics amb què comprar productes per satisfer les necessitats d'aquestes famílies. Per últim, cal destacar la col·laboració de Càritas amb la Unió Musical Lira Borriolenca. Aquestes associacions locals es van unir el passat desembre per realitzar un concert solidari anomenat "1 kilo de música x 1 kilo d'aliments". L'esdeveniment va ser tot un èxit amb l'església de Sant Bartomeu de gom a gom.

Exposició sobre un projecte solidari al Museu de Borriol

Paradeta de Món Obert a la diada solidària

Paradeta de Càritas a la diada solidària

PERRUQUERIA TERE

MIXTA

Teresa Salvador i Mundina

Plaça el Pou, 14
Borriol (Castelló)
964 32 14 64

BORRIOL I LA PRIMERA GUERRA CARLISTA (II)

Xavier Andreu Miralles

Caricatura del carlisme: "Las nuevas cruzadas", La Flaca, 10/09/1870

En un article anterior ens preguntàvem per què, en la memòria col·lectiva castellanenca del segle XIX, el poble de Borriol va quedar associat inextricablement al carlisme. Una primera hipòtesi, dèiem, consisteix a considerar-lo un espai agrari i estàtic, aïllat de la "modernitat" liberal i, per tant, propens a que arrelés en ell un moviment contrarrevolucionari com el carlisme. Ara bé, com vam assenyalar també en el número anterior, les últimes investigacions han demostrat que aquest tipus d'interpretacions són poc encertades. Els aixecaments carlistes es desfermaren a zones en què sí s'havien introduït les novetats polítiques, socials i econòmiques del nou segle. De fet, foren una reacció contra aquestes. La gran conflictivitat que sembla es visqué a Borriol des dels inicis de la revolució liberal, respongué possiblement a les tensions introduïdes per la introducció d'aquestes innovacions¹.

Descartada aquella hipòtesi, doncs, ens tornem a preguntar: per què en la mentalitat castellanenca del Vuitcents (i més enllà), borriolencs i carlistes quedaren associats? La raó cal cercar-la en la

peculiar localització de Borriol, que convertí a la vila en un bé molt preuat per a les partides carlistes durant la guerra. Borriol era un punt estratègic en la comunicació interior de la província i un lloc clau des del qual atacar Castelló de la Plana i els seus conreus. És per això que des de mitjans de la dècada de 1830 esdevingué escenari habitual de pas de partides o exèrcits i de xocs i enfrontaments entre un i altre bàndol. Tenint en compte que la guerra s'allargà durant set anys, ens podem fer una idea de quins efectes degué de tenir per als seus habitants. En els primers anys foren les tropes de Josep Miralles, el Serrador, les que més es destacaren per la zona, si bé també hi passaren les de Buil o Forcadell (Revista española, 19.3.1836; El Eco del comercio, 28.7.1836). Fou precisament la partida del Serrador, composta per 2000 infants i 200 cavalls, la primera en protagonitzar una acció bèl·lica el 5 de juny d'aquell any a les alçades de Borriol, on fou derrotada per les tropes del coronel Cánovas (El Español, 13.6.1836). A finals de juliol, el Serrador tornava a estar a Borriol, des d'on hagué de fugir per les Ermites en arribar les tropes liberals (El Español, 24.8.1836). En març de 1837 es produí

1. X. Andreu Miralles, "Borriol y la primera guerra carlista (I)", *La Botalària. Segona època* 5 (2014), pp. 28-30.

una nova acció al nostre terme. Les partides carlistes havien posat setge a Vilafamés i havien pres posicions abans d'arribar a la Pobla. Les tropes liberals els atacaren i aconseguiren trencar el setge enviant ajuda per la Serra (El Español, 17.3.1837).

No és difícil d'imaginar que l'arribada d'un o altre bàndol anés acompanyada de represàlies contra els més destacats simpatitzants de carlistes o liberals de la vila. En aquelles circumstàncies, entre aquests degué d'imposar-se la prudència i la moderació. A això calia afegir les contínues exigències d'uns i d'altres, que arrassaven amb les collites i demanaven (o exigien) ajuda als pobles de la comarca. El maig de 1837, per exemple, el Serrador demanà 1000 racions a Borriol (El Español, 23.5.1837). Només uns mesos més tard, un grup de carlistes capitanejat per Rufet de Benlloch, entrà al poble i n'exigí 2000 més, un número que l'Ajuntament intentà reduir a la baixa fins deixar-les a 100 (El Eco del comercio, 27.9.1837). El març de 1838 una partida s'endugué del poble 300 racions i al seu alcalde, a qui dugué pres fins a la Pobla (El Eco del comercio, 25.3.1838).

No obstant, és clar que no tot s'ho endugueren per la força. Les tropes liberals s'adonaren ben aviat que no anava a ser gens fàcil reduir els carlistes revoltats. I la raó principal fou el suport que reberen tant d'una part de l'elit del territori com de la seva població. Aquest ha estat un dels aspectes més destacats pels estudiosos del carlisme, que assenyalen com lluny de ser un moviment espontani, es bastí com una estructura ben organitzada que comptà amb la direcció i l'ajut econòmic d'importants notables locals i de la institució eclesiàstica, i que sapigué

mobilitzar i mantenir el suport d'un ampli sector de la població durant molts anys². Fou el cas de l'arcedià de Borriol, Antonio Sanz y Sanz, qui arribà a ser un personatge destacat del seguici de Ramon Cabrera, de qui feu de conseller. La tasca d'aquest i molts altres notables de la comarca fou fonamental per al sosteniment i articulació d'una revolta que esdevingué guerra civil i que s'allargaria durant anys.

José Miralles, el Serrador

D'aquesta manera, Borriol, fonamental per atacar la Plana, s'anà consolidant progressivament com una important plaça carlista. En juliol de 1837, en un moment decisiu de la guerra en què el pretendent Carles Maria Isidre es trobava a Vila-real amb un poderós exèrcit, els carlistes posaren setge a Castelló. Borriol fou un dels seus campaments (El Eco del comercio, 25.7.1837), com també ho fou en novembre d'aquell any quan Ramon Cabrera es disposava a atacar

novament la capital (El Español, 9.11.1837). Des de Borriol, de fet, iniciaria Rufet molts dels seus atacs a la Plana, arribant les seves avançades fins a Xilxes (El Español, 26.11.1837). En la premsa liberal de l'època les "costes de Borriol" (a la partida actual de la Coma) s'associaren a la constant amenaça carlista. Per elles baixaren les partides de Forcadell, Rufet i altres a assolir els horts castellanencs (El Eco del comercio, 29.11.1837) i allà es produïren importants enfrontaments resoltos a favor d'un o un altre contendent.

De la importància de Borriol per als carlistes n'és prova que a principis de 1838, quan els rebels abandonaren la major part de les seves posicions a la comarca, deixaren partides a Onda, Borriol i l'Alcora, on se'ls dirigien encara les racions (El Eco

2. Vegeu J. Millán, "Una reconsideración del carlismo", *Ayer* 29 (1998), pp. 91-108; G. Martínez Dorado i J. Pan-Montojo, "El primer carlismo, 1833-1840", *Ayer* 38 (2000), pp. 35-64.

HORNO Y PANADERIA

Mª Rosa Arandes

Especialidad en cocas y rollos

Virgilio Oñate Gil, 20

Tel. 964 321 107 • 12190 BORRIOL

Castell de Borriol

del comerç, 1.2.1838). En la segona meitat d'aquell any, les tropes de Ramon Cabrera ocuparen Borriol i altres zones de la comarca en repetides ocasions, des d'on hostilitzaren constantment la Plana de Castelló. Fou llavors quan es produí un altre fet d'armes destacat al nostre poble. El 23 de desembre, la milícia liberal castellanenca de Manuel Safont tornava per Borriol des de Vilafamés quan fou atacada per la partida de Forcadell. Safont pogué fugir, però cinquanta dels seus homes s'hagueren de fer forts al castell de Borriol, al que posaren setge els carlistes. Després d'uns dies es veieren obligats a rendir-se els disset que quedaven, entre ells un tinent, un sargent i un cap segon. Un dels presoners, antic desertor de les files carlistes, fou afusellat d'immediat. La resta foren conduïts en direcció a Morella, però van ser passats per les armes a l'alçada de Culla, al Mas del Clot, per ordre de Cabrera, conegut com "el tigre del Maestrat" pels seus mètodes expeditius (El Guardia nacional, 31.12.1838 i 7.1.1839; El Eco del comercio, 9.1.1839 i 10.1.1839). Uns dies després, un indignat lector escrivia a El Eco del comercio sobre uns fets que considerava lamentables i acusava a un "perverso vecindario" que ni tan sols s'havia preocupat de fer arribar als infeliços tancats al castell ni un tros de pa: "y solo uno se arriesgó a pasarles un poco de chocolate y un cántaro de agua, por lo cual ha tenido que emigrar". Pel seu testimoni comprovem que no es tractà només de precaució davant la reacció dels carlistes, sinó que una part del veïnat els donava un suport actiu. Algunes de les dones dels milicians castellanencs s'hi apropiaren a

Borriol per demanar clemència, però "al pasar por Borriol salieron hasta las mujeres y niños a apedrear a aquellas pobres y a insultarlas, de suerte que hirieron dos o tres". Un fet d'aquest tipus ens confirma en la nostra idea que els llargs anys de guerra degueren generar al poble un clima d'odi i violència que hauria anat en augment a mesura que avançava el conflicte. Un odi que expressava també el lector liberal, qui cloïa la seua missiva demanant que aquest i altres pobles del Maestrat "debían arrasarse y sembrarse de sal" (El Eco del comercio, 11.1.1839), o el mateix Manuel Safont, a qui el 15 d'abril s'inicià causa pels excessos comesos per les seues tropes a Borriol, presumiblement en revenja pel que havia passat (El Eco del comercio, 21.4.1839).

En aquells moments, els liberals havien iniciat ja una ofensiva per fer-se amb el control de la comarca. El 13 de març, la partida del capità liberal Vicent Balaguer donà mort al comandant d'armes carlí de Borriol (El Eco del comercio, 21.3.1839), però malgrat això els carlistes seguien entrant i sortint de Borriol: a principis de juliol la partida del Trabuc hi era a la vila amb un ordenança de Cabrera (El Eco del comercio, 14.7.1839). La sort dels carlistes estava ja, però, decidida. L'evolució de la guerra a les Províncies Basques i la seua rendició pactada davant d'Espartero en l'anomenat Abraç de Vergara anunciaven la fi de la guerra. En la segona meitat de 1839 segueixen movent-se partides per la zona, però són cada cop menys importants. Els liberals recuperaren el

SUPER VALLS

c. Rey Don Jaime, 9 · Tel. 964 321 276
BORRIOL

control de Borriol, des d'on organitzaren algunes accions contra els carlistes (El Eco del comercio, 22.12.1839). Malgrat tot, algunes partides carlistes seguiren actuant per la zona, com les de Lacoba i Gracia. Aquest últim, de fet, dirigí des de Borriol la que seria l'última acció carlista rellevant de la guerra. La tarda del 14 de febrer de 1840, les seues tropes, compostades per 2000 infants i 200 o 250 cavalls manats per Chambonet, Lacoba, Vizcarro i altres, foren derrotades amb contundència a la "cuesta de Borriol", en "las vertientes inmediatas a la Torre de Alonso y en las alturas de la Choquera y Callet Roig hacia la Plana", per les tropes liberals del general Saravia (La Tribuna, 20.2.1840). Amb aquesta acció es posava fi pràcticament a la guerra en aquestes comarques. Pel juny, el comandant general de Castelló recorregué diversos pobles de la comarca, entre ells Borriol, on molts carlistes se li presentaren per lliurar les armes i acollir-se a l'amnistia decretada pel govern (El Eco del comercio, 2.7.1840). Altres, però, seguiren fent ús de les armes. Per a molts carlistes la guerrilla s'havia convertit en una forma de vida (de fet, molts s'hi allistaren des del principi per aquest motiu) i

molts d'ells acabaren integrant en anys posteriors quadrilles de lladres que actuaven per la zona. Fou el cas de Codina, natural de Borriol, que formà una d'aquestes quadrilles i que havia estat membre de la cavalleria de Cabrera (El Espectador, 27.8.1841).

En la memòria dels castellanencs quedà així fixada la imatge d'un borriolenc endarrerit i carlista. Una imatge que no deixava de ser injusta, ja que tot fa pensar que foren més bé la profunditat a la nostra vila de la dinàmica revolucionària liberal i el propi esdevenir de la guerra els que feren que Borriol jugués un paper tan destacat en aquell conflicte. Més que com un bastió carlista, Borriol se'ns apareix com una població radicalment dividida. Un fet que sens dubte tingué efectes molt negatius per al seu desenvolupament, tot i el gran creixement econòmic que havia viscut en el segle anterior, i que configurà una cultura política basada en l'enfrontament entre "carlistes" i "liberals" que perdurà en el temps molt més enllà d'aquesta guerra.

Lanceros valencianos del ejército de Cabrera a la carga en Castellón, en la I Guerra Carlista. Obra d'Augusto Ferrer Dalmau

Benjamín Pítarch Bellmunt

Plaça La Font, 6
12190 BORRIOL
(Castelló)

L'escola és un espai, un temps, una etapa, una eina, una arma de construcció massiva, una manera de fer i d'entendre, que deixa una empremta inesborrable a la nostra persona.

Qui no recorda amb enyorança els companys de l'escola, els llibres, l'olor dels colors de fusta, els jocs, les lliçons apreses o per acabar d'aprendre, el tacte i el caràcter dels mestres, els aprenentatges, els bons moments i els altres més amargs, les rialles per minut, el pati, les festes, les cançons, els pantalons apedaçats, les notes, les il·lusions, els bacs, els progressos, la innocència...?

Aquest article no pretén una altra cosa que traçar una senda cap al record de l'etapa escolar dels xiquets i xiquetes als anys 40 i 50. Aquesta mirada enrere ha sigut possible gràcies als inestimables testimonis de Paco Ferrando, Tere Castellano, Vicent Peris i Ximo Esteve.

Acabada una guerra cruenta i esgarrifosa per a tots, amb el primer període de la dictadura franquista,

trobem un nou escenari educatiu en què s'intenta trencar amb la tasca duta a terme durant la II República: la construcció d'escoles, la renovació pedagògica, l'esforç per recuperar l'endarreriment educatiu del país... La Escuela Española suposarà una reforma integral de l'educació: continguts, metodologia, valors, principis, personal educatiu...¹ Ja en la primera legislació franquista sobre educació de l'any 1945, la Ley de Enseñanza Primaria, es deixa ben clara la missió de l'escola:

- a) *Proporcionar a todos los españoles la cultura general obligatoria.*
- b) *Formar la voluntad, la conciencia, el carácter del niño en orden al cumplimiento del deber y a su destino eterno.*
- c) *Infundir en el espíritu del niño el amor y la idea de servicio a la patria, de acuerdo con los principios innovadores del Movimiento.*

En aquest ambient es van moure els més xicotets del nostre poble.

L'ensenyament tenia 4 etapes, o com bé es deia al nostre poble, "4 escoles". La primera, dels 4 als

1. GUICHOT REINA, V. "La cultura escolar del franquismo a través de la historia oral". *Cuestiones Pedagógicas*, 20 (2009/2010), pp 215-245.

L'ESCOLA AL BORRIOL DE LA POSTGUERRA

✍️ Àlex Tena Roca

Xiquetes d'escola l'any 1942 // Foto: Leonor Pallarés

5 anys a l'era l'Hereu, "l'escola dels cagons", com encara recorda Vicent entre rialles. La segona, dels 6 als 7. Dels 8 als 9 la tercera. I la darrera començava als 10 i no podríem delimitar quan acabava. "Quan veien que ja no et podien ensenyar més, acabaves l'escola. Anaves a treballar o a estudiar més a Castelló, això qui s'ho podia permetre", ens comenta Tere.

Un altre aspecte que defineix l'escola franquista és la separació de sexes per "razones de orden moral y eficacia pedagógica".² "A partir dels 6 anys, els xics i les xiques anàvem separats, a dos escoles diferents. Els xics sempre teníem un mestre, i les xiques una mestra. Les xiques estudiaven poc, les famílies tenien la concepció que elles eren per a estar a casa", ens explica Tere.

Aquesta segregació també va afectar els continguts. Les xiques feien Labores un dia a la setmana. "Fèiem traquets o bordadets, poca cosa més", recorda. I com no, un dels fonaments de l'ensenyament

“Amb el primer període de la dictadura franquista, trobem un nou escenari educatiu en què s'intenta trencar amb la tasca duta a terme durant la II República”

franquista va ser la religió catòlica, "En primer lugar, se define una enseñanza confesional católica basada en tres premisas fundamentales: educación de acuerdo con la moral y dogma católicos, enseñanza obligatoria de la religión en todas las escuelas, y derecho de la Iglesia a la inspección de la enseñanza en todos los centros docentes."³

Els nostres testimonis no dubten a afirmar, com fa Vicent, que "la religió estava molt present: els manaments, Noé... Cada matí resàvem el Padre

2. MORENO FONSERET, R. y SEVILLANO CALERO, F (eds), *El Franquismo. Visiones y balances*. Alacant: Universitat d'Alacant, 1999.

pp. 160-224

3. Ídem

“Cada matí resàvem el *Padre Nuestro* i els dissabtes al matí, les xiques resaven el rosari i escrivien *El Evangelio*”

Nuestro i els dissabtes al matí, les xiques resaven el rosari i escrivien *El Evangelio*”. Era habitual veure el retor a l'escola. “Quan venia, tots anàvem a besar-li la mà”. La religió estava present en els continguts, en el dia a dia a l'escola i també en l'ambientació de l'aula. “A la paret de l'aula sempre estava el trident: Franco, José Antonio i el nostre *sinyor*”

També cal destacar la influència de la religió en el calendari escolar. A banda de les festes encara presents, Pasqua, Tots Sants, la *Pilarica* i el Nadal, també se celebrava el Corpus i al mes de maig, el mes de Maria. “Les xiques fèiem un altaret a la Mare de Déu i li portàvem flors. A Pasqua, tots els divendres de Quaresma pujàvem al Calvari caminant”, explica Tere.

Quan preguntem per altres festes o excursions que recorden haver fet a l'escola, Paco riu. “Anàvem als xops a passar el dia, o com a molt lluny, pujàvem a la Coma per veure la mar des d'allà. Tot i que, he de dir, un dia vam baixar a Castelló caminant per la Coma. Vam anar al Parc Ribalta a veure un tràiler on hi havia una balena embalsamada. Va ser un gran esdeveniment!”

Quan arribava octubre, hi havia una data assenyalada: 18 d'octubre, Sant Lluc. Era costum que els xiquets i xiquetes feren un regal al seu mestre o a la seua mestra: ametlles, tabac, olives, llet, arròs... “Cadascú regalava el que tenia, o el que podia”.

Parlant del mestre, sorgeix un altre fil de conversa. Tots ells tenen grans records dels mestres que van tindre. Com es deien, com eren, com era la figura del mestre en aquells temps. Apareixen els noms dels Doña Josefina, Doña Mercedes, Don Enrique, Don Antonio, Don Emiliano, Don Alfredo, Don José María “El Joto”, Don José, Don Ángel...

“Els mestres no cobraven molt” (potser ve d'ací l'expressió “pateixes més fam que un mestre d'escola”) però sempre anaven molt arreglats”. És curiós recordar el mestre fumant dins de l'aula o enviant algun xiquet a fer algun *recao* personal.

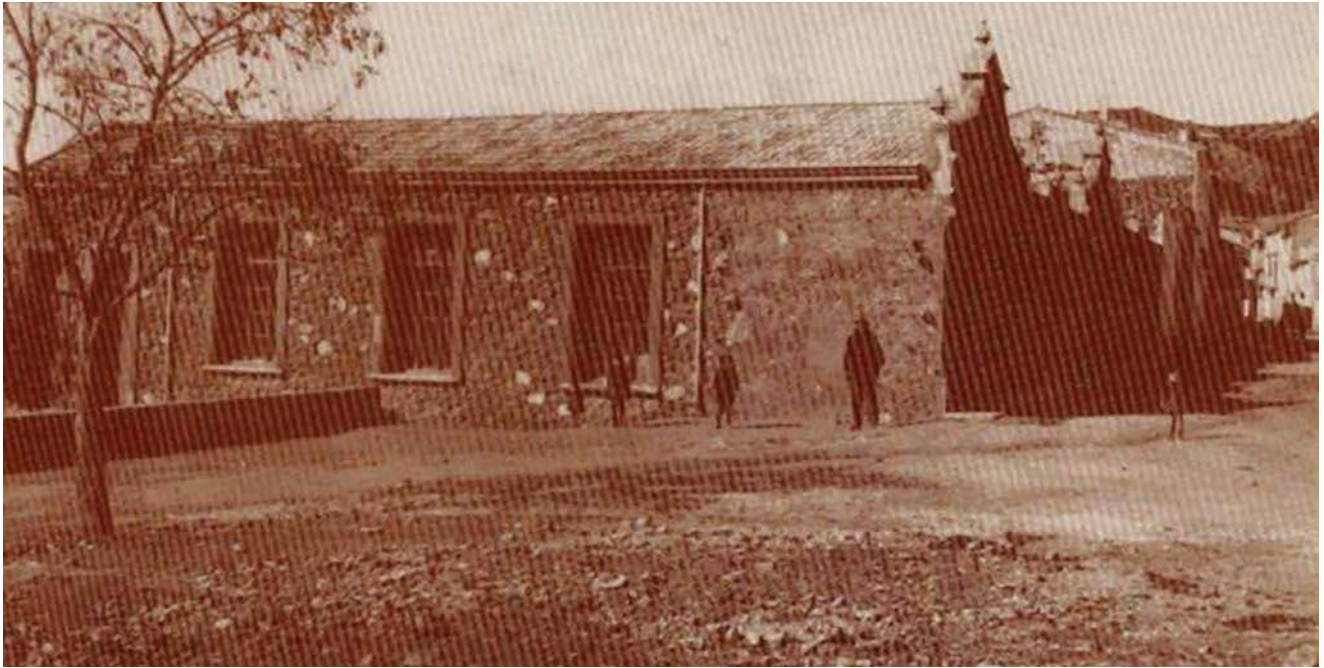
Quan parlem del mestre, a tots els ve la paraula “respecte”. Això sí, tampoc tarda a sorgir una altra paraula: el càstig. “Et pegaven als dits amb el regle o et castigaven de cara a la paret”. També era habitual rebre “alguna surra i alguna que altra volea”, recorda Vicent. És ací on apareix el dubte d'on acabava el respecte i on començava la por.

És més que evident que al mestre sempre se li parlava en castellà. I així feien els alumnes borriolencs d'aquells temps, amb un castellà amb alguna que altra *espardenyà*, i amb un gran respecte, li deien al mestre coses com: “¿Me da

Ploma i quadern amb una lliçó patriòtica // Propietat: Vicent Peris

Gourmet C/. Sanchis Guarnier, 27 Tel. 964 32 30 27 BORRIOL (Castellón)	La tenda del barri	Especialidad en: CHARCUTERIA, EMBUTIDOS, CARNES FRESCAS Y VERDURAS.
--	-------------------------------	---

Escoles al carrer Sant Vicent als anys 40

usted permiso para ir a orinar? Hase tiempo que me estoy orinando".

Franco afirmà que els mestres *"terminada la guerra, son los jefes y oficiales del Ejército de la paz"*, i que el Magisteri ha de complir una delicada missió: *"Tenedlo en cuenta, maestros... Esos niños, cuya educación se os encomienda, han de ser guiados por la senda de la verdad y del bien: ése es el mandato de Dios, ése es el mandato del frente de las trincheras, de la sangre vertida y de las vidas inmoladas"*.⁴ Afortunadament, el paper del docent, avui en dia, és un altre ben diferent.

Pot resultar molt curiós i interessant intentar realitzar una fotografia imaginària d'aquella escola, d'aquells xiquets i xiquetes, d'aquells mestres.

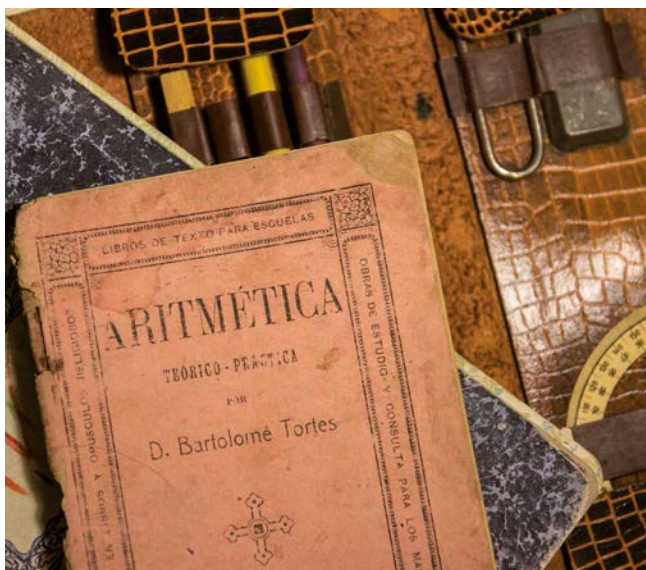
Ells, arribaven a escola amb pantaloní curt, fóra hivern o primavera, camisa i, quan feia fred, el jersei d'hivern. Era el més normal del món, veure pantalons apedaçats i jerses heretats i tornats a heretar. Elles, amb un *bavero* blanc o blau fins als genolls i uns calcetins tan amunt com es podia.

Les escoles estaven fetes de pedra, parets i façana. Les aules tenien el sostre alt, amb grans finestrons, alguns d'ells trencats, amb un ambient molt fred. "Això de la calefacció no s'estilava. Alguns es portaven un braseret per posar-lo baix de la taula". Les taules estaven agrupades de dos en dos, amb el tinter al mig per compartir. Les parets ja sabeu per qui estaven presidides.

A les 9:30, començava la jornada escolar. Els xiquets i xiquetes del nostre poble arribaven a les escoles amb la xicoteta motxilla o el maletí. "En arribar, es cantava el Cara al Sol", ens explica Ximo, per no oblidar en cap moment que *"es misión de la educación primaria mediante una disciplina rigurosa conseguir un espíritu nacional fuerte y unido e instalar en el alma de las futuras generaciones la alegría y el orgullo de la patria"*, com així es deixa constància en l'article 6è de la *Lei de Enseñanza Primaria de 1945*.

Els ensenyaments, en aquells temps, quedaven reduïts a: *Lengua Española, Historia de España, Matemáticas, Geografía i Religión*.

4. Ídem

Llibre Aritmética i material escolar // Propietat: Vicent Peris

La *Enciclopedia*, en molts casos la coneguda *Enciclopedia Álvarez*, recollia la major part dels aprenentatges: matemàtiques, religió, geografia i història d'Espanya. La memorització és una de les característiques que millor defineix el procés d'aprenentatge. "Apreniem les lliçons de memòria, al peu de la lletra. Els *Reyes Godos*, els rius d'Espanya amb tots els seus afluents, les províncies, les capitals d'Europa...", ens conta Paco.

La cal·ligrafia també tenia gran importància: "Els títols de les lliçons eren molt importants. En fèiem de moltes formes i colors. Quan estrenàvem llibreta, tots volíem fer-ho a l'hora d'Història, per fer un bon títol", ens conta Vicent. Per aprendre a llegir i escriure, també es feia servir *El Manuscrito* i els *Cuadernos Rubio*. "Ens posàvem en filera davant de la mestra per llegir d'una en una", recorda Tere.

Hi havia que sabia escriure fins i tot millor que el mestre! Ací apareix l'expressió "és el primer d'escola".

La *Historia de España* era una de les tantes eines del Règim per dogmatitzar l'alumnat. El mestre copiava la lliçó a la pissarra. La feina dels alumnes quedava reduïda a copiar-la amb tanta bona lletra com podien i a memoritzar-la. Un dels llibres utilitzats era *Glorias Imperiales*, de Luís Ortiz Muñoz, qui dedica l'obra de lliçons patriòtiques "al Caudillo invicto que nos ha devuelto la España una, grande y libre."

Però entre lliçons d'història, dictats i taules de multiplicar, calia un temps d'esbargiment, de desconexió: el *recreo*. Era també l'hora d'esmorzar. "Esmorzàvem una rua, la guardàvem baix la taula fins l'hora del pati. Rues de tonyina

negra, anxoves, codonyat o xocolata. En aquella època, llonganisses poques i pernil, poc". Els jocs de l'hora del pati eren ben diferents als d'ara. "Jugàvem tella, a acaçar-nos, a xurro, a xabo negre, a guerres... Els jocs amb una pilota o el boli es deixaven per després de l'escola."

Tot i que es passava llista, l'assistència no tenia el caràcter obligatori que té actualment. "Si faltaves a escola ningú preguntava per tu", ens conta Ximo. "Als 10 anys, jo ja anava a fer gavellets", recorda Paco. "Quan hi havia feina, no anàvem a escola. A plegar ametlles, a collir olives, a segar blat...", ens conta Tere. En un temps dur i precari, els pares no dubtaven de tirar mà dels fills per guanyar el jornal. "Anàvem a treballar a canvi de menjar cada dia i d'una bata que ens feia per a tot l'any"

Altres faltaven a l'escola, però no per treballar. "No arribàvem a l'escola i anàvem a jugar a la *llinçaoreta* o a banyar-nos al riu. Si el mestre veia a ton pare o a ta mare, la feina era teua!", recorda Vicent entre somriures.

Quina expressió millor que, "eren altres temps". Per sort, els temps han canviat, l'escola s'ha modernitzat i la societat ha progressat. Enrere queda l'escola autoritària, patriòtica, dogmàtica, individualista... És per això que ara és, més que mai, el moment de defensar l'escola pública, laica, plural, integradora i en la nostra llengua, ja que és i ha de ser el nostre tresor més preuat.

Sempre és enriquidor mirar enrere amb enyorança. Tornar al passat per fer una reflexió que ens deixi transformar el present i construir un futur ple d'esperança. El temps cura ferides però cal agafar el camí correcte per no tornar a cometre errades del passat. Com va dir Pitàgores, "eduqueu als xiquets i no caldrà castigar als homes"

Glorias Imperiales i *Perfeccionamiento*, llibres de l'escola de la postguerra // Propietat: Vicent Peris

BORRIOL EN EL PRIMER DOCUMENTAL

A COLOR DE LA GUERRA CIVIL

📷 Eloi Pallarés Pascual

Fotograma del documental 'Defensors de la fe'

Actual pàrquing del supermercat 'Mas y Mas'

Borriol és l'escenari d'un documental produït durant la Guerra Civil. La pel·lícula propagandística "Defensors de la fe" (Defenders of the faith, 1938) inclou una escena gravada en l'actual encreuament entre l'Avinguda de Saragossa i el carrer del Palmar. Es tracta d'una aparició tímida en l'únic documental a color rodat durant la guerra, en què destaca la cobertura de la presa de Castelló pel bàndol revoltat el 14 de juny de 1938.

La pel·lícula està dirigida per Russell Palmer, un realitzador americà defensor enèrgic de Franco i de l'anticomunisme. Palmer viatja a Espanya amb l'objectiu de contrarestar la propaganda republicana que ja circulava als Estats Units. Orson Welles, Ernest Hemingway, Max Aub o Buñuel són alguns dels intel·lectuals que produïren pel·lícules durant el conflicte a favor del govern republicà com a "lluitador contra el feixisme i defensor de les llibertats". El documental Defensors de la fe destaca, en canvi, "la lluita contra els infidels" i "la voluntat de Franco d'aturar el genocidi comunista perpetuat per la Unió Soviètica" per a l'audiència més conservadora dels Estats Units.

L'escena gravada a Borriol segueix aquesta línia. En la pantalla, uns militars junt al propi

realitzador revisen el material abandonat pel bàndol republicà en retirada després de la presa de Castelló. La seqüència és un muntatge realitzat enmig d'un camp d'oliveres on el narrador, el mateix Palmer, destaca la procedència de les armes per criticar la intervenció de potències internacionals prosoviètiques. L'armament pres són canons soviètics i munició enviada des de Mèxic, Txecoslovàquia i França, segons afirma el realitzador.

L'edifici situat al fons d'un dels plànols és la referència que permet conèixer que l'escena està rodada a Borriol. Es tracta del magatzem que en l'actualitat funciona de garatge d'un conegut supermercat de la localitat. Segons fonts consultades, l'immoble estaria construït abans del conflicte del 36 i hauria funcionat per al comerç de productes agrícoles. La fisonomia de les muntanyes situades darrere d'aquest també confirma el lloc de rodatge.

El material cinematogràfic estaria gravat en dies posteriors a la presa de Castelló, el 14 de juny de 1938, i previs a l'estancament del front en juliol del mateix any, en la línia de defensa republicana XYZ o Matallana, situada a la zona de la Serra d'Espadà.

275. Amics de 'borrasca' a un maset de la partida La Costera. Any 1945

Fernando "el Copero", Pepe "el Tato", Tereseta "de l'Andalús", Dolores, Carmen "la Blanca", Josefina "la Clara", Pepito "del Quiosco", Dolores "la Blanca" i Guillermina.

Propietat: Pepito "del Quiosco"

276. Amics esmorzant a Sant Vicent. Any 1960

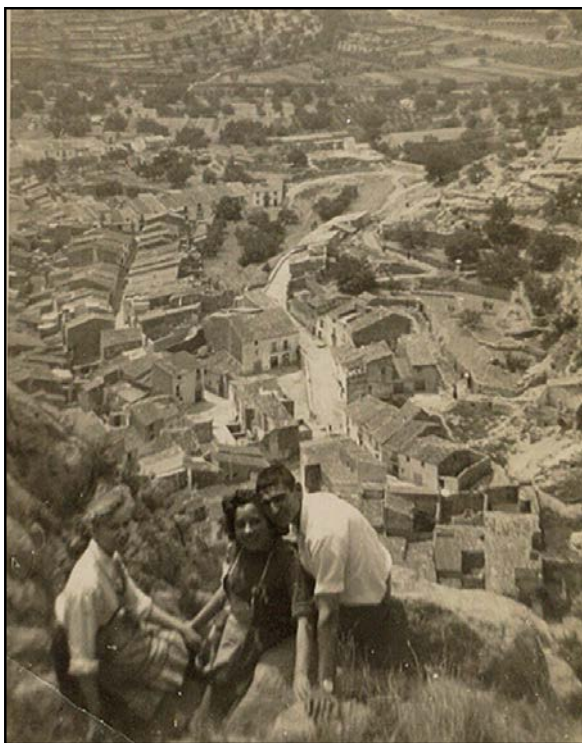
Ramón Bayo, José Juan, "Canyeta", Vicente i Araque. Propietat: Tere Parrilla

277. Collidores anant a Castelló. Any 1955

Carmencita "la Borrella", Antonieta "la Blanca", la Copera, Lola "la Rosera", Lola "d'Amàlia", Dolores "de Rosa", Antonieta "la Pereta", Carmencita "la Copera", Trini Montañés.

Propietat: Trini Montañés

278. Excursió al Castell. Any 1955

Vicentica "la Rubia", Mª Carmen "del Ferrer" i el nòvio. Propietat: Carmen Safont

279. Amics en un dia de Pasqua. Any 1964

Antonieta, José Luís, Ramón i Tere Parrilla. Propietat: Tere Parrilla

280. Xiquets als anys 30. Any 1934
Ana Ramos, Vicente Ramos i Maria Ariño.
Propietat: Ana Ramos

281. Amigues a la fira de Santa Cecília. Any 1970
Teresita Pallarés, Carmen Llorens, Maria, Ana Maria Bosch, Josefina Sanmartín, Carmen, Virginia Balaguer, Vicent "el Mellat". Propietat: Carlos Escrig

282. A la placeta l'Hereu. Any 1972.
Lola Llorens, M. Carmen "la Rubia", "el Sabater", Carmen Linares, Don Ricardo, Trini Pallarés, "el Noi", Rosalia Pitarch, Paqueta Ucher i altres. Propietat: Trini Pallarés

283. Borriolencs al cadafal de festes. Any 1947

Presentación, Vicent 'el Marino', l'home de Raquel, Raquel, la germana de Raquel, Antonieta 'la Quixala' i altres. Propietat: María "del Marino"

284. Comitiva en festes. Anys 60

Carlos "del Forn", Sargento Pedro, Lorenzo, Vicente Bernad i altres. Propietat: Carlos Escrig

285. Cosins de la família Vicent-Luís. Any 1966
Propietat: Carmen Vicent

286. Xiquets a una bassa del tossal de l'Assut. Any 1971
Mª Carmen, Jaime, Vicente, Jorge, Juan Carlos i Luís. Propietat: Carmen Vicent

287. Amb la moto. Any 1956

José Vicente "el Rubio", Teresa "la Copera", Teresa Carmen Martí, Vicentica "la Rubia".

Propietat: Carmen Safont

288. Amics a la venta de Sant Vicent. Principi anys 60

Maruja "la Caçadora", Lolita "la del Ros", Lola, Alfredo "el Sorret". Propietat: Lola "la del Sorret"

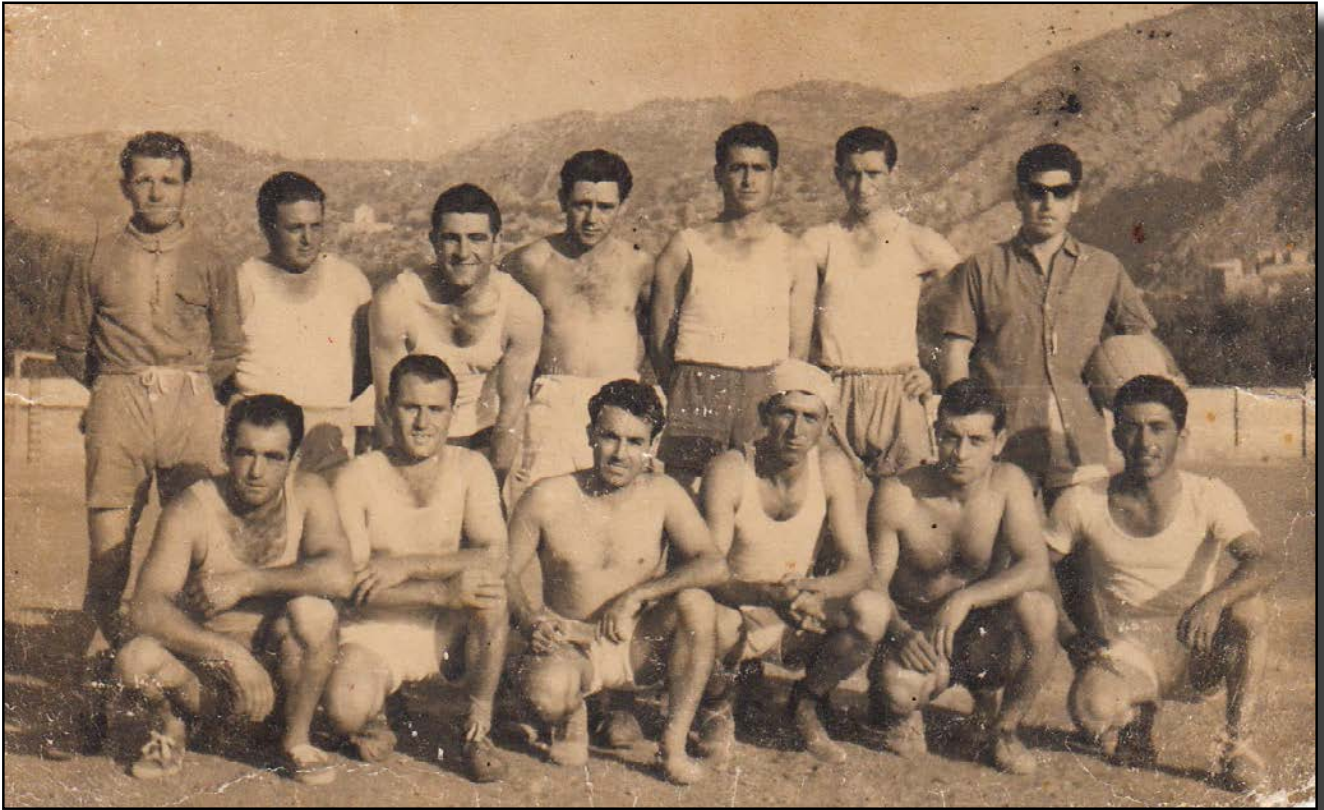
289. Borriolencs al bar Deportivo. Anys 50

Vicent "de Colau", Enrique Safont, "el Copero", Jalisco i Brega. Propietat: Vicente José Falomir

290. Peña Ramírez al bar del Tio Enrique. Any 1957

Propietat: Pepito "del Quiosco" i Alfredo "el Sorret".

291. Equip de futbol. Any 1954

Bartolet, Vicente "l'Escola", Pepe Rosario, José M^a "el Piquerol", Jaume "el Barranco", Pepito "el Mirallo", Alfredo, Esteve "la Rulla", Manolo Marzá, Vicent Pallarés, Pelegrí, Vicent "Paleta" i Manuel "de Bortolet". Propietat: Manolo Marzá

292. Amb José Manuel Pesudo, porter del F. C. Barcelona. Any 1961

Ramón, José Antonio "el Carnisser", José Antonio "l'Andaluset", José Manuel "de Paleta", Pepe "el Cabrero", José Manuel "de Puça", Vicente José "el Petit", Marcial i altres. Propietat: Lola Escrig

HISTÒRIES DELS AVIS:

NADAL ESCRIG FORNALS

✍ David Roco Alafont

Retrat de Nadal Escrig al seu hort // Foto: Ivan Torres

El 22 d'agost de 1927 va nèixer Nadal Escrig Fornals, que als seus 87 anys irradia vitalitat. Cada matí, no s'ho pensa a l'hora d'agafar el seu Nissan Patrol per anar fora a plegar garrofes, ametles i olives, al seu temps, i a l'horta per cultivar verdures de temporada i, així, assortir a la seua gran família: fills, néts i cada vegada més besnéts, amb els quals dina cada diumenge. Va ser precisament després d'un dinar de diumenge quan amb gran il·lusió ens va rebre a casa seua per contar-nos grans històries vitals que, malauradament, no caben totes en este article.

Quins records té de l'escola?

A l'escola anàvem dos o tres quintes juntes, amb dos mestres diferents anomenats Don Enrique i Don Emiliano. El poble estava organitzat en dos sectors dividits pel Moli-oli i el Raval, i els xiquets de cada sector anaven a un mestre.

El dijous de vesprada no hi havia escola i el dissabte anàvem de matí i de vesprada. Quan eixíem d'escola, jo cuidava dels meus germans perquè sóc el major.

Abans anàvem tot l'any a l'escola en pantalons curts. Ma mare volia que anara a l'institut, però jo li vaig dir que no, que em comprara uns pantalons llargs per poder anar a treballar amb mon pare i ajudar-li.

Com va viure la Guerra Civil?

Durant la Guerra, un dia des del poble vam escoltar soroll de bombes i la gent pujava a la Troneta per tractar de vore un vaixell que estava bombardejant Castelló.

Més endavant ens en vam anar a viure a un maset a la partida de Fortuño i quan van bombardejar Borriol, nosaltres estàvem al mas. Mon pare i jo anàvem cap al poble i ens vam trobar uns soldats. Els vam preguntar on havien tirat les bombes i ens van dir que a Borriol. Quan vam arribar al barranquet del cementeri ens vam haver d'esperar perquè anaven molts soldats fugint de les tropes nacionals que havien ocupat el poble. Finalment, vam haver de passar acotxats perquè tiraven ràfegues de metralladora als soldats que fugien i nosaltres estàvem també allí.

Com recorda la seua joventut?

Als 16 anys vam anar a viure a la partida del Mollet perquè treballàvem fent llenya. Vam fer també una carbonera i fèiem carbó per vendre. Allí vam viure almenys 1 any. Després, vam tornar a Borriol a la casa de la Tercera Serrada, que és on vaig nèixer.

Quan érem joves, el cap de setmana, anàvem a passejar carretera amunt fins al Pont de la Platera on ens seiem un poc a xarrar. El tio Jaume "el Molero" i jo teníem una gramola de campana,

anàvem a una casa particular i fèiem balls per a unes quantes persones.

Anàvem també al Cinema Cervantes i el Cinema de Blai, més avant van obrir el Cinema Avenida, més conegut com el "Cine de Paleta". Les entrades valien una pesseta i es deien "Caballero y Señora" perquè eixa entrada era per a una parella.

La Guàrdia Civil entrava al cinema debades i una nit el regent del Cervantes, cansat de la situació va dir "Si esta noche viene la Guardia Civil, suspendo la función", i així ho va fer!

Al cinema de Blai i Cervantes feien també teatre. Jo vaig arribar a ser actor, no recorde quin personatge, però era una funció que va dirigir una mestra d'escola que es deia "Doña Presenta".

Recorda alguna festa especial?

Ens agradava molt anar a fira a Castelló, la feien al Parc Ribalta. Anàvem caminant per La Coma i tornàvem per la carretera, però no calia que ens

apartàrem de cap cotxe, n'hi havia molt pocs, nosaltres no teníem ni bicicleta. Feien fira a Magdalena i per Tots Sants.

De que treballava, vostè?

Al camp, fent llenya. Abans de casar-me anàvem a raure a Castelló. Els més complidors guanyàvem un duro a l'hora. Eren els jornals més bons. Uns anys més tard vam fer una empresa de palets a Castelló, jo subministrava la fusta. Els troncs d'olivera els enviàvem a Mallorca per a fer artesanía. Ara encara m'agrada anar a l'horta de matí i de vesprada.

Amb un somriure i mil anècdotes ens vam acomiadar del tio Nadal, que sense dubte ens va transmetre força i vitalitat, i com no podia ser d'un altra manera, vam quedar per fer-li unes fotos al camp, el lloc on més li agrada estar. Gràcies!

Nadal Escrig al seu hort de carxofes // Foto: Ivan Torres

Pafolòria
Forever

BURGER Y ZONA INFANTIL
Tlef: 964 32 17 76 BORRIOL

CONSTRUIR CABANYES:

UN JOC PERDUT DE LA INFANTESA

✍ Vicent Pallarés Pascual

Cabanya construïda a la partida La Vall l'any 2008 // Foto: Andoni Sáez

Aquesta vesprada tenia feina, però l'he deixada a un costat. He pujat fins a la Botlària per agafar aigua i mentre esperava que la garrafa s'omplís, he alçat la mirada i he vist la coveta que hi ha enfront. Cedint a la meua curiositat m'he decidit a entrar. El cap se m'ha inundat per instants de molts records de quan era una mica més jove i tenia 10 anys. De quan fèiem cabanyes.

Després de dinar passàvem allí les vesprades dels dissabtes vivint aventures i somnis. Com si d'una expedició es tractés, ens enfilàvem camí amunt, vigilant tants perills com la nostra imaginació ens permetia tant sols acompanyats per una bosseta amb un entrepà i una ampolla d'aigua. Aquella era la nostra petita gran aventura que esperàvem tota la setmana.

Nosaltres teníem una petita cabanya de pedra que estava abandonada des de feia molts anys i

que a poc a poc s'ensorrava. Segurament, havia servit d'aixopluc per a alguna colla de collidors i collidores de garrofes però en aquells temps ja estava enrunada. Recordo que recollint branques i fustes li vam poder fer un sostre. Entràvem amb molta cura, vigilant que cap persona "major" ens veiés. Trèiem el nostre entrepà i berenàvem sota la vesprada que moria i la nit que amenaçava aviat de caure'ns a sobre.

“Aquell era el nostre espai, el nostre refugi ple de somnis que havíem construït conjuntament entre tots els membres del grup”

NAVARRET

ALMUERZOS , COMIDAS
Y CENAS

Avda/ Zaragoza, 56. BORRIOL
Tel. 964 32 10 17

Cabanya construïda l'any 2010 // Fotos: Enric Castelló

Aquell era el nostre espai, el nostre refugi ple de somnis que havíem construït conjuntament entre tots els membres del grup. Des d'aquella cabanya fèiem perilloses expedicions per sendes que no tenien mai final i que, junt a la caiguda de la nit, feien aflorar les nostres pors. Mil perills desconeguts i imaginaris ens esperaven en algun revolt del sender. A poc a poc, descobríem caminant el terme en un constant contacte amb la natura.

Allí, entre xerrades i el fum de les primeres cigarretes, creixíem sense adonar-nos i fèiem passos cap a la nostra adolescència. Mai haguérem imaginat com canviaria el poble i les nostres vides.

Innocentment, entre quatre parets i un sostre de branques seques de garrofer conversàvem i fins i tot conspiràvem contra alguna colla rival que pretenia atacar-nos. Repetíem allò que havien fet els nostres pares i mares anys enrere, com era fer les cabanyes i defensar-les dels enemics i

enemigues, sense pensar que potser seríem de les darreres generacions que ho faríem.

Vam tenir moltes cabanyes en molts indrets del poble: a la Botalària, al Palmar, a l'Era de la Mona. Molts somnis encara perviuen allí, sota algun garrofer. Ara tot ha canviat. De vegades, camino per allí i res s'assembla als paisatges d'aquells dies. En molts d'aquests indrets han construït cases i els camps de conreu han desaparegut. Una mica egoïstament, penso que el poble s'ha fet massa gran i jo una mica més major. Tot ha canviat molt i ja fa temps que no veig colles fent cabanyes on somiar aventures.

S'està fent de nit i ja tinc les garrafes d'aigua plenes. Engego el cotxe i m'enfilo camí de la Botalària avall, com quan érem petits i la foscor ens avisava que el dissabte s'acabava. Tot passa. Suposo que els nostres somnis encara deuen perdurar allí, en aquelles cabanyes.

ADMÓN. LOTERÍAS, PRIMITIVA Y QUINIELAS

Ximen Pérez d'Arenós, 3
Teléfono 964 321 482
loteriaborriol@terra.com

C.F. BORRIOL
COL·LABORA AMB LA CULTURA DE BORRIOL

LA PILOTA ALS CARRERS DE BORRIOL

JOCS D'INFANTESA

✍️ Lluís Ramos i Santamaría

Josep i Alberto juguen a pilota al carrer German García, més conegut com a Molioli // Foto: La Redacció

L'article de pilota d'aquest any tracta d'acostar als lectors la pilota valenciana, més concretament pretén explicar com es juga a les modalitats de pilota que han sigut practicades al poble de Borriol. Com nombroses hi eren, en aquesta primera edició ens centrarem en aquelles modalitats practicades al carrer.

La revista Cominells el 1983, deia:

"El mundo sabe que Borriol cuenta con una larga historia en este valenciano juego que, a parte su aparición en nuestras comarcas castellonenses, tiene en nuestra localidad particular significación y especial relieve de arcaico sabor. Aquí se han dado las más variadas modalidades del juego de pelota, tales como el frontón, a vareta, el raspall y a la banca"(p.20).

Aquestes paraules eren ben certes, Borriol ha sigut i és el poble més destacat al nord de Castelló pel que fa al joc de pilota. Molts aficionats han vingut a

Borriol a gaudir d'aquest joc i, per altra banda, d'ací han sortit molts jugadors, destacant a Vicente Valls Rubio i Alfredo, el de la tia Nieves, que fins i tot van jugar de professionals i com no, l'actual jugador professional Pablo Linares (conegut com a Pablo II), que aquest any ha debutat en el "Campionat Individual d'Escala i Corda. XXIX Trofeu President de la Generalitat", considerat el màxim torneig de l'escala i corda professional.

Pel que fa a les modalitats de pilota valenciana, hi ha fins a 25 de catalogades segons Martos i altres (2007), i són el reflex de la pluralitat del joc que s'ha anat adaptant als espais, materials, gustos i costums dels diferents indrets del país.

Doncs, les modalitats més antigues naixen al carrer, i aquest és el primer escenari del joc, i a poc a poc han anat perdent importància al nostre poble, fins a pràcticament desaparèixer. Parlarem ara del joc al carrer.

JORGE ESTEVE
Cerrajería

CERRAJERIA INDUSTRIAL
HIERRO, ALUMINIO Y ACERO INOXIDABLE

Telf: 964 321 641 - Fax: 964 321 792
Movil: 627 960 511

Joc al carrer

Pel que fa a Borriol, qualsevol carrer, racó o façana llisa eren bons per reunir-se un grupet d'aficionats i jugar al seu joc preferit, i així ho feien els més joves. Un clar indicatiu d'aquest fet i que encara podem veure en algunes façanes del poble, són les motlures lineals adossades a la paret per evitar que es jugara, així també prevenien el deteriorament i evitaven el molest soroll de la pilota. Dos exemples són la casa cantonera que dóna a l'avinguda Saragossa (núm. 40) i al carrer trinquet, i l'altre, el número 51 del carrer Doctor Portolés, just davant de la baraneta del Raval.

Però sens dubte, els carrers principals eren aquells on jugaven els bons jugadors i els adults, dels quals en destacarem tres. El carrer per excel·lència era l'antic "carrer de la pilota" també Jaime Chicharro¹, que actualment és una part del carrer Sant Vicent i on se solia jugar a vareta amb una ratlla central. Posteriorment, també es va jugar un poc més avall al carrer General Aranda², que també avui és el carrer Sant Vicent que era més bo per ser un carrer pla, molt llarg i ample, on es jugava a vareta amb una corda central. Per últim, també s'ha jugat molt al carrer Primo de Rivera, actual carrer Ximén Pérez d'Arenós, a la modalitat de banca i vareta, i la vareta es troba a l'altura del forn.

Pel que fa a les referències del joc, al carrer tenim poques dades d'abans del 1895 i la informació és difusa, però fonts escrites parlen que el carrer era

un espai insuficient per la gran afició que hi havia al poble i és per això que comencen a construir-se instal·lacions per jugar a pilota i es deixa de sobte de jugar als carrers principals³, i tan sols els xiquets juguen als panys.

Parlarem a continuació de les pràctiques del joc als carrers del poble, però abans cal aclarir que prèviament a les partides s'havia de pactar la forma de jugar i les normes, el que dóna com a resultat una gran quantitat de variants.

Jugar a pareteta als panys

Els xiquets jugaven pels carrers amb unes espasetes de fusta o jugaven a pilota en qualsevol paret, no hi havia altra cosa per distreure's, la televisió i els esports moderns encara no hi havien arribat.

Aquesta forma de jugar a pilota, normalment practicada pels més joves als panys de les cases, s'anomena pareteta, on a més a més d'un, dos o més jugadors, sols calen les mans, una pilota i una paret llisa.

El joc és senzill, consisteix a colpejar la pilota contra la paret, de forma alternativa, i aquesta ha de superar una certa altura de la paret, aproximadament un poc més d'un metre. En moltes façanes aquesta altura ve donada per la part baixa de la paret, del sòl fins a un metre d'altura pintada amb un color més fosc, i si no hi era, la pintaven amb un guix.

Pany amb motlures lineals perquè no jugaren a pilota. Carrer Doctor Portolés

Carrer Sant Vicent

Carrer Ximén Pérez d'Arenós

1. El carrer anava de la Porta del Sol a la Baraneta de la Plaça del Pou. Diguem que és la part més alta de l'actual Carrer Sant Vicent. També es va jugar de la Baraneta de Navarret a la Porta del sol.

2. El carrer anava de les escoles a la baraneta.

3. Vicent Falomir "Colau" que va nèixer el 1920, ens conta que quan ell veia jugar al carrer ell tindria 10 o 12 anys, per tant no es devia jugar fins al 1932 aproximadament.

S'intenta colpejar a la pilota de bo, a l'aire o al primer bot, per donar continuïtat al joc i si no s'aconsegueix, es pot continuar o s'iniciava el joc traient de nou.

Els més majorets solien competir i, per tant, les normes eren més rígides. En aquesta variant del joc els desafiaments poden ser d'un contra un, un contra dos, dos contra dos, que era el més comú, i en el cas de ser molts poden jugar més, compensant sempre els equips.

Pel que fa a les normes es pacten a l'inici, però és reglament bàsic jugar de bo⁴ i superar l'altura de la paret, a més de no tirar la pilota més enllà dels límits establerts. Sempre trau el jugador o l'equip que ha fet l'últim punt. Per altra banda, també s'acorden els punts als quals jugar, podent jugar a 10, a 15, a 20 o al que s'establisca.

La pilota utilitzada pot ser de drap⁵ o de badana, pilotes molles on no cal protegir-se la mà.

Un dels panys on es va jugar molt és el de l'actual farmàcia, al Molí Oli, actual Carrer Mestre German García, que com era un carrer estret es jugaven moltes pilotes al rebot.

Així doncs, en la pareteta trobem un joc d'infantesa on es treballa la coordinació general, la coordinació ull-mà amb el colpeig, la lateralitat colpejant amb dues mans, l'espacialitat per ubicar-se en el terreny de joc, l'agilitat i la velocitat per arribar a les pilotes més difícils, i, com que es tracta d'un joc, és lúdic, socialitzador i coeducatiu.

Vareta

La Vareta és una modalitat pròpia de la nostra comarca. En el cas de Borriol primer es jugava amb una ratlla pintada a terra, per la qual ha de

passar la pilota sense importar el nombre de bots, i, posteriorment, es va introduir una corda central que calia superar. A més a més, té la singularitat que per iniciar el joc es ferix⁶ amb una banca, que també s'utilitza per jugar a vareta i rebot al trinquet.

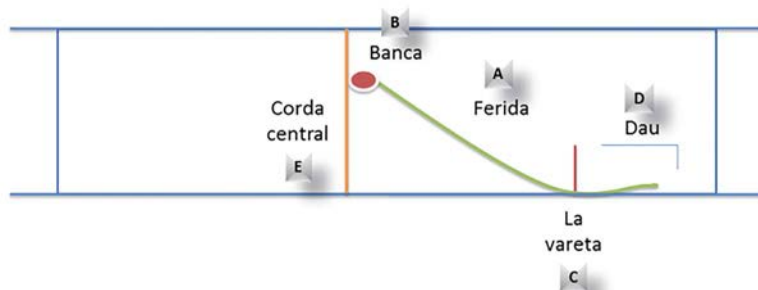
La banca la situaven al mig del carrer. Quan es jugava a vareta amb una ratlla central, aquesta estava situada just davant de la ratlla al camp del rest i no es podia traspassar durant el joc, ni en la ferida. Posteriorment, amb la introducció de la corda, aquesta se situa pràcticament baix de la corda.

Es cataloga com un joc directe⁷ que, en un principi, segurament, es jugarà amb ratlles i, per tant, era un joc d'invasió⁸. Posteriorment, amb la introducció de la ratlla pintada a terra, i més avant de la corda central, passa a ser un joc de canxa dividida, sense ratlles on cal jugar la pilota de bo, com si fos el tennis.

Ens recolzem en la imatge per explicar com es juga. En primer lloc, s'inicia el joc i cada quinze amb la ferida (A), que consisteix a botar la pilota en la banca (B) i colpejar-la amb precisió cap al camp de l'adversari, havent de passar obligatòriament l'altura de la vareta (C) i caure dins del dau (D). En aquest moment, es dona un intercanvi de pilotades jugant la pilota de bo per dalt la corda (E) sense tocar-la, intentant que l'adversari no ho aconseguisca, per poder sumar el quinze⁹.

Acabat el joc, es canvia de camp, els que ferien passen a la vareta, i els de la vareta passen a ferir.

Normalment, les partides es jugaven 3 contra 3 i el tanteig no era exactament igual que l'actual. Cada joc valia 4 tantos, en lloc de 5 i la puntuació era a pujar i baixar¹⁰. Les partides se solien fer a 30 o 40

Carrer per jugar a vareta amb corda

4. Jugar la pilota a l'aire o després del primer bot, considerant-se falta una vegada pega el segon bot.

5. Són les mateixes pilotes que venen a Sant Vicent, però sense la goma.

6. Posar la pilota en joc en cada quinze amb destresa i no amb força, sempre amb l'obligació de col·locar-la dins un espai reduït. (Conca, et al., 2003, p. 250)

7. Jugadors enfrontats, que vol dir cara a cara, podem ficar l'exemple de l'handbol on cada equip ataca la porteria contrària.

8. Es pot envair el camp de l'adversari, per tant, les línies i ratlles es poden sobrepassar físicament.

9. Pel que fa a la forma de comptar, als jocs directes sempre s'ha utilitzat el sistema sexagesimal (15-30 Val i Joc).

Detall d'unes pilotes de badana // Foto: Ivan Torres

tantos i duraven inclús dies. Com que les partides es feien molt llargues, es va emprar el sistema de tanteig actual.

Pel que fa a l'element de joc, la pilota era de vaqueta, però no coneixem la procedència de les pilotes quan es jugava al carrer. Més avant, per al trinquet, les compraven a Vila-Real i Borriana.

A banca (variant de les llargues)

Segons sembla, a Borriol es jugava a llargues traient amb una banca, per les fonts escrites, orals i pel posterior pas d'aquest element al trinquet, que encara podem trobar per jugar a vareta i rebot.

Aquest joc variant de les llargues es tracta d'un joc directe, d'invasió i amb ratlles, que ja fa més d'un segle que no es juga al poble.

Hem vist les principals modalitats jugades al carrer, però no totes, també hi ha referències que parlen que a Borriol es va arribar a jugar a raspall amb ratlles, això ja farà molt de temps. Més actuals són les partides de galotxa¹¹ i pilota blanca¹² jugades al Carrer Colón, Carrer la Pau i la carretera. A aquestes dues modalitats els dedicarem temps en altres edicions.

Diuen que la pilota enamora, sentir com roda per la mà la pilota de vaqueta és una sensació que enganxa, la plasticitat del joc, l'espectacularitat i l'elegància la fan digna de la més volguda estima.

Doneu l'oportunitat als vostres fills i filles de gaudir del joc dels seus avis, tan sols els heu de facilitar una pilota.

Referències

- Bouché, H. (1983). *El Joc de Pilota Valenciana. Cominells*, 20.
- Conca, M., García, G., Gimeno, T., Llopis, F., Naya, J., & Pérez, V. (2003). *La Pilota Valenciana. Unitat Didàctica*. València: Generalitat Valenciana.
- Esteve, J. R. (1977). *La Pilota Valenciana. Cominells*, 2.
- Martos, D., & altres. (2007). *Mapa etnològic del joc de Pilota Valenciana i els mecanismes actuals de transmissió a les comarques valencianes. Memòria d'investigació*. València: Consell Valencià de l'Esport (sense editar).
- Martos, D., & Torrent, G. (2011). *Pilota Valenciana. Propostes didàctiques per ensenyar i aprendre el nostre joc*. Païporta: Denes Editorial.
- Tena, E. (2002). Naix el Club de Pilota Valenciana de Borriol. *La Botlària*, 50-51.
- Tena, E. (Novembre / 2004). La Pilota Valenciana a Borriol. *Revista Parlada*, 2. Borriol, Castelló, Espanya: Associació Novembre Cultural.

A més, entrevista a Vicente Falomir Babiloni, "Colau" i informació facilitada per Vicent "el Mestret", Juan Ramón Esteve, Julian Esteve i EliseoTena.

10. Vol dir que si les partides s'acordaven jugar a 8 jocs, per sumar calia que l'adversari tinguera 0 jocs fins a arribar a fer 8. Un exemple clar, és que si l'adversari té dos jocs i el següent el faig jo, li restarem el que ha fet i anirem 0 a 5.

11. Modalitat semblant a la vareta però es ferix llançant la pilota amb la mà i ha de superar la corda central i la vareta.

12. Modalitat on es ferix botant la pilota en mig del carrer i es pega una palmada havent de passar la pilota per dalt corda i anar pel mig.

JOCS TRADICIONALS

✍ Merxe Vilarrocha Bernad

Xiquets i xiquetes juguen al corro de la patata a la placeta Els Abrets // Foto: La Redacció

En l'actualitat les formes dels jocs tradicionals van desapareixent i són substituïdes per noves variants lúdiques influenciades pel desenvolupament tecnològic. Els jocs electrònics envaeixen les cases i això contribueix a allunyar les formes tradicionals dels jocs. Afortunadament, els nostres xiquets continuen jugant a jocs tradicionals.

Nom del joc: El corro de la patata

Descripció: són jocs que utilitzen cançons populars que es transmeten al carrer. Són adaptables al pati, a l'escola, al carrer... ja que no necessiten molt de material, ni espai.

Regles: Es col·loquen tots els participa'ns formant un corro agafats de les mans. Al mateix temps es canta una cançó i es fa girar el corro cap a un mateix costat.

Cançó:

*El corro de la patata
comeremos ensalada,
como comen los señores.
Naranjitas y limones.
Achupe, achupe
Sentadita me quedé.*

Quan diem "achupe" tots els xiquets deuen ajupir-se i tornar a alçar-se, fins que diuen "sentadita me quedé" i es queden assentats al terra .

Què aconseguim? El més important passar-ho molt bé. A més a més, és un joc ideal per a treballar la lateralitat, el control psicomotriu, el sentit del ritme i fins i tot la memòria. I com no, per a socialitzar-nos.

Segur que tots hem jugat alguna vegada en la nostra vida. És un recurs fantàstic per a jugar amb els nostres menuts des del moment en que comencen a caminar.

RECEPTA DE CUINA:

LES "PANAES"

👩 Assutzena Santamaria i Luna

"Panà", menjar típic de Borriol // Foto: La Redacció

Enguany hem decidit parlar de les "panaes", unes coques que són ben típiques del nostre poble.

Però no penseu que només fem "panaes" a Borriol, no. Hi ha més llocs on es fan panades. El que passa és que malgrat compartir nom no tenen molt a veure amb les de Borriol.

Per exemple, les panades són típiques de les Illes Balears, però allà són coques individuals de 5-10 cm, fetes amb una altra pasta (amb sagí) i farcides normalment amb carn de porc o de corder, cansalada, sobrassada i pèsols, encara que també n'hi ha de peix. A Vila-real també en fan, però tenen una mida d'un plat xicotet i les omplim d'espínacs, bleda, julivert, ceba, pebrera roja, pinyons, tonyina i ou bollit. A les Coves de Vinromà li diuen panades a unes coques amb base de pasta de pa i cobertes de mitges pomes de varietats locals i que són redones i destapades.

Les "panaes" de Borriol, abans es feien només per pasqua i eren d'abadejo fins al diumenge en que ja es podien fer de llonganissa (abans era "pecat"). Després les d'abadejo es feien només per al divendres sant. I ara es fan panades durant tot l'any. És curiós que les de les Illes i de Vila-real, també es feien per pasqua.

Bé, anem a explicar la recepta de Borriol.

Ingredients

Per a la pasta d'oli: 1/2 got d'oli, 1 got d'aigua, farina la que admeta, un tros de llevat (pastilla) i un polsim de sal. Per al farcit: Espínacs, ous bollits, pinyons, llonganissa (o abadejo), canyella i sal. Ou batut per pintar la coberta.

Elaboració

Fem la pasta d'oli com de costum, barrejant tots els ingredients, amb la pastilla desfeta prèviament en aigua tèbia, fins que no s'apegue al recipient i deixant-la reposar una mitja horeta. Dividim la massa en dues parts i amb una d'elles fem la base de la panada, estirant-la fent un cercle i punxant-la amb una forqueta.

Per fer el farcit bollim els espínacs, els fregim i afegim la sal necessària i un polsim de canyella. Distribuïm els espínacs sobre la massa i per damunt posem els trossets de llonganissa fregida (o l'abadejo desfet dessalat), els pinyons i els ous bollits tallats a trossets.

Amb l'altra part de la massa fem un cercle i cobrim la panada i fem una voreta per juntar la base i la coberta i que no s'obriga la panada. Punxem la coberta per evitar que s'unfle i la pintem amb l'ou batut. Una vegada feta, la portem al forn i quan estiga cuïta i freda, ja ens la podrem menjar. Bon profit!

Agraïments: Als amics dels grups de Facebook "Paraula viva", "Rescatem paraules de l'oblit" i "Dialectes" per compartir les seues receptes de les panades.

ARTISTES LOCALS:**ELISA MERINO CALVO**

✍ Merxe Vilarrocha Bernad i Maite Vidal Bernad

Elisa Merino al seu taller // Foto: Ivan Torres

Continuant amb la saga d'artistes Borriolencs, en aquesta nova edició de la Botalaria comptem amb Elisa Merino.

Per conèixer-la un poc més, us podem contar que va nèixer a Guijuelo (Salamanca) però la seua inquietud artística la va dur cap a les classes de dibuix que, a Salamanca, impartia D. Zacarías González. Més tard, es va desplaçar a París per estudiar pintura a l'escola de Belles Arts i gravat amb Henri Goetz. I finalment a València, on es va llicenciar en Belles Arts.

Va decidir viure a Borriol perquè li agraden els pobles menuts i, com ens va confessar, es va enamorar de l'ambient del nostre poble, de la natura que l'envolta i, com no, de la seva gent.

Li vam preguntar a Elisa com es definiria com a artista i evidentment no és fàcil transcriure tot el

que ens va explicar, però una breu pinzelladeta podria ser que li agrada investigar diferents disciplines (vídeo, fotografia, pintura, escultura i instal·lació), i que s'identifica com una artista contemporània i interdisciplinària.

La seva trajectòria artística és extensa i molt variada. Entre la gran varietat de projectes realitzats, Elisa ens va parla d'estos:

La seva participació en el VII Encontres Internacionals d'Art i Drets Humans del Sàhara Occidental, on va realitzar l'escultura Gritos por la Paz Saharai, una proposta pels drets humans del poble saharai.

Un altre projecte molt interessant va ser Tiras por la Paz: instal·lació feta ni més ni menys que en el Central Park Bandshell New York City, per a la celebració del dia de la Pau i l'ecologia.

Yayoi amb garrofes

Cartografia del Bronx

'Mujer choricera'

Instal·lació 'A punto de cruz'

Detall d'un mural realitzat per Elisa Merino amb els alumnes de l'escola d'estiu de l'any 2003

Un dels seus últims projectes va ser un homenatge a l'artista japonesa Yayoi Kusama commemorant l'any dual Espanya-Japó. Vam poder gaudir d'aquesta exposició al Museu de Borriol durant la celebració de la Setmana de la Dona de l'any passat.

El seu últim projecte anomenat Cartografia del Bronx ha sigut a Nova York, i és una reivindicació de la cultura Hip-hop.

Però per a molts borriolencs l'obra més coneguda d'Elisa Merino és la realitzada amb l'escola d'estiu: la decoració de diferents parets del nostre poble.

En la intimitat de la conversa ens va dir que té moltes ganes de fer coses a Borriol, i realment creiem que seria una llàstima no aprofitar tot el que ens pot oferir aquesta gran artista. No ho creieu?

2014, UN BON ANY PER A LA MÚSICA BORRIOLENCA

La Redacció

MALAGANA // Foto: Ivan Torres

Sense cap dubte, 2014 ha estat un bon any per a la música local. Any prolífic que ens deixa un llegat de 3 discs amb segell borriolenc. Malagana, Talps i Égalité, tres grups a tindre en compte en l'escena de la música en valencià.

Què passa a Borriol? Com pot un poble d'este tamany tindre tants grups amb bona producció musical?

MALAGANA SEGUEIX INVENTANT REVOLTES

Després de més de 10 anys en actiu, que els han portat a presentar la seua música a molts pobles i ciutats amb més de 200 concerts d'experiència, Malagana va presentar el juny del 2014 el seu tercer disc d'estudi anomenat *Inventant Revoltes* (Bureo Músiques, 2014).

Amb aquesta dècada d'experiència en la qual han signat *L'ona dissident* (Autoeditat, 2007) i *Acció Positiva* (Quimera Records, 2011) han pogut consolidar la base del seu nou LP.

Inventant Revoltes ha estat produït pel músic borriolenc Diego Barberà, gravat i mesclat per Kike Barberà als estudis "The Studio" de Borriana i finalment masteritzat als estudis "Sage Audio" de Nashville. Deu cançons amb una base rítmica amb sonoritats cada vegada més properes al

La resposta és la vitalitat, l'emprenedoria i el poder associatiu dels seus habitants. Tot això lligat a la bona base musical, afició i suport de la població local, ja que els tres discs han estat finançats gràcies a projectes de micro-mecenatge "Verkami". "Inventant Revoltes", "Simetries" i "Surt el sol" ens han amenitzat l'any amb música de qualitat.

hip-hop, un baix amb molta presència rítmica, especialment als temes amb més caràcter reggae. Vents potents amb melodies simples i enganxoses. Guitarres amb detalls que no deixen de banda la distorsió i una veu, aquesta vegada en solitari, que sense oblidar la part crítica, s'endinsa en lletres més personals, reflexives i, a la vegada, optimistes.

Cal també destacar les col·laboracions especials que han donat color a algunes cançons del disc com la d'Aitor de Xeic a "La nit del concert", Pau de Tashkenti a "Ànimes Surant", així com cors i instrumentacions de músics propers a la formació. Entre els temes, destacar "Inventant Revoltes" que obri el disc amb gran energia i "Tu eres camí" que tanca el disc amb una cançó acústica simplement veu i guitarra.

TALPS // Foto: Artinwreck

SIMETRIES DE TALPS

A principis de setembre de 2014, amb escassament un any de trajectòria, Talps ens sorprèn llançant el seu primer àlbum anomenat "Simetries". A pesar de la seua curta existència com a Talps, la formació prové del conegut grup borriolenc Olives Trenkaes, aventura musical anterior, on la majoria dels seus músics en van formar part i on van poder consolidar la seua base musical rock.

Gràcies a l'evolució de la formació, decideixen començar un projecte més ambiciós i a la vegada seriós: començar a escriure cançons pròpies per poder transmetre la seua música al públic.

David González, Marc Castellano i Aitor Cabo són els components d'aquesta formació pop-rock que també la podríem catalogar indie. Simetries també ha estat produït per Diego Barberà i gravat als estudis "The Studio". Onze cançons de música

molt polida i harmoniosa, amb gran originalitat. La presència extremadament acurada de les guitarres, tant elèctriques com acústiques i una veu amb molt de protagonisme, ens deixa clara la polivalència de la formació, ja que Simetries es pot presentar al públic tant en format acústic com elèctric, sense perdre l'esperit de l'àlbum.

Líriques de caràcter personal, que deixen peu a la imaginació de cada oient per acabar de imaginar i de sentir. Cal destacar la cançó "Au Toit" per la col·laboració de la bona veu d'Inès Jelassi, que canta en francès, perfectament combinada amb la d'Aitor, que canta en valencià com en la resta dels temes.

Javier Peris Arandes C/ Peiró, 9 · 12190 BORRIOL (Castelló)

Tel: 964 32 16 82 · Mòbil: 606 75 24 60 · www.permusic.es · e-mail: info@permusic.es

Égalité // Foto: Lluís Chesa

SURT EL SOL AMB ÉGALITÉ

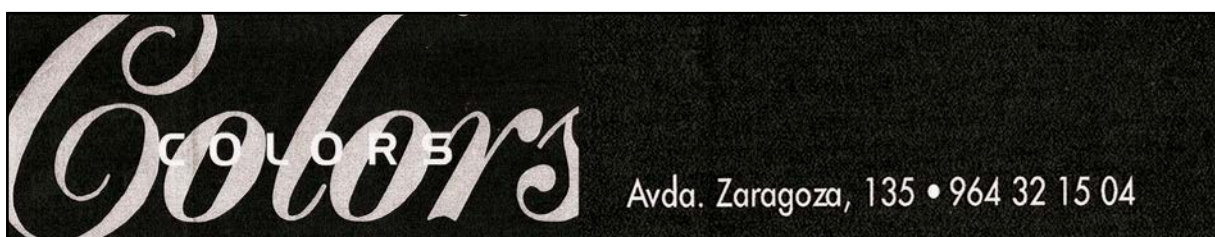
Per finalitzar un 2014 especialment musical, a mitjan d'octubre surt al sol el primer disc del grup més jove de Borriol. Després d'uns pocs anys d'assajos i concerts amb una trajectòria clarament ascendent, decideixen deixar enrere el nom d'Skandinat per passar a anomenar-se Égalité.

Surt el sol és el seu primer LP, dotze cançons gravades i produïdes per Sam Ferrer a WZ Estudis de Borriol, on es deixa notar la seua influència reggae de treballs anteriors. Amb lletres crítiques a la societat actual, optimistes i, fins i tot, íntimes, que deixen endinsar-se en els sentiments dels seus creadors. Líriques en valencià, excepte en el tema "Vamos a tocar el cielo" que amb bon resultat la canten en castellà.

Reggae, ska i rock és la combinació perfecta que es va fusionant durant tot el disc. Vents ben arrangats i amb molt de protagonisme, un parell de veus masculines ben combinades i una base ben executada, ens endinsen en una atmosfera optimista i energètica que convida a cantar.

A més a més, el disc ens ofereix diverses col·laboracions d'altres artistes que ens aporten altres tímbriques especials a l'àlbum. Estes són Dj Jano de La Raíz ("Égalité" i "Surt el Sol"), Josep Bordes de Pepet i Marieta ("Despertant") i Esteve Tortosa d'Auxili ("No ens farà mal").

Una vegada més, des de La Botlària, convidem a donar suport a les iniciatives culturals del poble, que malgrat els temps que corren, cada vegada són més. Convidem a consumir la música local, que sone allà on anem, que la difonguem, que la cantem i ballem a les nostres festes, que l'estimem i que la valorem. Sols així gaudirem d'una cultura viva que ens deixe anys plens d'èxit, com el passat 2014.

ELOY MORENO,

UN BORRIOLENC QUE TRIOMFA EN

LA LITERATURA NACIONAL I INTERNACIONAL

✍️ Àlex Tena Roca

Eloy Moreno amb el seu llibre 'Lo que encontré bajo el sofá'

Eloy Moreno, escriptor afincat al nostre poble des de ja fa alguns anys, està triomfant en el món literari. Després de l'exitosa novel·la *El bolígrafo de gel verde*, el jove escriptor continua la seua exitosa carrera amb *Lo que encontré bajo el sofá*.

I no ha sigut un camí fàcil. Cal recordar que *El bolígrafo de gel verde* va començar des de zero. El mateix Eloy va ser l'encarregat d'editar la novel·la l'any 2009. Després de molt de treball a nivell promocional a través de llibreries i de xarxes socials i de molts quilòmetres fets arreu de l'Estat Espanyol, van arribar els fruits. Les bones opinions i el bon ritme de vendes, tot i ser un llibre autoeditat, van arribar a oïdes de l'editorial Espasa, que el va editar l'any 2011. El resultat ja el coneixen: més de 80.000 exemplars venuts i el *El bolígrafo de gel verde* es tradueix a català, italià, holandès i taiwanès. Èxit rotund.

Però Eloy no n'ha tingut prou amb això i ha deixat fluir el seu talent a través de les paraules: tres anys després ha publicat *Lo que encontré bajo el sofá*, ja amb l'editorial Espasa des de la seua primera edició, amb vora 30.000 exemplars venuts. Una nova novel·la que el consolida com a escriptor de present, com a una realitat dins la literatura en llengua castellana.

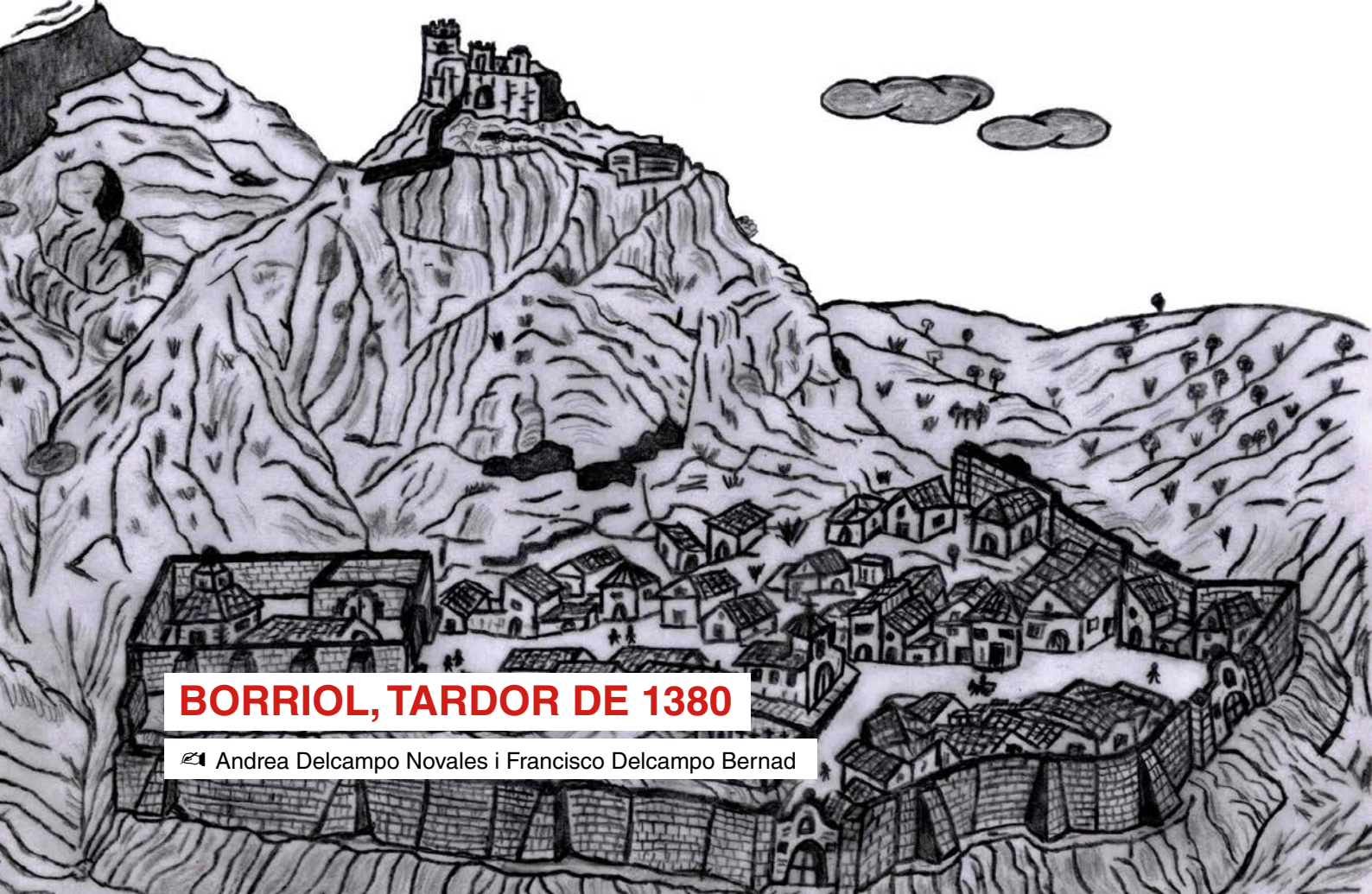
Es tracta d'una novel·la de personatges que es perden pels carrerons de Toledo, una novel·la d'històries quotidianes. Una història de secrets, de tot allò que amaguem baix del sofà. De tot allò que ocorre portes endins, d'aquelles coses que ningú s'atreveix a dir fora de casa.

Es tracten gran quantitat de temes actuals com ara els desnonaments, la pederàstia o la violència de gènere. És una crítica a la societat actual, però acompanyada d'una important reflexió: passem a l'acció, deixem de queixar-nos de tot, anem a dins de tot de nosaltres mateixos per veure com som realment. Els personatges arriben a fer-se preguntes que ho canviaran tot i que faran que res ja siga igual. Una història que no deixa indiferent ningú.

Mentre prepara una tercera novel·la per aquest 2015, Eloy Moreno ha publicat un xicotet projecte titulat *Cuentos para entender el mundo*, amb il·lustracions de Pablo Zerda.

Tota la informació sobre les seues obres a www.eloymoreno.com

BORRIOL, TARDOR DE 1380

✍️ Andrea Delcampo Novales i Francisco Delcampo Bernad

Reconstrucció hipotètica de Borriol al segle XIV // Dibuix: Andrea Delcampo i Francisco Delcampo

Una freda matinada de finals de novembre de 1380, Al-Said, de noble sang almohade, encobert de morisc convers, arribat des de l'eternitat, espera a les portes de la muralla. Avui s'obriran de bat a bat per a tots: nobles i vassalls, cristians, moros i jueus. És un dia gran: se celebra la popular i animada fira anual.

Al-Said no hi ha faltat mai, a la cita. Hi acudiran tota mena d'oficis i comerciants: ramaders, carnisers, forners, teixidors, sabaters, corretgers, pelleters, ferrers, armers, carboners, farratgers, orfebres, canvistes... Tot un tràfec de mercaderies. Al llarg dels pròxims tres dies hi concorreran una plèiade de firandants, mercaders i gent vinguda de tot arreu. És una fira important i popular, doncs Borriol és un lloc de pas, a cavall entre la rica Plana i l'agrest interior.

Al-Said està nerviós, il·lusionat, com qui espera veure a l'amada després d'una llarga absència.

Alça la vista cap al castell, ara, d'En Jaufre de Thous, dilecte soldat del rei Pere IV d'Aragó (rebesnét de Jaume I el Conqueridor); amoïnats, li brollen llàgrimes de tristesa. Travessa la muralla, una muralla de recent construcció, finançada per censos i gravàmens a les transaccions comercials; una insigne obra que albergue a dos civilitzacions contraposades, condemnades a entendre's: els cristians i els musulmans, els vencedors i els vençuts: quatre-centes ànimes prudentment separades dins del recinte: els cristians a l'oest, els moriscs a l'est.

Al-Said s'encamina pel carrer Major, cap a la plaça l'Església. Mira a dreta i esquerra, cap a dalt i cap a baix, no es perd detall. Al llarg del carrer, apinyades unes contra les altres, com bagot de raïm, es perfilen les estatges, engalzades de pedra i fusta, més luxoses a mesura que ens endinsem cap a l'interior del poblat; unes, cases particulars, altres, improvisant menuts tallers d'oficis i manufactures:

L'AJUNTAMENT DE BORRIOL

DONANT SUPORT
A LA CULTURA

el ferrer, el terrisser, el fuster, el forner, el teixidor... A la plaça, el primer edifici oficial, imperant sobre els altres; una ostentosa casa que alberga al Consell Municipal (després del Senyor de la Vila, la institució d'autoritat de la població, amb el Justícia com a màxim exponent). Jueus i moriscs no hi tenen cabuda; a ells el representa l'Aljama.

També, a la plaça, l'església: la capella cristiana de Sant Bartomeu. Un senzill i humil temple romànic; d'una sola planta. El lloc sagrat per a una sola fe. El monument catòlic que substituï el punt de culte islàmic (la seva amada mesquita). Baix de l'església, el cementeri.

Mil pensaments, mil imatges, mil records envaïxen l'ànima d'Al-Said.

" - ... Al-Said, mi señor, Borriana está en armas. Por el Norte Blasco de Alagón avanza y por el Este el rey D. Jaime la asedia. Centenares de infieles armados están prestos. Hemos de prepararnos para la guerra... -

En Borriol se hace el silencio
pues los enemigos acechan.
Los niños están llorando
y las madres los consuelan.
En la plaza del pueblo
los moros se congregan,
esperan órdenes tajantes
y a Alá se encomiendan. "

L'enyorança i el record el tortura i el tortura, no té consoll la seva pena. Al-Said continua pel carrer, cap amunt, vol veure de prop la fortalesa. Abans, hi ha un recinte emmurallat: "El Palau". Estratègicament situat; una fortificació construïda per En Jaufré de Thous (Senyor de la Vila), aprofitant l'ambiciosa empresa realitzada de la construcció de la muralla. Dins, les dependències del senyor: mesnaders, soldats i criats.

- Cómo ha cambiado todo - diu en el seu endintre.

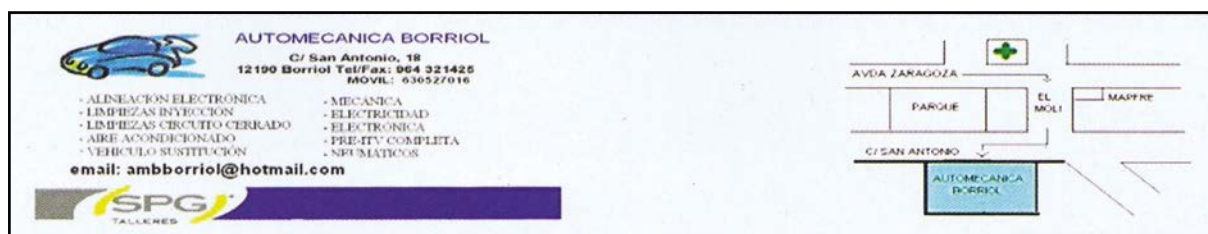
A la dreta, allà d'alt, majestuós, impertèrrit, vigilant: el testimoni de la història. La pedra amada i cobdiciada per moros i cristians; germen del poble i malson d'assetjants.

Li brollen les llàgrimes pels ulls. Al-Said, l'últim Visir almohade d'esta terra, recorda i plora per haver perdut Borriol; l'amargura no deixa descansar la seva ànima afligida. Està condemnat a una enyorança eterna que començà fa més de cent cinquanta anys.

" - ... Al-Said, mi señor,
Borriana se ha rendido,
Peñíscola, Montornés y Fadrell
también han caído,
el ejército de Zayan presto se ha ido.
¿Quién sabe de nuestro destino?
En Ximén Petri de Tarazona
quiere pactar contigo.
- Dile, dile que raudo le recibo,
que no haga daño a mi gente
y le entregaré mi castillo.
Y que muera mi cuerpo ahora,
porque mi alma, mi alma estará
siempre consigo... - "

A hores d'ara, hi ha qui afirma haver vist la seua ombra vagant per les ruïnes del roquerar en les nits de lluna plena.

Agost de 2014

CONCURS LITERARI:

AL 2050 M'AGRADARIA QUE BORRIOL FÓRA...

 La Redacció

Llapis de colors

Des de l'Associació Cultural La Botlària hem volgut donar cabuda, una vegada més, als nostres lectors. I aquesta vegada hem apostat pels més joves. La participació dels veïns i veïnes més menuts del nostre poble s'ha dut a terme mitjançant una col·laboració amb els alumnes de 5é i 6é de primària de l'escola L'Hereu. Aquesta nova iniciativa de la nostra associació ha sigut la realització d'un concurs de redacció.

Els xiquets i xiquetes representen un col·lectiu que espera molt més futur que passat viscut. D'aquesta manera, el tema del concurs s'ha centrat en conèixer quina és la visió futura dels més menuts. Aleshores, la nostra pregunta ha sigut: Com t'agradaria que fóra Borriol l'any 2050?

La participació dels alumnes del col·legi L'Hereu ha estat molt positiva. La creativitat i l'originalitat han quedat paleses en les redaccions. Algunes, fins i tot, ens han arribat a traure un somriure. La

tasca de selecció del guanyador/a no ha resultat gens fàcil. No obstant això, hi havia que escollir les redaccions guanyadores. Alba Castelló Sánchez ha resultat la guanyadora de la primera edició del concurs. En un segon lloc, i com a premi accésit, s'ha guardonat la redacció de Tomàs Falomir Vilà. Els guanyadors han rebut com a premi un lot de llibres i material escolar, a més d'un diploma del concurs.

Des de la nostra associació volem felicitar tant als guanyadors com a tots els participants del concurs. Després de l'èxit de la primera edició, esperem que aquesta iniciativa, que encetem enguany, continue per molts anys amb la participació dels alumnes del col·legi L'hereu.

A continuació els adjuntem les redaccions guanyadores perquè coneguen de primera mà com els agradaria als més menuts que fóra Borriol l'any 2050.

PLATER
golosinas y recreativos

preparamos bolsas de chucherías
para eventos (bodas, comuniones, bautizos, etc.)

Avda. Zaragoza, 71 - BORRIOL

Borriol al 2050

 Alba Castelló Sánchez (guanyadora)

M'agradaria que la gent foren bones persones, amables... També que tot açò de la crisi s'acabara i que tot fóra més barat.

Que els excrements dels gossos foren netejats cada vegada. També que hi hagueren més serveis públics, perquè el poble està un poc brut, però igualment s'agraeix als netejadors que hi ha actualment, o que la gent del poble fóra més neta.

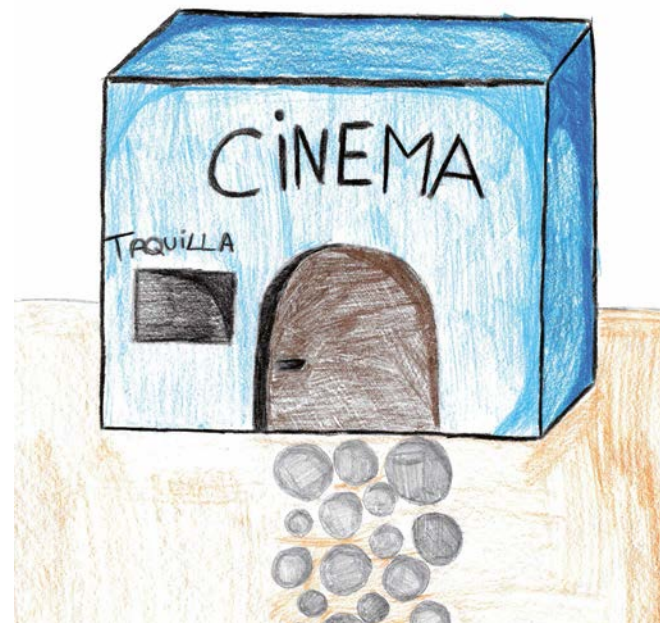
Que almenys un cinquanta per cent de la gent utilitzara menys el cotxe, caminant o anant en bicicleta.

Que tinguera un cinema o un parc gran on hi haguera de tot.

Que a l'escola tot el món fóra feliç, és a dir, que no hi hagueren conflictes cada dia. I que si hi ha alguna persona d'un altre país que se l'acceptara.

Que tots ens coneguerem. Que si algú necessitara alguna cosa, qualsevol persona estiguera disposada a ajudar-li sense pensar que li ho tinguere que tornar.

Que les paraulotes desaparegueren. I que si a algú li passara algo desagradable que la gent no es riga d'ell, sinó amb ell.

Borriol i la seua gent a l'any 2050

 Tomàs Falomir Vilà (accèssit)

Hola, em dic Toni i sóc de Borriol. Tinc 10 anys perquè ara estem al 2050 i jo vaig nèixer al 2040. Vos vaig a explicar com és Borriol. Ara, Borriol té 7787 habitants, té un institut i s'han construït molts més edificis i carrers nous. Jo visc en el carrer Trinquet, en la casa número 1 que ara té 7 pisos i jo visc en el segon.

Tots els dies, en eixir d'escola me'n vaig al parc de patinatge a patinar amb el patinet. També alguns dies vaig al riu a banyar-me, perquè l'aigua està neta, i després camine per la Joquera on hi han animals.

Borriol s'ha convertit una "miquinya" en un lloc turístic per la vegetació en les seues muntanyes.

També s'ha construït un camp d'atletisme i una piscina de natació. Hi ha parcs per a menuts, també per a jugar a futbol per a xiquets de 7 a 12 anys i unes altres per a gent de 13 a 22.

També Borriol té menys contaminació lumínica i de fàbriques, per això jo sempre puge al terrat a veure les estrelles. Bé, espere que vos haja agradat Borriol. Fins una altra!

El Cole de Nani

GUARDERIA-LUDOTECA-MENJADOR ESCOLAR-ANIVERSARIS

C/ Colón, 14 Borriol * Tel.: 964 32 10 77

LA COVA DE LES FERRERIES

 Espeleo Club Castelló

Cova de les Ferreries // Foto: Ivan Torres

En un paratge poc conegut del nostre terme municipal, pel difícil accés amb cotxe, fins a fa relativament poc temps, es localitza La Cova de les Ferreries. Es troba a l'oest del nucli urbà en la partida de les Mallaes, al marge dret i a prop de la capçalera del barranc de Calderes, localitzada en la part alta del Malvestit. La seua gran boca i les restes de runam en el seu exterior la fan fàcilment visible des del camí.

Investigant en els arxius del Ministeri d'Indústria, s'han trobat diverses concessions mineres atorgades a la zona objecte de l'estudi. Es tracta de les de la "Mina la Valenciana" de l'any 1901 i de la "Mina la Ferruginosa" de 1876, ambdues en la partida de Monegros, al nord-est del paratge de la Cova de les Ferreries (en la partida de les Mallaes). Les dues concessions històriques que corresponen justament amb l'explotació d'aquesta cova-mina són: la de la "Mina de Sant Cleofàs de Vera" de 1910 i la de "Don Ramón" de 1959.

El accés a la Cova de les Ferreries és des del poble, per la via de servei de la CV-10 fins l'antic "Motocross", on prenem un camí asfaltat que baixa fins al riu. Només creuem, agafem un camí cap a

l'esquerra que puja cap al barranc de Les Ermites. Més endavant, ens desviem cap a l'esquerra, i creuem un camp de tarongers abandonats, fins arribar al Coll de Les Mallaes. Seguim la pista de l'esquerra i descendim, deixant de banda una altra pista que ix a la nostra dreta, fins arribar a una caseta situada a l'esquerra de la pista. Es tracta d'una antiga edificació de la pròpia mina. Des d'allà, ix la senda cap al fons del barranc, que a pocs metres ens portarà a la boca de la cova.

La cova consisteix en una gran cavitat fruit d'una ampliació per treballs miners i ensorraments naturals d'una cavitat natural d'origen càrstic-tectònic¹. En l'entrada, sota la seua gran volta, ensorrada en algunes parts, s'observen abancalaments realitzats durant la Guerra Civil del 36, ja que va servir de refugi a algunes famílies del poble i masies del voltant.

Als voltants de la cavitat principal s'han localitzat i topografiat un total de 9 pous petits, galeries, sondatges d'altres treballs de prospecció dirigits a la recerca de mineral que s'han dut a terme al llarg de la història i restes d'edificacions pertanyents a tasques mineres. Entre les runes

1. Erosió de les esclotxes fetes per fracturació i pressió de la terra.

de la cova principal s'han trobat, a més, mostres d'hematites de colors cridaners, siderites i altres òxids i carbonats de ferro.

La litologia de la zona on s'obri la cavitat la formen calcàries margoses d'aspecte nòdul, un poc dolomititzades i molt recristal·litzades, de color rogenc o violaci, amb notables incrustacions de limonita, siderita i altres òxids de ferro que proporcionen al conjunt un to ocre. A més, té moltes esclatxes, per la qual cosa, externament, la zona no presenta un aspecte *exokarst*² desenvolupat.

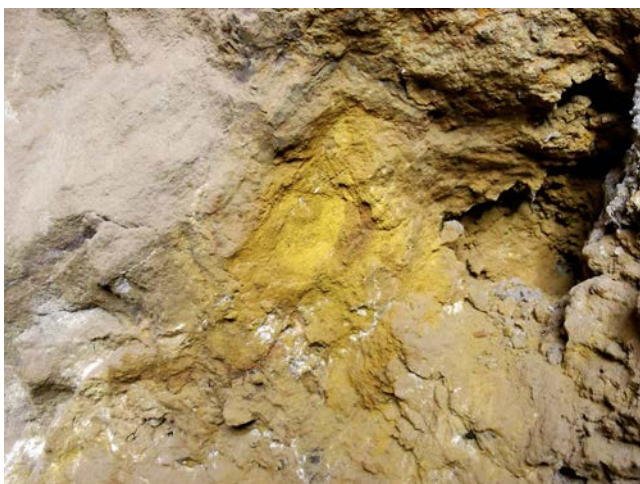
Aquest conjunt litològic, pertanyent al cretàc inferior, presenta un conjunt de falles en direcció catalànida nord-est i sud-oest que posa en contacte discordant les calcàries margoses de l'*aptiense* inferior (*Gargasiense-Clansayense*)³, on s'obri la boca principal de la cavitat, amb les calcàries *Barremienses* i *Berriasienses*⁴ del vessant oposat, on s'obren alguns dels pous i sondatges de la zona.

L'absència de fauna fòssil, tant de microfòssils com de macrofòssils, és notòria a les esclatxes i recristal·litzacions de les calcàries. Allò que sí que abunda és la fauna actual: els animals típics de cavitats, la gran quantitat de quiròpters que nidifiquen en ella, conills i d'altres animals que viuen en aquest magnífic entorn del nostre municipi que mereix la pena conservar i protegir pel seu indubtable valor històric i ecològic.

A prop del camí, s'obren davant nosaltres unes runes, on en temps passats, va haver-hi una explotació de mineral de ferro (limonita). Actualment, de la formació original de la cova/mina de les Ferreries no queda quasi res. A l'entrada veiem algunes erosions i alguns trossos de mineral, açò possiblement va ser el motiu de la seua explotació i la necessitat de ferro que hi havia en el moment. L'extracció del mineral és prou caòtica, ja que s'observa que van seguint les vetes que s'eixamplen i minven segons s'extrau el mineral de limonita (mena de ferro). La sala d'entrada, en la seua part nord, té un gran afonament de 10x10 metres de diàmetre, la qual permet veure gran part de la cavitat amb la llum del sol. A més, en aquest lloc, sorprèn una figuera que manté un bon creixement gràcies a l'ecosistema que li proporciona la humitat de la cova.

Descripció cavitat n° 2 (boca 2):

Aquesta entrada es troba a l'esquerra de la Cova de les Ferreries. És una petita galeria que s'obri en una gran sala amb blocs caiguts i on veiem les picades sense control de l'explotació que van seguint les vetes del mineral de limonita i oligist. Semblen la part més blana per poder picar i extraure més quantitat de mineral i de més qualitat. Aquestes formes d'explotació són bastant antigues, encara que en aquest cas no podem determinar l'edat exacta que tenen. Tot i això, prop d'aquests paratges es troben jaciments medievals on s'han trobat trossos de mineral i fundició d'aquesta cova-mina, per la qual cosa, podem entendre que es podria extraure en aquella època.

Mineral de limonita // Foto: Luis M. Cabo

Galeria de la cova // Foto: Luis M. Cabo

2. Desgast de la roca exterior provocada per l'àcid de l'aigua al precipitar en la calcària, que eixampla els clevills i forma avencs i coves.
3. És un període del cretàc en el qual gran part del nostre terme va quedar submergit. Aquest període va durar 17 milions d'anys y es situa, en el temps geològic, entre 130 i 113 milions d'anys aproximadament.
4. Aquests períodes són del cretàc. En ells podem trobar trams de sedimentació continental i períodes de sedimentació marina. La seua duració va ser de 25 milions d'anys i es situa, en el temps geològic, entre 144 i 119 milions d'anys aproximadament.

Boca de la cova // Foto: Luis M. Cabo

Seguint el recorregut de la cavitat, quasi a les parts més profundes, s'han observat formacions xicotetes de tipus estalagmític (petites estalactites tipus "macarró"). Però, en línies generals, és una cavitat bastant seca i polsegosa. De vida cavernícola només s'han trobat alguns ratpenats, tot i que possiblement, en les parts més humides, sí que podria haver més vida cavernícola.

"Espeleometria" de la cavitat:

Cavitat subterrània accessible des de la boca 1 (cavitat subterrània més important del conjunt miner):

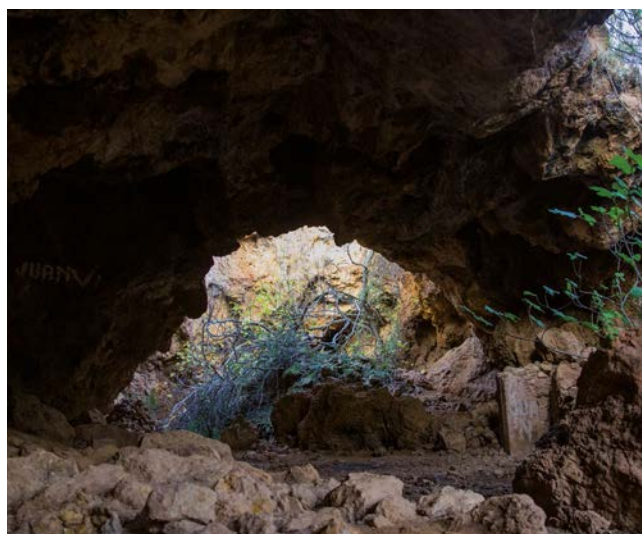
- Recorregut real de tota la cavitat: 125 metres.
- Recorregut en planta de tota la cavitat: 116 metres.
- Recorregut real de l'eix principal de la cavitat (punts "a" i "b" de la - topografia): 107 metres.
- Desnivell màxim des de la boca superior: -21 metres.
- Vertical des de la boca superior: 9 metres.
- Desnivell entre la boca superior i les retolades en la topografia com a "boca 1": 10 metres.

Cova i pous en la zona de les Ferreries

Cavitat subterrània accessible des de la boca 2 (topografia nova):

- Recorregut real de tota la cavitat: 115 metres.
- Recorregut en planta de tota la cavitat: 102 metres.
- Recorregut real de l'eix principal de la cavitat (des de la "boca 2" al punt "d" de la topografia): 59 metres.
- Desnivells màxims des de la boca d'entrada ("boca 2" en la topografia):
- En la zona "d" de la topografia: -5 metres.
- En la zona "f" de la topografia (fons del pou xicotet): -6 m.
- En la zona "h" de la topografia (galera superior): +2 metres.

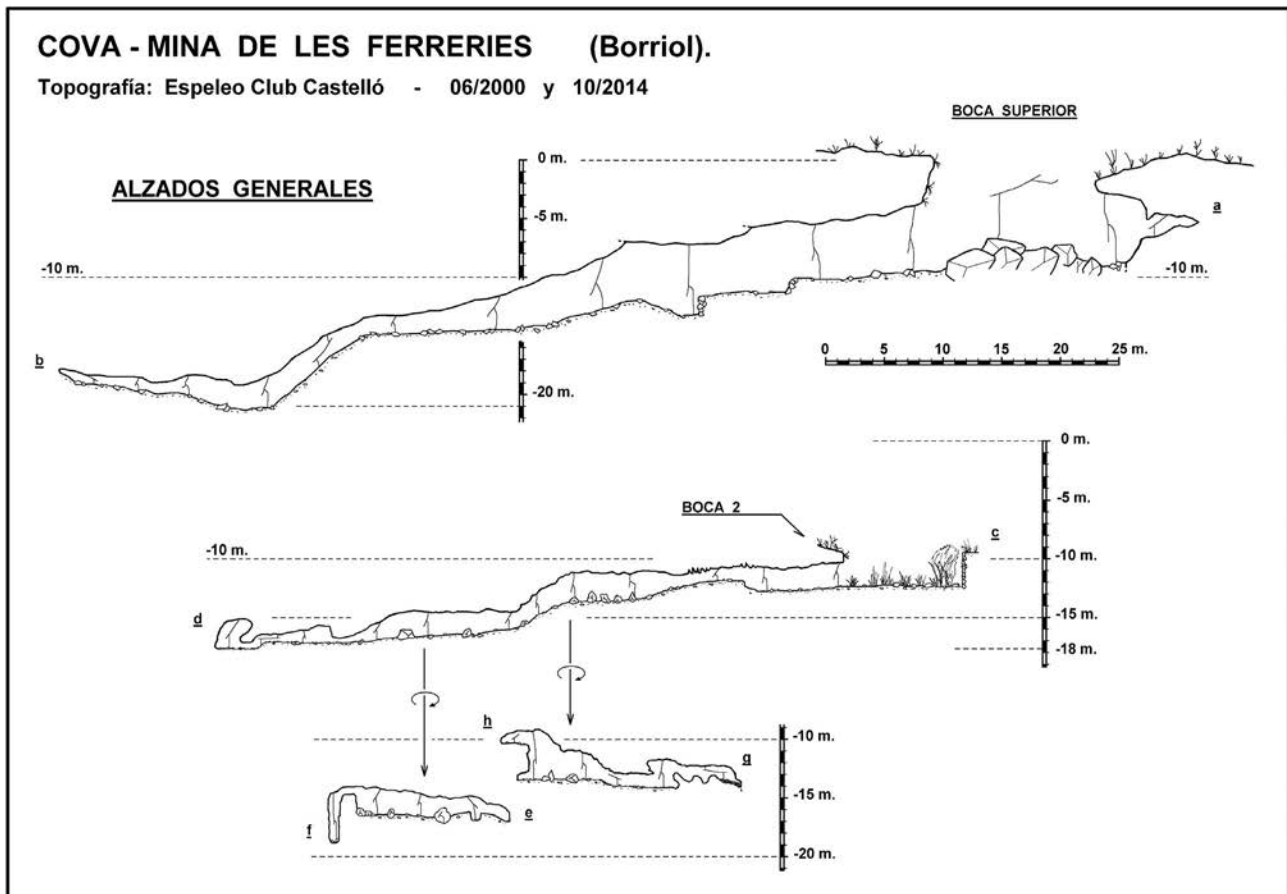
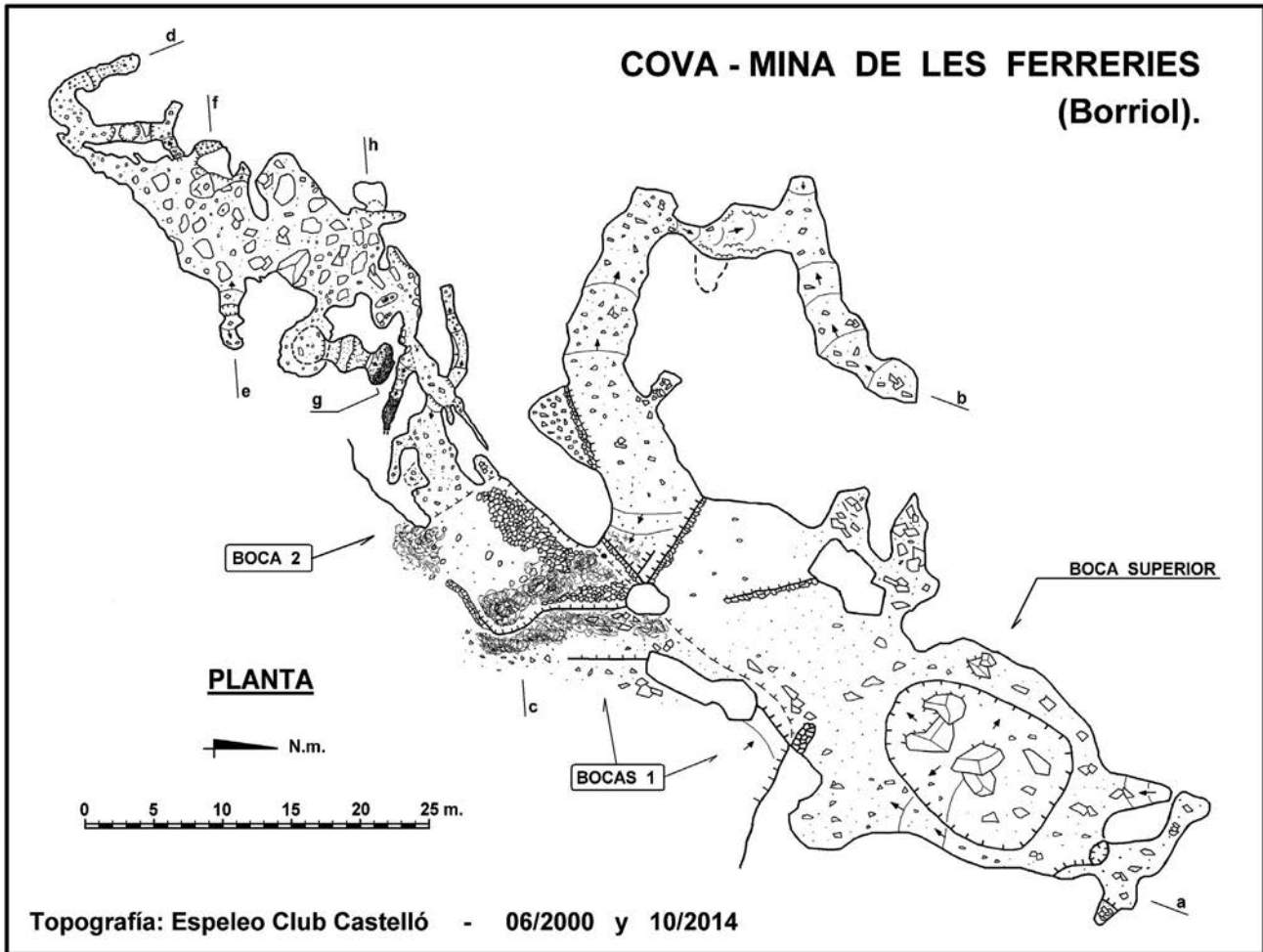

Interior de la cova

Cotes de situació relatives dels tres conjunts de boques del grup miner més important de la zona:

- Boca superior: 0 metres.
- Boca 1 (realment hi ha diverses boques a diferents cotes): -10 metres.
- Boca 2: -12 metres.

La cova de les Ferreries, avui abandonades, de la mateixa manera que totes les zones mineres, haurien d'estar protegides. Formen part del llegat històric i miner de què disposem i tenim la sort de poder gaudir-lo al nostre terme. A més, La Cova de les Ferreries ens permet conèixer minerals únics en la província. Conèixer aquests llocs pot fer que siguem més conscients del valor que ens han deixat, i veure que la vida dels miners, que ací van treballar, va ser dura i difícil. Per aquest motiu, no es pot acabar sense invitar als lectors a aproximar-se a veure de més a prop aquesta preciosa cova.

TOT NO ÉS QUÍMICA EN L'AGRICULTURA

✍ Eugenio Llorens Vilarrocha

Hort de tarongers al nostre poble // Foto: Ivan Torres

Actualment, la citricultura és una de les indústries fructícoles més importants del món. Espanya és el major productor de cítrics de la Unió Europea i és el segon major productor de mandarines al món. La principal regió citrícola a nivell nacional és la Comunitat Valenciana, amb una superfície dedicada a aquest cultiu d'aproximadament 182.000 hectàrees en les quals es produeixen majoritàriament mandarines i taronges (50% i 45% de la producció total de cítrics, respectivament) i, en menor mesura, llimes (menys del 1%).

Lògicament, una indústria tant importat com aquesta, suposa grans inversions per part dels productors, i en aquest cas concret ens volem referir a la lluita contra les plagues i les malalties que afecten als nostres arbres. Històricament, la citricultura d'aquesta zona s'ha enfrontat a

diversos problemes, entre els quals cal destacar l'aparició del virus de la tristesa dels cítrics a Espanya (1956) i la seva posterior difusió durant l'expansió del cultiu en els anys 60 del passat segle. Aquesta circumstància va obligar a arrancar tots els arbres i substituir els patrons existents per patrons tolerants a aquesta malaltia, com l'híbrid *Citrangle Carrizo*. Suposant enormes despeses per part dels propietaris de les finques.

Actualment, al nostre poble, els tarongers es poden veure afectats per diverses plagues, a saber, pugons, aranyes, caparretes, minadors, etc. I això fa que ens veiem obligats a tractar amb productes químics per tal de assegurar-nos una bona collita. No obstant això, la major part de les vegades que tractem, ho fem "perquè toca", utilitzant la lluita química a cegues, sense saber ben bé si la plaga ens està produint danys o no. Posarem un

ESCRIG
EMBUTIDOS CASEROS
FABRICACION PROPIA

José Vte. Escrig Linares

C/ Colón, 2
Tel. 964 32 14 48
BORRIOL (Castellón)
Móvil. 619 85 75 54

exemple: tot aquell que té tarongers sap que a la primavera cal tractar per al pugó i la aranya roja, i la major part dels agricultors així ho fem. Doncs bé, abans de tractar hauríem de preguntar-nos una cosa: què em costarà més diners, els danys produïts per la plaga o el tractament que aplicaré? Aquesta és la principal diferència entre tractar “perquè toca” i tractar perquè realment tenim una plaga que ens pot causar pèrdues. Per tal d'estalviar diners, els llauradors ens hauríem de fixar en allò que es coneix com el llinzar econòmic de danys. Aquest llinzar és el nivell d'infestació, el qual ens indica quan val la pena aplicar tractaments i quan no. Seguint amb l'exemple anterior, abans de tractar per al pugó hauríem d'observar que més del 5% dels brots dels nostres tarongers estan afectats per la plaga. Per tant, si tractem per davall d'aquest llinzar ens està resultant més car el tractament que les pèrdues que ens està provocant la plaga. De la mateixa manera, si tractem contra l'aranya roja tenint menys d'un 8% de fulles amb colònies d'àcars, estarem perdent diners. Aquesta forma de controlar les plagues, aplicant els fitosanitaris només quan es estrictament necessari, es coneix com a producció integrada.

Però la producció integrada va mes enllà. A banda d'aplicar productes químics, les plagues dels nostres arbres es poden controlar mitjançant el que es coneix com a enemics naturals. Seguint amb l'exemple del pugó, un dels majors enemics naturals que pot trobar aquesta plaga és la *Coccinellaseptempunctata* (les marietes amb 7 punts), ja que una sola d'aquestes pot arribar a menjar-se 1500 pugons a la setmana. Per tant, la presència de marietes en els arbres no només no és perjudicial, sinó que ens reporta beneficis. Si coneixem quins són els enemics naturals de les plagues que ens afecten, podem afavorir (o almenys no perjudicar) la seva presència en els nostres camps. I per aconseguir-ho és tant fàcil com no utilitzar productes químics que perjudiquen la fauna adventícia o deixar créixer herba a prop dels nostres camps, de manera que els insectes beneficiosos tinguen un lloc on es puguen reproduir. Per posar un exemple, estudis realitzats en la Universitat Jaume I de Castelló demostren que els camps de tarongers en els quals es deixen créixer herbes de la varietat Festuca tenen menys atacs per aranya roja.

Resumint, la producció integrada ens anima a conèixer un poc millor els nostres arbres per tal de reduir els tractaments químics, el que ens repercuteix en un estalvi de diners i menys residus de plaguicides en la fruita. Per a més informació sobre recomanacions d'aplicacions i llinzars econòmics de danys podeu consultar la pàgina de l'Institut València d'Investigacions Agràries. (<http://gipcitricos.ivia.es/>).

Detall d'unes taronges // Foto: Ivan Torres

“A banda d'aplicar productes químics, les plagues dels nostres arbres es poden controlar mitjançant el que es coneix com a enemics naturals”

Adult de *Coccinella septempunctata* // Foto: IVIA

C/ Ximen Perez de Arenos, 14 Bajo
 Borriol (Castellon)
 964 65 77 23
<http://www.erimar.es>

FORMACIÓN e INFORMÁTICA

ERODIUM AGUILLELLAE,

UNA JOIA BOTÀNICA

AL TERME MUNICIPAL DE BORRIOL (II)

 Agustí Agut i Escrig

Erodium aguillellae en floració // Foto: P. Urrutia. Extreta del Herbario Digital Xavier Arizaga: www.herbario.ian-ani.org

E*rodium aguillellae* és una planta endèmica, és a dir, una planta amb una àrea de distribució restringida en un territori concret. En aquest cas, parlem d'un endemisme de primer ordre, una espècie pròpia del reduït territori que conformen les serres litorals i prelitorals del centre-sud de la província de Castelló, l'únic lloc del món on creix i podem trobar-la.

Actualment, es coneixen al voltant d'una trentena de localitats, repartides pels termes de tretze municipis de la província de Castelló: Argelita, Benicàssim, Borriol, Cabanes, Castelló de la Plana, La Pobla Tornesa, L'Alcora, Llucena, Onda, Orpesa, Ribesalbes, Sant Joan de Moró i Vilafamés. Al terme de Borriol ha seguit localitzada en el Barranc de la Penya i Els Centineles (López Udias, Fabregat & Mateo, 1998; Banc de Dades de Biodiversitat de la Comunitat Valenciana, 2013).

Erodium aguillellae és una espècie rara, perquè és poc freqüent, difícil de trobar, amb contades poblacions i aquestes sempre tenen un reduït nombre d'exemplars.

Per la seua raresa, i la seua reduïda àrea de distribució, està considerada una espècie amenaçada, en la categoria d'Espècie Vulnerable, segons els criteris de la Unió Internacional per a la Conservació de la Natura (UICN) amb els quals s'ha avaluat el seu estat de conservació tant a nivell autonòmic com estatal en distintes Llistes Roges o Llibres Vermells (Aguilella & al., 1994; Aizpuru & al., 2000; Bañares & al. 2008; Laguna & al., 1998). Aquesta situació ha provocat que estiga protegida per la llei com a Espècie Vigilada, des de la seua inclusió en el Catàleg Valencià d'Espècies de Flora Amenacades de l'any 2009 (Decret 70/2009), protecció que es manté en la

Manolo Navarro Marí
FOTÓGRAFO

C/ Hereu, 12 - BORRIOL

Tel: 639 61 05 20

e-mail: manolo@navarrofotografos.es

www.navarrofotografos.com

Detall de les flors d'*Erodium aguilae* // Foto: P. Urrutia.
Extreta del Herbario Digital Xavier Arizaga:
www.herbario.ian-ani.org

Detall de la flor d'*Erodium aguilae* // Foto: G. Ros.
Banc de Dades de Biodiversitat
de la Generalitat Valenciana

recent modificació vigent aprovada al 2013 (Ordre 6/2013). La principal mesura de conservació sobre les seues poblacions conegudes ha sigut la creació de la Microreserva de Flora de "L'alt del Colomer" (Cabanes) al Parc Natural del Desert de les Palmes, però la responsabilitat de conservar la resta de poblacions existents hauria de ser un objectiu clau de les polítiques i les mesures de conservació i gestió de la biodiversitat en tots els municipis on creix.

Aquesta planta és un bon exemple per donar a conèixer la riquesa i el valor de la biodiversitat del nostre terme, per entendre que el nostre patrimoni natural és un tresor que encara conserva algunes joies sense preu, desconegudes per a molts, però que hem d'aprendre a estimar i respectar si volem mantenir-les i poder gaudir d'elles en el futur. No és necessari viatjar a la selva amazònica per descobrir noves espècies, però és necessari continuar passejant, observant i estudiant el nostre entorn més proper per a poder valorar qui som, que tenim i que volem tindre.

Mari-Luz
Salón de estética

Avda. Zaragoza, 82
12190 Borriol (Castellón)

Móvil. 615 89 76 55

Hnos. Chiva C.B.
COMERCIO

C/ Sanchis Guarnier, 9
12190 BORRIOL (CASTELLÓN)
Tel 964 321 118

ERODIUM AGUILELLAE (FITXA)

Nom científic: *Erodium aguillellae* López Udias, Fabregat & Mateo

Família: Geraniaceae

Nom vulgar castellà: Les plantes del gènere *Erodium* es coneixen en castellà com Alfileres de roca o Agujas de pastor.

Nom vulgar valencià: Les plantes del gènere *Erodium* en la nostra llengua es coneixen com Agulles o Cargoles, però proposant un nom per a aquesta joia botànica i tenint en compte que l'espècie *Erodium celtibericum* que creix al cim del Penyagolosa i altres zones cimeres del Sistema Ibèric és conegut com el Gerani del Penyagolosa o Gerani de Cavanilles, tal volta podríem anomenar l'*Erodium aguillellae* el Gerani d'Aguilella, Gerani d'Onda o Gerani de Castelló.

Floració: Floreix dues vegades a l'any, la primera floració té lloc al maig-juny i la segona al setembre-octubre, coincidint amb

les pluges de primavera i tardor.

Rang altitudinal: 100-750 m.

Ecologia: Habita en matollars baixos i herbassars vivaços sobre substrats calcaris pedregosos o rocosos, en zones rocoses i pedreres calcàries, formant part de comunitats vegetals pertanyents a les aliances Rosmarino-Ericion i Phlomidio-Brachypodion retusi.

Distribució: Serres litorals i prelitorals del centre-sud de la província de Castelló

Bioclimatologia: Pis termomediterrani, ombro clima sec-subhúmit

Biogeografia: Endemisme del Sector Valenciano-Tarraconenc (Província Catalano-Valenciano-Provençal).

Conservació: Espècie Vulnerable (UICN)

Protecció: Espècie Vigilada (Annex III)

BIBLIOGRAFIA

Aguilella, A., Carretero, J.L., Crespo, M.B., Figuerola, R. & Mateo, G. (1994) *Flora vascular, rara, endèmica o amenazada de la Comunidad Valenciana*. Conselleria de Medi Ambient. Valencia.

Aizpuru, I. & al. 2000. *Lista roja de la flora vascular española (valoración según categorías UICN)*. *Conservación Vegetal 6(extra)*: 11-38.

Bañares, A., Blanca, G., Güemes, J., Moreno, J.C. & Ortiz, S., eds. 2008. *Lista roja 2008 de la flora vascular española*. Dir. Gen. de Medio Natural y Política Forestal (Min. de Medio Ambiente, y Medio Rural y Marino) - SEBICOP, Madrid.

Boscaiu, M., Riera, J., Estrelles, E. & Güemes, J. (1998). *Números cromosómicos de plantas occidentales, 786-808*. *Anales Jard. Bot. Madrid* 56(1): 119-120.

Carretero, J.L. & Pastor, V. (1991) *Fragmenta chorologica occidentalia, 2891-2903*. *Anales Jard. Bot. Madrid* 48(1): 78-79.

Decret 70/2009, de 22 de maig del Consell, pel que es crea y regula el Catàleg Valencià d'Espècies de Flora Amenaçades i es regulen mesures addicionals de conservació. D.O.C.V. núm. 6021, 26 de maig de 2009, p. 20143-20162.

López Udias, S., Fabregat, C. & Mateo, G. (1998). *Una especie nueva del género Erodium L'Hér. Subsect. Romana Brumh. (Geraniaceae) del Este de la Península Ibérica*. *Flora Montib.* 8: 70-77.

Laguna, E., Pérez Rocher, B., Fabregat, C., Herrero Borgoñón, J.J. & Serra, L. (1998). *Llista roja i proposta de protecció legal per a la flora vascular*. En: Laguna, E. & al., *Flora endèmica, rara o amenaçada de la Comunitat Valenciana*, p. 369-373. Conselleria de Medi Ambient, Generalitat Valenciana.

Mateo Sanz, G. (2002). *Novedades taxonómicas propuestas en los 20 números aparecidos de Flora Montibérica. Fl. Montiber. 20: 32-33.*

Oltra Benavent, J.E., Navarro Peris, A.J., Fos Martín, S., Ferrer Gallego, P.P., Pérez Rovira, P.P., Pérez Botella, J., Serra Laliga, L., Peña Bretón, C., Sebastián de la Cruz, A., Laguna Lumbresas, E., Del Toro Torró, V.I. & Ballester Pascual, G. (2011). *Nuevas aportaciones corológicas a las especies protegidas de la flora valenciana. Flora Montiberica 49: 45-59 (X-2011).*

Ordre 6/2013, de 25 de març de la Conselleria d'Infraestructures, Territori i Medi Ambient, per la que es modifiquen els llistats valencians d'espècies protegides de flora i fauna.D.O.C.V. núm. 6996 4 d'abril de 2013, p. 8682-8690.

Roselló, R. (1994). *Catálogo florístico y vegetación de la comarca natural del Alto Mijares (Castellón).* Diputación Provincial de Castellón.

Tirado, J. (1998) *Flora vascular de la comarca de la Plana Alta (Castellón).* Diputación Provincial de Castellón.

Tirado, J., Villaescusa, C. & Aguilera, A. (1994). *Fragmenta chorologica occidentalia, 4921-4961. Anales Jard. Bot. Madrid 51(2): 293-295.*

Pàgines web consultades (desembre 2014):

Aldasoro, J., Sáez, L. & Navarro, C. (2009): *Erodium.* - In: Aedo, C., Estébanez, B. & Navarro, C.

(ed.); with contributions from Raab-Straube, E. von & Parolly, G.: *Geraniaceae. Euro+Med Plantbase - the information resource for Euro-Mediterranean plant diversity.* <http://www.emplantbase.org>

ANTHOS (2013) *Anthos, sistema de informació sobre plantes en Espanya.* CSIC, Real Jardín Botánico, Madrid. (www.anthos.es).

Banc de Dades de Biodiversitat de la Comunitat Valenciana (<http://bdb.cma.gva.es>)

Herbario Digital Xavier de Arizaga, Instituto Alavés de la Naturaleza (IAN/ANI) (www.herbario.ian-ani.org), pliego 1298: *Erodium aguilellae* López Udías, Fabregat & G. Mateo; Cabanes, Pico Colomer (Castellón); 31TBE4842; 630 m; 29/04/2011. (<http://www.herbario.ian-ani.org/index.php?c=pliegos&a=ficha&i=1298>)

Flora silvestre del Mediterráneo. Una colección fotográfica de José Quiles Hoyo. (www.florasilvestre.es). *Erodium aguilellae* López Udías & al. (http://www.florasilvestre.es/mediterranea/Geraniaceae/Erodium_aguilellae.htm)

The International Plant Index Name (IPNI) (2013) (<http://www.ipni.org>)

http://www.florasilvestre.es/mediterranea/Geraniaceae/Erodium_aguilellae.htm

Detall de les fulles d'*Erodium aguilellae* // Foto: J. Quiles. Extreta de la pàgina web www.florasilvestre.es

Detall dels fruits d'*Erodium aguilellae* // Foto: P. Urrutia. Extreta del Herbario Digital Xavier Arizaga: www.herbario.ian-ani.org

CAMINANT PER BORRIOL:

RUTA 6. RUTA CIRCULAR PER PLAÇA LA FONT, ERMITA DE SANT ANTONI, CAMÍ DE LES ERMITES, SENDA LA 'PUNXOSA', SERRA PORTELL, LA PEREROLA, CAMÍ VELL, PLAÇA LA FONT

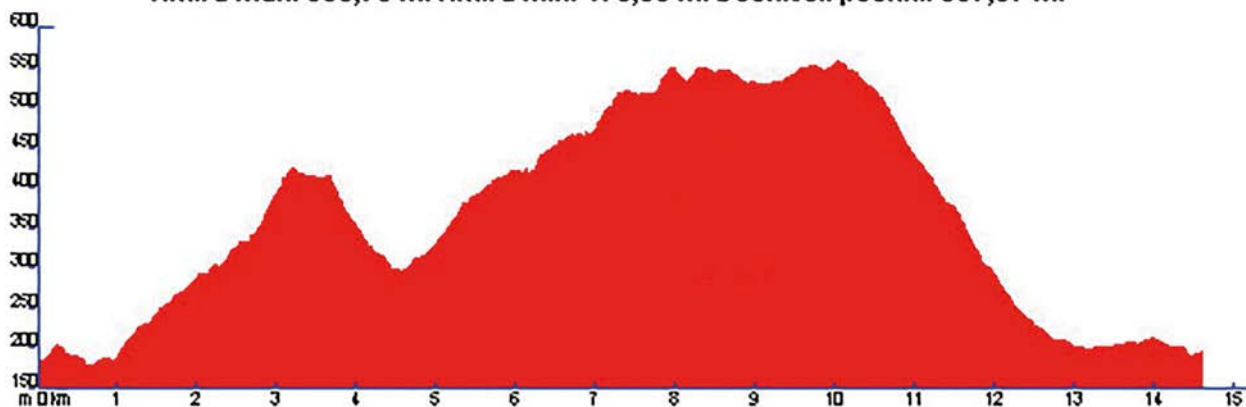
 Iván Pallarés Montañés

Descripció: Ruta circular pel terme de Borriol. Aquesta volta analitzarem la Marxa No Competitiva que organitza el C.M. La Pedrera i aquest any serà la seva IV edició. Aquesta recorre per la pujada de l'ermita de Sant Antoni, passa per la serra portell, la Pedra, i baixa per la Pererola fins el camí vell on tornarem a Borriol. Temps estimat 5h caminant a un ritme lent i parant a esmorzar a la Pedra.

Valoració i dificultat: Itinerari aproximadament d'uns 15 km amb un desnivell positiu de 600mtrs. Amb una gran riquesa paisatgística i unes boniques vistes de la Serra i la Vall de Borriol. La dificultat tècnica és mitjana. Aquesta ruta tracta de fer una ruta circular pels voltants de La Serra, amb un punt d'inici i final a la Plaça de la Font.

Distància: 14,48 Km.

Altura máx: 556,75 m. Altura mín: 175,56 m. Desnivell positiu: 587,87 m.

Vistes del terme de Borriol des del Rabosero // Foto: La Redacció

La Marxa No Competitiva que organitza el C. M. la Pedrera, és una ruta circular pel terme de Borriol i voltants.

Des de la Plaça de la Font, iniciarem l'eixida baixant pel carrer de Sanchís Guarnier, passarem la Plaça de la Torre i pujarem pel mateix carrer fins l'encreuament on agafarem a mà esquerra el carrer de Terra Roja. Per aquest carrer baixarem fins trobar-nos amb la fàbrica de Pitarch, on deixarem l'asfalt per agafar el camí de terra que puja a mà dreta.

Continuarem el camí que va fent ziga-zaga, anirem alternant fortes costes amb trossets de descans on podem veure el poble i la plana de Castelló, passarem per l'ermita de Sant Antoni, actualment en construcció, i arribarem fins a la caseta blanca on abandonarem el camí (si continuàrem pel camí, arribaríem al mateix lloc on acaba la senda) i seguirem per una senda a mà dreta. Continuarem per aquesta senda on no pararem de pujar fins aplegar una altra vegada al camí. Una vegada en el camí seguirem cap a la dreta on farem una xicoteta costa i ja haurem finalitzat la primera forta pujada de la ruta.

Una vegada dalt, el camí es fa més estret, fins convertir-se en sender, anirem els primers

metres fent una suau baixada i després planejant aproximadament 200 metres fins aplegar a un encreuament de senders en què agafarem el de mà esquerra, que en els seus primers metres té un fort perdent.

El sender anirà fent ziga-zagues fins aplegar baix al camí on continuarem baixant, després de quatre revoltes aplegarem a l'encreuament del camí de les ermites, el qual seguirem cap a la dreta, allí en l'encreuament ja haurem finalitzat la baixada i començarem la segona llarga pujada de la ruta.

Apuntar que 200 metres després d'agafar el camí de les ermites podem veure a mà esquerra un sender que ens condueix a la Font de la Teula, per si en un altra ocasió volem visitar-la.

Com hem dit abans, una vegada estem al camí i deixem el sender de la font de la teula a l'esquerra, continuarem fins que el camí s'acaba i surt una senda que veurem a mà dreta, aquesta és coneguda com senda "la punxosa", on la pendent augmentarà els primers metres i anirà mantenint-se constant durant tota la pujada, a excepció d'algun xicotet tram de major pendent. Continuarem sense abandonar aquest sender, en ell podem veure l'encreuament a mà dreta que va fins la Font del Portuguès, no agafarem aquest i continuarem el

sender pel qual veníem fins aplegar dalt al camí on anirem a mà dreta. A 100 metres, tornem a veure un altre encreuament on seguirem anant a mà dreta, pel camí entre bancals d'ametllers. Continuarem fins encontrar-nos a pocs metres enfront el pinar. En aquesta corba a l'esquerra del camí es troba l'avituallament de Serra de Portell, on el dia de la marxa podem beure i menjar.

És en aquest punt on abandonarem el camí i n'agafarem un sender a la dreta, que s'endinsarà al pinar, sender que es va obrir fa pocs anys i que és un dels més bonics de la ruta. Anirem pujant per un suau pendent al principi que en la part final s'accentua un poc més. Una vegada dalt, baixarem fins aplegar als bancals d'ametllers que tindrem a dreta i esquerra, seguirem el camí entre els dos bancals i veurem un sender que ix recte, que ens conduirà poc després fins el camí on acaba el sender, allí hem de continuar a mà dreta.

Una vegada al camí anirem, durant aproximadament 500 metres, a poc a poc baixant, fins aplegar a l'encreuament, on seguirem a mà dreta. Allí abandonarem el camí de terra i seguirem pel camí d'asfalt, que ens conduirà 500 metres després a la Pedra de Borriol on, després de 9 km de ruta, podem parar a esmorzar.

Després d'haver fet un mosset, continuarem pel camí de terra que puja fins el coll de la serra, on ens trobarem en un creuament de camins. Nosaltres agafarem el de l'esquerra (el camí que continua per la dreta baixa al poble pel sender del Fontanar), un camí en què els primers metres plans son de terra i després es fa de formigó en la xicoteta pujada i la baixada següent.

En acabar la baixada del camí de formigó, d'aproximadament 500 metres, agafarem el sender que tenim a la dreta (senda de la Pererola, indicada in les marques de GR-33 roja i blanca), i durant

els aproximadament 3 km que dura la baixada no abandonarem el sender el qual té poc perill de pèrdua i aplegarem al camí on ens trobarem un maset.

Seguirem baixant pel camí, passarem pel mig de bancals de tarongers fins arribar a la Via Peculiar (Camí Vell), on a l'altra part de l'autovia podem veure l'ermita de Sant Vicent, seguirem a mà dreta, passarem pel pont de Cominells i arribarem als adossats de Poble Nou. Allí farem la suau baixada fins el carrer Peiró, en el creuament del Carrer Sant Vicent seguirem a la dreta i baixarem per la primera "cerrada" fins el carrer Colon, on girarem a la dreta per enfilat el final de la nostra ruta fins la Plaça la Font.

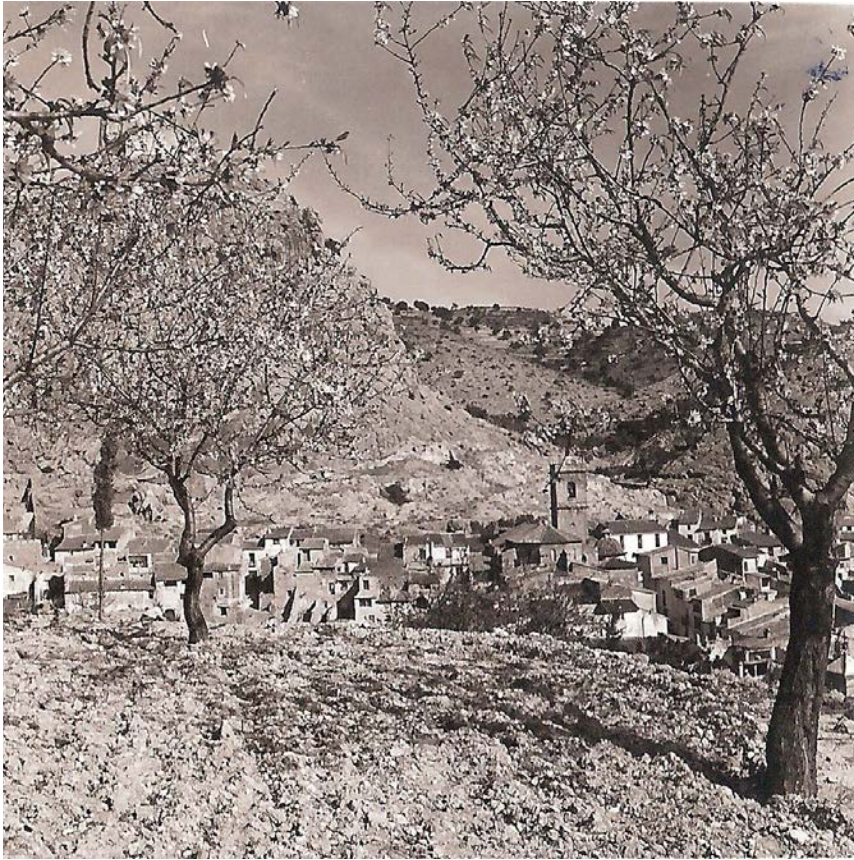

  	 www.gruporavi.es		CTRA. CASTELLON - MORELLA KM. 12'5 12190 BORRIOL Tel. 964 32 16 52 ■ Fax 964 32 14 75 ■ Mòvil 616 94 61 77
---	---	---	--

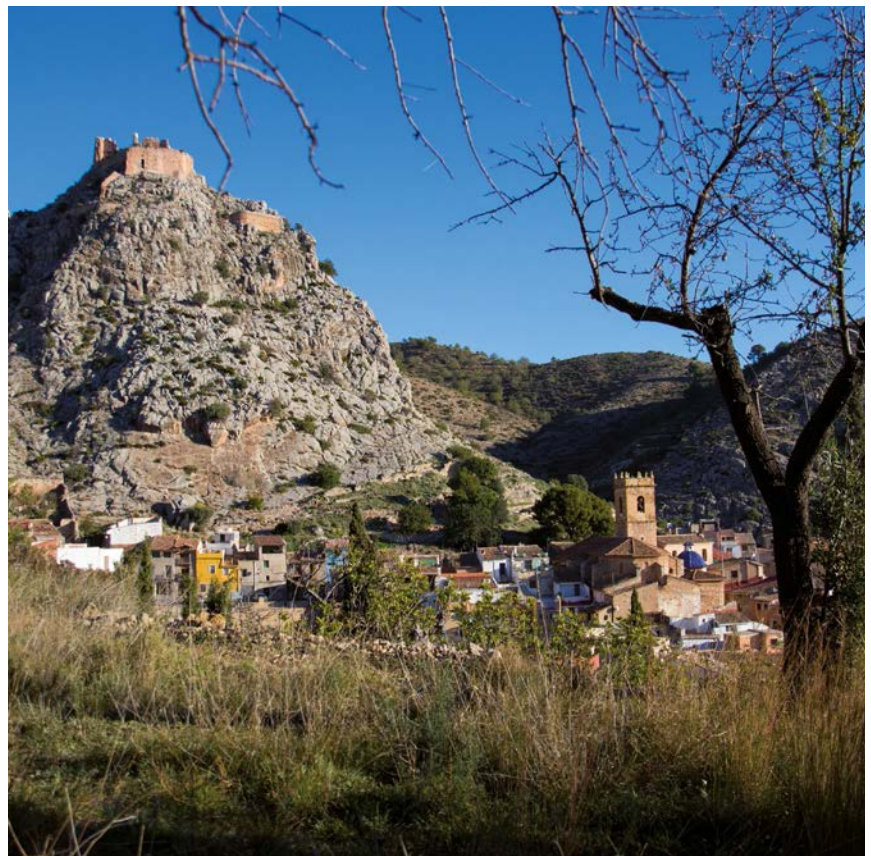
	Plaça la Font, 16 Borriol (cs) 615050468 Troba'ns per "La LLUNA"
---	---

ABANS I ARA:

VISTES DEL POBLE DES DE LA PUJADA AL CALVARI

Vistes del poble des de la pujada al Calvari. Anys 50
Propietat: José Cabo

Vistes del poble des de la pujada al Calvari. Any 2015

Decorativa

Artesanos del Barro desde 1862

D'OLIVA·TERRA

Ctra. Castellón-Borriol, Km. 8,2. 12190 Borriol (Castellón) España
Tels: 964 321 760. Fax: 964 321 832 www.dolivaterra.es www.decorativa.es